

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV FILOZOFICKÉ FAKULTY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

GYMNÁZIUM V PELHŘIMOVĚ V LETECH 1871-1921

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miroslav Novotný, CSc.

Autor práce: Jana Hurdová

Studijní obor: ČJ-D/SŠ

Ročník: 6.

2013

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 22. dubna 2013

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Miroslavu Novotnému, CSc. za odborné vedení práce spojené s cennými radami i připomínkami a také za projevenou trpělivost. Za velkou ochotu patří mé poděkování pracovníkům Státního okresního archivu v Pelhřimově, zejména Mgr. Pavlu Holubovi a Josefu Slavíkovi. Zároveň bych chtěla poděkovat pracovníkům Muzea Vysočiny Pelhřimov za zpřístupnění archivního a obrazového materiálu. V neposlední řadě patří můj dík celé rodině, která mi poskytovala podporu při psaní této diplomové práce.

ANOTACE

Předložená diplomová práce vznikla v rámci projektu Grantové agentury Jihočeské univerzity r. č. 130/2010/H Společnost českých zemí v 17. až 20. století. Prostor, ekonomické, sociální, kulturní a náboženské struktury českých zemí a jejich proměny v průběhu 17. – 20. století.

Diplomová práce se zabývá vznikem a vývojem gymnázia v Pelhřimově v letech 1871-1921. Vznikla na základě studia odborné literatury a pramenů uložených ve Státním okresním archivu v Pelhřimově a Archivu Muzea Vysočiny Pelhřimov. Práce obsahuje sedm kapitol a je možné ji rozdělit do dvou částí. První tři kapitoly zabývající se dějinami města a regionu, proměnami sekundárního školství v českých zemích v letech 1848-1921 a vývojem školství na Pelhřimovsku vytváří historický kontext následujícím stránkám věnovaným již samotnému gymnáziu. Druhá část práce se nejprve zaměřuje na vznik pelhřimovského nižšího reálného gymnázia a jeho proměny během prvních padesáti let jeho existence. Stěžejní část práce pak představují kapitoly věnované každodennímu životu školy a jejím studentům. Analýza studentů byla zaměřena zejména na teritoriální a sociální původ, náboženské vyznání, chování, taktéž na úspěšnost a délku studia. Závěrečná kapitola diplomové práce se zabývá pedagogickým sborem gymnázia ve sledovaném období.

ABSTRACT

This thesis was created within the project of the Grant Agency of the University of South Bohemia registration number 130/2010/H Association of the Czech lands in the 17th to 20th century. Region, economic, social, cultural and religious structures of the Czech lands and their changes during the 17th - 20th century.

Thesis deals with origin and development of grammar school in Pelhřimov during the years 1871-1921. It was based on study of literature and sources stored in the State Regional Archive in Pelhřimov and Archive Museum Highlands Pelhřimov. Thesis contains seven chapters and can be divided into two parts. The first three chapters deal with the history of the town and region, changes of secondary education in the Czech lands between years 1848-1921 and the development of education in Pelhřimov. That creates a historical context on the following pages, which are dedicated to grammar school itself. At first the second part is focused on Pelhřimov lower secondary school establishment and its changes during the first fifty years of its existence. Then the main part of the work contains chapters which are devoted to daily school life and its students. The analysis was focused on territorial and social origin, religion, behavior and also the success and length of study. The final chapter of the thesis deals with the school teaching pedagogical staff in the monitored period.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 MĚSTO A REGION.....	14
1.1 Vymezení regionu	14
1.2 Historie Pelhřimovska.....	16
1.3 Pelhřimov	21
1.4 Pelhřimov v době založení gymnázia (ve 2. polovině 19. století)	25
2 PROMĚNY STŘEDNÍHO ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1848-1921	29
3 ŠKOLSTVÍ NA PELHŘIMOVSKU.....	40
3.1 Nižší školství.....	40
3.2 Cesty za vyšším vzděláním	45
3.3 Snahy o zřízení gymnázia	47
3.4 Císařské královské a arcibiskupské obecní gymnasium	49
3.5 Hlavní škola a podreálka.....	52
4 GYMNÁZIUM V PELHŘIMOVĚ	54
4.1 Vznik gymnázia v roce 1871.....	54
4.2 Budova gymnázia a slavnost položení základního kamene	58
4.3 Vývoj nižšího reálného gymnázia do roku 1885.....	63
4.4 Od prvních zkoušek dospělosti k reformám ministra Marcheta	66
4.5 Přeměna na reálné gymnázium a období první světové války.....	71
5 ŽIVOT ŠKOLY	76
5.1 Všední a nevšední dny školního roku	76
5.2 Fyzická kondice gymnazistů.....	84
5.3 Studentská samospráva	90
5.4 Studentské časopisy	94
5.5 Z deníku neznámého gymnazisty.....	98
5.6 Vztah školy a hostitelského města	102
6 STUDENTI.....	107
6.1 Prameny a způsob zpracování.....	107
6.2 Počty studentů a úspěšnost studia	109
6.3 Teritoriální původ a studentské bydlení.....	114
6.4 Náboženské vyznání, socioprofesionální původ a placení školného	120

6.5	Chování gymnazistů a disciplinární řád.....	125
6.6	Významní absolventi.....	130
7	PEDAGOGICKÝ SBOR.....	135
	ZÁVĚR	141
	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	144
	Prameny nevydané.....	144
	Prameny vydané.....	147
	Literatura.....	148
	SEZNAM PŘÍLOH.....	153

ÚVOD

Škola jako instituce patří v moderní společnosti do života každého člověka. Léta strávená ve školních lavicích tvoří ve své podstatě důležitou a relativně dlouhou část života a představují jeden ze základů intelektuálního a sociálního vývoje. Jakýkoliv typ školy poskytuje nejen vědomosti a rozvoj schopností, ale i možnosti navazování vztahů a všechny prvky chování, které společenské vazby zahrnují. Stejně jako rodina je i škola základem pro další profesní a osobní život, zasáhne nejen mysl, ale i duši studenta.

Dnešní škola, jejíž základy byly položeny v druhé polovině 18. století, se v lecčems od rakousko-uherského školství liší, ale některé principy zůstávají neměnné. Gymnaziální vzdělávání v české vyučovací řeči se začalo rozvíjet zejména až v průběhu druhé poloviny 19. století. Vzdělání tohoto typu nebylo přístupné každému, ať už z hlediska pohlaví nebo finančních nároků, a proto si možnosti středoškolského studia většina žáků a nejen jich velmi považovala. I žáci obecných škol vzhlíželi s úctou ke gymnaziálním studentům a toužili po jejich výjimečném postavení ve městě. *„Nejsilnějším dojmem na nás kluky působila spousta knih, jakou velcí i malí do školy nosili, důstojné skřípce na „šňůrkách“, vylučující každý ostřejší zákrok učitele a s tím vším spojené formální oslovování „Vy“.“*¹ Přestože bylo prostředí gymnázia prochnuto loajalitou k říši a císaři, odcházela z jeho tříd nejen řada příslušníků intelektuální elity své doby, ale rovněž i řada českých vlastenců.

Tato diplomová práce se pokouší postihnout vývoj gymnaziálního vzdělávání v českých zemích od reforem z poloviny 19. století až do prvních let po vzniku samostatné Československé republiky. Detailnímu rozboru je na základě dochovaných pramenů podrobena gymnázium v Pelhřimově, které prošlo od svého založení v roce 1871 do roku 1921 vývojem od nižšího reálného gymnázia přes „klasické“ vyšší gymnázium (s povinnou výukou kreslení) až k reálnému gymnáziu typu A. Na příkladu této školy lze také ukázat zájem českých měst o rozvoj vzdělanosti obyvatel svého regionu, ale na druhé straně také závazky, které s sebou provoz gymnázia přinášel. Práce je zaměřena zejména na početné studentstvo, které pelhřimovské gymnázium navštěvovalo v průběhu prvních padesáti let jeho existence. V zorném úhlu pohledu se ocitl jeho prospěch, délka studia, teritoriální původ, sociální zázemí, náboženské vyznání nebo mravné chování. Veškeré údaje pochází z dochovaných výkazů docházky

¹ *Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921*, Pelhřimov 1921, s. 22

a prospěchu a hlavních protokolů o zkouškách dospělosti zaznamenaných do *Databáze studentů pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921*. Databáze byla zpracována v programu Microsoft Office Excel 2007 a je přiložena na CD (Příloha č. 17). Do všedních a nevšedních dnů strávených na gymnáziu, s nimiž souvisí i sportovní aktivity, studentské časopisy nebo studentská samospráva, nechá nahlédnout další z kapitol. Pohledem do soukromí jednoho z gymnazistů, do jeho světa zájmů a tužeb, je pak zpracování deníkových záznamů z let 1913 a 1914. Dalším osobám, bez kterých by škola nemohla fungovat – pedagogickému sboru pelhřimovského gymnázia, je věnována poslední kapitola této diplomové práce.

Vzhledem k tomu, že se práce snaží o komplexní pohled na význam vzniku a působení pelhřimovského gymnázia, je nezbytné zasazení do kontextu dějin a vývoje školství města i regionu. První kapitola se tedy věnuje samotnému vymezení regionu a stručné historii města a jeho okolí. Podrobněji je pak pojednáno o proměnách Pelhřimova v druhé polovině 19. století, k nimž lze i zřízení gymnázia a stavbu školní budovy přiřadit. Základním zdrojem informací pro přehled historického vývoje je nedávno vydaná publikace z pera kolektivu autorů obsahující studie k historickému vývoji Pelhřimovska v jednotlivých oblastech (obyvatelstvo, školství, církve aj.).² Z dalších prací jsou přínosem studie Lenky Martínkové, které se váží k počátkům historie města³ a církevní správě regionu v 17. a 18. století.⁴ Další informace poskytují také publikace, které shrnují dějiny města až do současnosti. Jejich autory jsou pracovníci Státního okresního archivu v Pelhřimově Zdeněk Martínek⁵ a Muzea Vysočiny Pelhřimov Miroslava Kvášová.⁶ K proměnám města v souvislosti s nástupem průmyslové společnosti se pak váže příspěvek Zdeňka Martínka.⁷

Pro charakteristiku vývoje vzdělanosti v českých zemích do poloviny 19. století a podrobnější pohled na proměny rakousko-uherského a počátky prvorepublikového středního školství lze čerpat informace z novějších i starších prací. Z nejnovějších publikací se středoškolskými studenty a profesory do roku 1918 zabývala nejen

² *Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí*, Pelhřimov 2000.

³ Lenka MARTÍNKOVÁ, *Vznik a počátky Pelhřimova*, Zpravodaj kulturního střediska Pelhřimov, 1996, č. 4, příloha.

⁴ Lenka MARTÍNKOVÁ, *Dějiny pelhřimovského děkanství v letech 1620 až 1790*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 12, 2001, s. 3-46.

⁵ Zdeněk MARTÍNEK, *Pelhřimov - město poutníkovo*, Pelhřimov 2005.

⁶ Miroslava KVÁŠOVÁ, *Pelhřimov*, Praha – Litomyšl 2008; Miroslava KVÁŠOVÁ – Petr JANOUSEK, *Pelhřimov v proměnách*, Třebíč 2009.

⁷ Zdeněk MARTÍNEK, *Pelhřimov v době průmyslové a občanské společnosti*, Zpravodaj kulturního střediska Pelhřimov, 1996, č. 7, příloha.

v obecné rovině Kateřina Řezníčková v knize *Študáci a kantoři za starého Rakouska*.⁸ K detailnímu zkoumání poměrů si vybrala jindřichohradecké a pražské Akademické gymnázium. Obecným vývojem školství se zabývá i kniha Miroslava Novotného, jejímž hlavním tématem je vývoj vyššího školství na jihu Čech od středověku až do současnosti.⁹ Problematice řízení školství z nejvyšších míst¹⁰ a závěru středoškolského studia, maturitní zkoušky,¹¹ se ve svých pracích věnuje v průhledu až do nedávné minulosti František Morkes. Podnětnou byla i úzce zaměřená studia Luboše Velka vyjadřující se problematice Gautschových ordonancí.¹² Ze starších publikací vydaných do počátku devadesátých let minulého století se vývojem školství zabývala Zdenka Veselá.¹³ Publikace přináší cenné faktické informace, ale ty starší jsou do určité míry ovlivněny dobovými názory. Z historických prací, které pocházejí již z počátku 20. století a nesou s sebou i nacionalistický pohled na předmět bádání, lze jmenovat *Školy české* od Jana Šafránka¹⁴ a *Školství v Republice Československé* od Otakara Kádnera.¹⁵

Ke zmapování sítě škol na Pelhřimovsku posloužily starší články z regionálních periodik věnované nižšímu školství¹⁶ a k vůbec první škole ve městě pak *Dějiny královského města Pelhřimova* od Josefa Dobiáše.¹⁷ Elementárním školstvím se v regionu zabýval také Zdeněk Martínek.¹⁸ K doplnění informací pak byly užitečné i publikace mapující historii konkrétních škol v Pelhřimově nebo dalších městech

⁸ Kateřina ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867-1918*, Praha 2007.

⁹ Miroslav NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.

¹⁰ František MORKES, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích. Období let 1848-2000*, Praha 2002.

¹¹ František MORKES, *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí*, Praha 2003.

¹² Luboš VELEK, *Česká kulturní politika versus racionalizace struktury státního vzdělávacího systému. Případ tzv. Gautschových ordonancí z roku 1887*, in: Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1917, Praha 2003, s. 589-689.

¹³ Zdenka VESELÁ, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992; TÁŽ, *Vývoj českého školství*, Praha 1988; TÁŽ, *Česká střední škola od národního obrození do druhé světové války*, Praha 1972.

¹⁴ Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů I.-II.*, Praha 1913-1918.

¹⁵ Otakar KÁDNER, *Školství v Republice Československé*, in: Václav Dědina – Otakar Kádner (edd.), *Československá vlastivěda X.*, Osvěta, Praha 1931, s. 7-222.

¹⁶ Bedřich V. ŠILHA, *Školství na Pacovsku roku 1835*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 2, 1921/1922, s. 7-9 a TÝŽ, *Školství na Pelhřimovsku roku 1835*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 1, 1920/1921, s. 155-158, 168-170. Dále též Eduard KRIŠTŮFEK, *Vývoj národního školství okresu pelhřimovského v zrcadle školních kronik*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 8, 1929, s. 1-5, 19-24, 41-47, 52-59, 66-71, 85-88, 109-112, 124-127, 137-142 a 151-155.

¹⁷ Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I.-V.*, Pelhřimov 1927-1971.

¹⁸ Zdeněk MARTÍNEK, *Triviální školy v okolí Pelhřimova na konci 18. století*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 2, 1991, s. 3-4.

regionu.¹⁹ O literaturu se opírají také podkapitoly věnující se cestám pelhřimovských studentů za vyšším vzděláním v 17. a 18. století a snahám o zřízení gymnázia. Nejdůležitější zdrojem informací se staly studie Václava Bartůška publikované v osmdesátých letech 20. století v Jihočeském sborníku historickém.²⁰ Velmi prospěšnou byla i výše zmíněná práce Miroslava Novotného a kolektivu autorů. Dvacetiletou existencí císařského královského a arcibiskupského obecního gymnasia v Pelhřimově se zabýval gymnaziální profesor Karel Polesný²¹ a taktéž Václav Bartůšek.²² Na pelhřimovskou hlavní školu a podreálku dosud nebyla zaměřena pozornost badatelů.

Kapitoly věnované pelhřimovskému gymnáziu vychází především z pramenů uložených v pobočce Moravského zemského archivu v Brně ve Státním okresním archivu v Pelhřimově. Nejdůležitějším se pro studium dějin gymnázia stal fond *Gymnázium Pelhřimov*, který zahrnuje prameny z let 1871-1996.²³ Pamětní kniha gymnázia se pro sledované období 1871-1921 nedochovala, a proto jsou důležitým pramenem výroční zprávy z těchto let.²⁴ Opírají se o ně zejména kapitoly *Gymnázium v Pelhřimově* a *Život školy*. Důležité jsou také další prameny vztahující se k založení gymnázia, jeho doplnění na vyšší, zestátnění a k jednotlivým výročím vzniku ústavu.²⁵ V prvních desetiletích zajišťovala provoz gymnázia obec, a další prameny tudíž obsahuje i fond *Archiv města Pelhřimov*.²⁶ Pamětní knihy Pelhřimova pak nechávají

¹⁹ Monika BRYCHTOVÁ, *Dívčí škola v Pelhřimově*, bakalářská práce, Filosofická fakulta Univerzity Pardubice, Pardubice 2010; Anežka CHALOUPOKOVÁ, *Pacovské školství*, in: Pacov od historie k současnosti, Pacov 1997, s. 21-38; Irena KRČILOVÁ, *Z historie základního školství v Humpolci*, in: Základní škola Humpolec, Hálkova 591. Hlavní budova – stoletá 1909-2009 (almanach), Humpolec 2009, s. 7-24.

²⁰ Václav BARTŮŠEK, *Cesty pelhřimovských studentů za vzděláním v 17. a 18. století*, JSH 50, 1981, s. 250-260 a TÝŽ, *Pokusy o založení gymnázia v Pelhřimově*, JSH 52, 1983, s. 1-10.

²¹ Karel POLESNÝ, *Cís. král. a arcibiskupské gymnasium v Pelhřimově v l. 1763-1783*, I-III., in: Výroční zpráva c. k. reálného gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1911-1912, 1912-1913 a 1913-1914, s. 3-10, 3-12 a 3-15.

²² TÝŽ, *Dějiny gymnázia v Pelhřimově (1762-1783)*, JSH 53, 1984, s. 173-180.

²³ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov (dále citováno jako SOKA Pelhřimov), *Gymnázium Pelhřimov*, inv. č. 1-215.

²⁴ Výroční zprávy gymnázia v Pelhřimově vydané v letech 1872-1921. SOKA Pelhřimov, *Gymnázium Pelhřimov*, Výroční zprávy 1875-1948, inv. č. 209, kart. 23. Komplettní soubor všech výročních zpráv lze nalézt v knihovně Muzea Vysočiny Pelhřimov.

²⁵ SOKA Pelhřimov, *Gymnázium Pelhřimov*, Program slavnosti založení gymnasia, řeč Václava Petru při svěcení základního kamene 1872, inv. č. 208, kart. 22; SOKA Pelhřimov, *Gymnázium Pelhřimov*, Smlouvy o převzetí gymnasia do státní správy, inv. č. 160, kart. 8; SOKA Pelhřimov, *Gymnázium Pelhřimov*, Vyhlašky o založení gymnasia 1871, inv. č. 207, kart. 22; SOKA Pelhřimov, *Gymnázium Pelhřimov*, Oslava 50. výročí založení školy, dopis Aloise Jiráka 1921, inv. č. 197, kart. 20; SOKA Pelhřimov, *Gymnázium Pelhřimov*, Oslavy 25. výročí založení školy 1896, inv. č. 197, kart. 20.

²⁶ SOKA Pelhřimov, *Archiv města Pelhřimov*, inv. č. 1003, VII/7, kart. 612; SOKA Pelhřimov, *Archiv města Pelhřimov*, inv. č. 887, 6/2, kart. 458; SOKA Pelhřimov, *Archiv města Pelhřimov*, inv. č. 917, 7/7, kart. 535; SOKA Pelhřimov, *Archiv města Pelhřimov*, inv. č. 949, VII/7, kart. 612.

nahlédnout zejména do vzájemných vztahů školy a města.²⁷ Další prameny vztahující se k pelhřimovskému gymnáziu lze nalézt ve *Sbírce dokumentů gymnázium Pelhřimov* v Archivu Muzea Vysočiny Pelhřimov.²⁸ Doplněním jsou pak informace související s gymnáziem ve fondech *Okresní úřad Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov* a *Děkanský úřad Pelhřimov*.²⁹ Podkapitoly *Studentská samospráva* a *Z deníku neznámého gymnazisty* vychází výhradně z pramenů uložených ve fondu *Gymnázium Pelhřimov*.³⁰ Dochovaná čísla studentských časopisů, která posloužila k rozboru publicistických aktivit gymnazistů, pak lze nalézt jak ve Státním okresním archivu Pelhřimov, tak i v Archivu Muzea Vysočiny Pelhřimov.³¹ Kapitola věnovaná studentům gymnázia v letech 1871-1921 vychází zejména z výkazů docházky a prospěchu³² a hlavních protokolů o zkouškách dospělosti.³³ V obecné rovině byla pro zpracování jednotlivých podkapitol inspirací výše zmíněná kniha Kateřiny Řezníčkové. Statisticky zpracované údaje o pelhřimovských studentech bylo také možné komparovat s výsledky analýz jindřichohradeckého a českobudějovického gymnázia. Gymnasiem J. V. Jirsíka v letech 1868-1918 se zabývala ve své diplomové práci Petra Klimešová.³⁴ Na závěr šesté kapitoly lze nalézt i informace o významných absolventech školy. Poslední kapitola se věnuje profesi středoškolského učitele v obecné rovině a složení pedagogického sboru pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921. Fond *Gymnázium Pelhřimov* neposkytuje v tomto ohledu příliš mnoho pramenů, a proto bylo nutné čerpat informace i z výročních zpráv a památků vydaných k jednotlivým výročím školy.

Nejpřínosnější vzpomínkovou publikací pro sledované období je *Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921*.³⁵ Obsahuje krátké shrnutí historie školy a seznamy vyučujících i studentů během prvních padesáti let její existence. Cenným zdrojem informací se pro tuto diplomovou práci staly zejména vzpomínky některých studentů a pedagogů. V menší míře pak byly v tomto ohledu využity i následující dva

²⁷ SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova, kniha č. 255-257.

²⁸ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sbírka dokumentů gymnázium Pelhřimov, kart. 1-2.

²⁹ SOkA Pelhřimov, Děkanský úřad Pelhřimov, inv. č. 145, kart. 10. SOkA Pelhřimov, Okresní úřad Pelhřimov, inv. č. 655, kart. 135. SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, inv. č. 444, kart. 59.

³⁰ SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská samospráva 1918-1938, inv. č. 178, kart. 11. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, část fondu Sbírka rukopisů, kart. 22.

³¹ SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentské časopisy, inv. č. 213, kart. 22. Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sbírka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 15, kart. 2.

³² SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výkaz docházky a prospěchu 1871-1953, inv. č. 28-77, kniha č. 28-77.

³³ SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Hlavní protokol o zkouškách dospělosti 1888-1953, inv. č. 104-105, kniha č. 104-105.

³⁴ Petra KLIMEŠOVÁ, *Gymnasium J. V. Jirsíka v letech 1868-1918*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2011.

³⁵ *Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921*, Pelhřimov 1921.

památníky: *Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu a Pelhřimovské gymnasium (1871-1971)*.³⁶ Nejpodrobněji se zabýval vývojem školy první z nich, vydaný k 75. výročí. Obsahuje několik studií k historii gymnázia i dalším školám v Pelhřimově. Jejich autory jsou Josef Dobiáš, Karel Polesný a Josef Beránek.³⁷ Dále lze v památníku nalézt vzpomínkové texty, seznamy, statistické přehledy a obrazové přílohy. Pro tuto diplomovou práci byly důležité zejména údaje o jednotlivých vyučujících pelhřimovského gymnázia. Historií gymnázia se pak nejnověji zabýval almanach z roku 1996.³⁸

Při zpracování informací z dochovaných pramenů byly vedle klasické přímé a nepřímé metody použity metody historické statistiky. Údaje zjištěné o jednotlivých studentech byly statisticky zpracovány, a pokud to bylo možné, byly komparovány s podobnými analýzami některých českých gymnázií ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století.

³⁶ *Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu*, Pelhřimov 1946; *Pelhřimovské gymnasium (1871-1971)*, Pelhřimov 1971.

³⁷ Josef DOBIÁŠ, *Učitelé a žáci latinských škol pelhřimovských v době reformační*, in: *Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu*, Pelhřimov 1946, s. 10-16; Karel POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium v Pelhřimově v letech 1763-1783*, in: *Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu*, Pelhřimov 1946, s. 17-21 a Josef BERÁNEK, *Vývoj střední školy v Pelhřimově od r. 1783 do jubilejního roku 1946-47*, in: *Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu*, Pelhřimov 1946, s. 22-65.

³⁸ *Gymnázium Pelhřimov. Almanach 1996*, Pelhřimov 1996.

1 MĚSTO A REGION

1.1 Vymezení regionu

Region je územní jednotkou vymezenou pro konkrétní účely na základě určitých znaků.³⁹ Každý region by měl mít tedy určité společné rysy nebo vazby. Důležité ale je i povědomí lidí zde žijících o přináležitosti k němu. Pokud bychom se dnes zeptali obyvatel Pelhřimova a jeho blízkého okolí na to, v jakém rozsahu (v jakých hranicích) vnímají pojem Pelhřimovsko, pravděpodobně by ho spojovali se správní jednotkou okresu, která vznikla v roce 1960. Tato správní jednotka ale plně nekoresponduje s historickým vývojem dané oblasti.

Do roku 1850 byla tato lokalita rozdrobena mezi jednotlivá panství, kde se středisky řemeslnické výroby a obchodu stávala města. V rámci vyšších správních celků patřila většina oblasti do Bechyňského kraje, od roku 1751 do Táborského. Náležela tedy fakticky do jižních Čech. Pouze Humpolecko bylo do poloviny 19. století (respektive do roku 1868) součástí jiného kraje – Čáslavského, a tedy i východních Čech. Od šedesátých let 18. století se pak stal Pelhřimov sídlem jednoho ze dvou hrdelních a kriminálních soudů v Táborském kraji. V roce 1850 byly zřízeny soudní a politické okresy. Města Pelhřimov, Humpolec, Kamenice nad Lipou, Pacov a Počátky se stala jejich centry. V době vzniku pelhřimovského nižšího gymnázia, v roce 1871, fungovaly tyto okresy tedy již po dobu dvaceti let.

Z pohledu církevní správy římskokatolické byla celá oblast až do šedesátých let 17. století součástí pražské diecéze. Od roku 1664 bylo Humpolecko přesunuto do diecéze hradecké a ostatní části byly v roce 1785 začleněny do nově vzniklého budějovického biskupství. V tomto roce se Pelhřimov stal sídlem vikariátního úřadu. Patřila do něj dvě děkanství – pelhřimovské a červenořečické. Dále pod něj spadaly farnosti v Božejově, Nové Cerekvi, Horní Cerekvi, Dolní Cerekvi, Chvojnově, Novém Rychnově, Rynárci, Veselé (od roku 1789), Vyskytné a Zachotíně.⁴⁰

Po stránce správní (státní i církevní) má tedy území až na oblast Humpolecka společné rysy a vazby. Také je zde obdobný ráz přírodních podmínek (například mírně zvlněná pahorkatina, mírně teplá klimatická oblast) a hospodářských charakteristik (například zemědělský ráz, pozdní nástup industrializace, odlehlost od větších center).

³⁹ *Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích*, Praha 2003, s. 302.

⁴⁰ L. MARTÍNKOVÁ, *Dějiny*, s. 43.

Z etnografického hlediska nenese žádná část regionu významnější zvláštnosti.⁴¹ V oblasti kulturní, ekonomické a administrativní se středisky po roce 1850 stávala města Pelhřimov, Pacov, Kamenice nad Lipou, Počátky a Humpolec. Velikost jejich spádových oblastí byla ale různá.

Co se týká možností vzdělávání - vyššího školství, odcházeli zdejší žáci do roku 1871 (s výjimkou let 1763-1783) na gymnázia do vzdálenějších měst – zejména do Jindřichova Hradce (založeno 1595, obnoveno 1807), Jihlavy (1625), Telče (1651), Havlíčkova Brodu (založeno 1735, obnoveno 1807) a Tábora (založeno 1862).⁴²

Dá se tedy říci, že region Pelhřimovsko sestávající se s bývalých politických okresů Pelhřimov, Pacov, Kamenice nad Lipou a Počátky se vyznačuje společnými rysy nejen z fyzicko-geografické, ale i z administrativní perspektivy. Menší míru sounáležitosti pak vykazuje Humpolecko, které mělo ve své historii odlišné správní zařazení.

⁴¹ Pouze jižní část Humpolecka označovaná Zálesí by mohla mít tyto zvláštnosti. Zatím ale nebyla důkladně etnograficky prozkoumána.

⁴² V. BARTUŠEK, *Cesty*, s. 250-260.

1.2 Historie Pelhřimovska

V souvislosti s nepříliš vstřícnými přírodními podmínkami regionu, který se nachází v západní části Českomoravské vrchoviny⁴³, je jasné, že Pelhřimovsko není reprezentantem území, která byla osídlena již v nejstarších dobách. Poměrně dlouho pokrýval většinu oblastí hustý hraniční prales, pouze v severních oblastech sem pronikalo osídlení Posázaví. Tímto regionem lidé většinou jenom procházeli a projížděli po starých zemských cestách. Nejstarší z nich (připomínaná již k roku 1178) je tak zvaná želivská spojující Prahu s moravskými oblastmi. S ní souvisí i cesta směřující ze středních Čech přes Želiv do Rakous.

První lidé se zde začali natrvalo usazovat až v době slovansko-křesťanské. Oblast snad po nějakou dobu patřila Slavníkovcům, po jejich vyvraždění pak Přemyslovcům. Centrem jejich moci na tomto území muselo být pravděpodobně nějaké místo v Želivě, neboť v roce 1144 daroval kníže Vratislav II. tento Želivský újezd biskupu Otovi.⁴⁴ Ten zde nechal založit benediktinský klášter. Jen o pět let později z vůle dalšího pražského biskupa vystřídali benediktiny premonstráti. V této době došlo i k další významné události související s postupnou kolonizací regionu. Nejen premonstráti se podíleli na osídlovací činnosti, ale i správa biskupských statků, která se přesunula do nedaleké Červené Řečice, začala vyvíjet v této oblasti vlastní iniciativu. Tehdy sem přichází a usazuje se obyvatelstvo české původu.

Proces kolonizace se tedy konečně ve 12. a 13. století ve velké míře uskutečnil i na Pelhřimovsku. Lidé se postupně dostávali do všech částí území, které rovnoměrně osídlili. Z předchozího výkladu je zřejmé, že severovýchodní oblasti regionu byly kolonizovány dříve a rychleji než oblasti na jihozápadě. Do těch zasahuje intenzivněji člověk až v souvislosti s obyvateli blízkých, níže položených oblastí Jindřichohradecka a Telčska ve druhé etapě velké (německé) kolonizace od konce 12. století. K rychlejšímu osídlení dalo podnět i dolování stříbrné rudy, které sem zasahovalo z jihlavských oblastí.⁴⁵ S postupem kolonizace souvisí samozřejmě i rozšíření křesťanství. Vznikající farní správu a i osídlení dokládá tak zvaná rynárecká listina⁴⁶,

⁴³ Křemešnická vrchovina.

⁴⁴ Lenka MARTÍNKOVÁ – Zdeněk MARTÍNEK, *Přehled historického vývoje Pelhřimovska*, in: Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí, Pelhřimov 2000, s. 34.

⁴⁵ Tamtéž, s. 33.

⁴⁶ Vydána v roce 1203 pražským biskupem Danielem II. pro faráře v Rynárci. Je zároveň nejstarší dokumentem vymezujícím farnost v Čechách. Viz L. MARTÍNKOVÁ – Z. MARTÍNEK, *Přehled*, in: Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí, Pelhřimov 2000, s. 33.

kteřá poprvé jmenuje 23 osad nacházejících se jižně od Pelhřimova. Základem většiny zdejších měst byly až na výjimky⁴⁷ starší české osady. Přesná data vzniku nejsou doložena, ale lze je alespoň přibližně určit.⁴⁸ Město a jeho vyšší školství, které je předmětem zájmu této diplomové práce, vzniklo pravděpodobně v šedesátých letech 13. století.

Ze 14. a 15. století se dochovalo mnohem více pramenů. V této době patřilo území regionu několika rodům a také církevní vrchnosti. Až do roku 1415 se zde nacházelo panství pražského biskupství, později arcibiskupství – Pelhřimovsko a Červenořečicko. Želivsko bylo v držení premonstrátů až do roku 1420, kdy bylo vyplněno husity a později sekularizováno.⁴⁹ Černovicko náleželo pánům z Hradce, později Rožmberkům. Na Žirovnicku vystřídali pány z Hradce na konci 14. století Kamarétové ze Žirovnice. Humpolecko patřilo v polovině 14. století pánům z Lipé, od roku 1371 pánům z Dubé. I v souvislosti s vyznáním vrchnosti jednotlivých panství se tedy projevila určitá odlišnost severovýchodních a jihozápadních oblastí regionu. Náboženské vyznání, ale i například blízkost města Tábor pak sehrály roli při přijímání učení husitů.

V neklidné době předcházející husitským válkám se ani Pelhřimovsku nevyhnulo lapkovství, ozbrojené konflikty a pronikání reformních myšlenek.⁵⁰ V severnějších oblastech (zejména od roku 1415) vyvolávalo učení mistra Jana Husa kladnou odezvu.⁵¹ Obyvatelé jihozápadních panství patřících katolické vrchnosti se na stranu husitů tak vehementně nestavěli. Proto bylo například Černovicko ve dvacátých a třicátých letech neustále napadáno tábořskými husity a samotné město Černovice dokonce vypáleno. I na jiných místech regionu ale docházelo k rozbrojům mezi husity a katolíky. Obecně lze přesto říci, že na Pelhřimovsku převládl tábořský směr husitského hnutí. Pocházejí odtud i dvě osobnosti, které se výrazně zapsaly do dějin českých zemí: teologický radikál a vůdce pražské chudiny Jan Želivský a významný duchovní představitel duchovní tábořských husitů Mikuláš Biskupec

⁴⁷ Vyskytná, Nový Rychnov.

⁴⁸ Humpolec – první polovina 13. století; Červená Řečice – šedesátá léta 13. století; Nová a Horní Cerekev, Vyskytná a Nový Rychnov – třetí čtvrtina 13. století; Počátky, Kamenice nad Lipou – konec 13. století; Pacov, Hořepník, Černovice, Lukavec, Žirovnice – přelom 13. a 14. století; Senožaty, Božejov – počátek 14. století

⁴⁹ V roce 1467 byli řeholníci vyhnáni a majetek byl rozdělen světským osobám například Trčkům z Lípy.

⁵⁰ Z tvrže Štítné u Žirovnice pocházel Tomáš Štítný ze Štítného (asi 1333 – 1409). Autor česky psané nábožensky vzdělavatelné prózy a významná osobnost vyjadřující se k řádu tehdejší společnosti, kterou chtěl harmonizovat.

⁵¹ Svědectví o tom podává počet pečetí místních šlechticů, které byly přivěšeny na stížné listy proti upálení Jana Husa. K tomu L. MARTÍNKOVÁ – Z. MARTÍNEK, *Přehled*, s. 34.

z Pelhřimova. Po roce 1434 zde můžeme najít i vítěze – představitele umírněných husitů,⁵² nejenom poražené radikály. Následné boje o moc mezi představiteli katolické a kališnické šlechty se odehrávaly i na zdejším území. K vyřešení situace nepomohlo ani šest zemských sjezdů, které se konaly v letech 1444-1450 právě v Pelhřimově.

V 15. století se měnila i držba jednotlivých panství. Zaniklo vlastnictví pražského arcibiskupství a do popředí vynesly husitské války některé rody: Trčky z Lípy (Pelhřimovsko), Leskovce (Humpolecko, Novorychnovsko, Hornocerkevicko) a Malovce (Pacovsko). Významné postavení měli stále Rožmberkové (Choustnicko), páni ze Stráže (Řečicko, Kamenicko) a páni z Hradce (Počátecko). Vyvíjela se i zdejší města. Zaznamenána je volba členů do městských rad, vedení městských knih, ve větší míře užívání pečeti a první zmínky o cechovních organizacích.

Obdobím sporů mezi měšťany a vrchností na Pelhřimovsku lze nazvat 2. polovinu 16. století. Jejich příčinou byly nejčastěji zásahy do výsadních práv měst⁵³ i rozvoj rybníkářství. Jen málokdy byl vítězem někdo jiný než vrchnost. Pelhřimovským se přesto podařilo v roce 1572 vyvázat z poddanství vykoupením. Většina obyvatel se v této době hlásila k utrakvismu (někteří později k novoutrakvismu), Jednota bratrská zde mnoho příznivců nezískala.⁵⁴ Snad z poloviny 16. století pochází i kaplička na nejvyšším vrchu v okolí, Křemešníku, vzdáleném od Pelhřimova devět kilometrů jihovýchodním směrem. Na jejím místě byl budován až do dvacátých let 18. století barokní kostel s ambity zasvěcený Nejsvětější Trojici. Během staletí se zdejší kostel a také studánka s mírně radioaktivní léčivou vodou staly nejvýznamnějším poutním místem oblasti.

Léta 1618-1620 znamenala pro zdejší šlechtice možnost připojení k stavovskému odboji nebo alespoň vyjádření se k němu. Rozhodnutí nekatolíků nebyla ale vždy jednoznačná a neměnná. Někteří zachovávali neutralitu, jiní váhali nebo se přikláněli spíše na stranu císaře.⁵⁵ Přesto zde byla po bitvě na Bílé hoře zkonfiskována více než polovina panství. Většina dříve ztracených statků byla navrácena pražskému arcibiskupství a řádu premonstrátů, další panství získali císařští vojevůdcové, případně vysocí úředníci. Přestup ke katolictví byl prosazen nejprve v královském městě

⁵² Např.: Arnošt z Leskovce (Humpolecko), Mikuláš z Landštejna (Hořepnicko), Jan Malovec (Pacovsko).

⁵³ Zejména spory kvůli pivovarům.

⁵⁴ Zdeněk SOUŠEK, *Církev a náboženská společnost*, in: Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí, Pelhřimov 2000, s. 103.

⁵⁵ Mezi ně patřili například Jáchym Španovský z Lisova, Kryštof Vratislav z Mitrovic nebo pelhřimovští měšťané.

Pelhřimově, později i v celé oblasti. V polovině 17. století byla v důsledku událostí třicetileté války neobydlená více než čtvrtina usedlostí.⁵⁶

Pro druhou polovinu tohoto století je charakteristická snaha po odstranění následků války, tendence ke vzniku větších a celistvějších panství a už se objevují i první rebelie poddaných vůči vrchnosti. Týkaly se sporů o robotní povinnosti. Nepokoje tohoto charakteru propukaly pak zejména v následujícím století. V 17. a 18. století oblast postrádala reprezentativní šlechtickou rezidenci některého z vlastníků zdejších statků, a tak zůstával jediným významnějším kulturním centrem klášter v Želivě. Ten musel být po ničivém požáru přebudován architektem Giovannim Santinim. Ve stylu barokní gotiky byl v letech 1714 – 1720 vystavěn kostel i většina zdejšího klášterního areálu.

Změny do života lidí pak přinesly reformy Marie Terezie a Josefa II. Postupně vznikaly nové školy, docházelo k omezení zásahů vrchnosti do života lidí, díky vydání tolerančního patentu začaly fungovat na Pelhřimovsku tři evangelické sbory a v rámci raabizace se přikročilo k rozdělení půdy necelé čtvrtiny panských dvorů. V této době získala větší samostatnosti poddanská města.⁵⁷ Co se týká jazykových charakteristik, udržovala si oblast český ráz. Jen v několika málo městech se jako druhý jazyk prosadila němčina.⁵⁸

Rok 1848 znamenal pro různé skupiny obyvatel regionu odlišné změny. Ve městech vznikaly oddíly Národních gard a v Pelhřimově byl sesazen purkmistr. Jinými problémy se zabývali poddaní, kteří odmítali robotovat.⁵⁹ Následné oficiální zrušení poddanských povinností přineslo svobodu všem rolníkům. Od poloviny 19. století pak také získával na významu veřejný politický a kulturní život. Nejdůležitějšími institucemi se staly obecní a okresní samosprávné orgány a různé (zejména vlastenecké) spolky.

Až do 19. století se obživa a zaměstnání zdejších obyvatel příliš neměnily. Oblast se sice stávala lidnatější⁶⁰, ale zaostalý a agrární ráz, daný zejména přírodními

⁵⁶ Na panstvích Černovice a Horní Cerekev až polovina. Viz L. MARTÍNKOVÁ – Z. MARTÍNEK, *Přehled historického vývoje*, s. 36.

⁵⁷ Získala statut ochranných měst.

⁵⁸ Pelhřimov, Pacov a Horní Cerekev.

⁵⁹ Tamtéž, s. 38.

⁶⁰ Odhady počtu obyvatel na Pelhřimovsku: 12. století 6 450 lidí, 14. století 19 350 lidí, 1. polovina 17. století 20-23 000 lidí, polovina 18. století 76 500 lidí a 1. polovina 19. století 85 000 lidí. Podle sčítání lidu žilo na Pelhřimovsku v roce 1847 94 828 osob. Dva roky před založením gymnázia již necelých sto tisíc obyvatel (99 401). Lenka MARTÍNKOVÁ, *Obyvatelstvo Pelhřimovska*, in: Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí, Pelhřimov 2000, s. 50.

podmínkami regionu a také vzdáleností od větších center, zůstával. Mnohdy ještě ve 2. polovině 19. století se až tři čtvrtiny zdejších pracujících věnovaly zemědělské výrobě.⁶¹ Pokud pomineme klasická řemesla, bylo nejdůležitějším zdejším oborem soukenictví. V 16. až 18. století došlo k jeho nebyvalému rozvoji a sukno se stalo i vývozním artiklem. Města Pelhřimov, Humpolec a Pacov byla v první polovině 18. století na předních místech v jeho produkci v celých Čechách. Přejít k průmyslové společnosti byl velmi pozvolný a zdejší města si dlouho uchovávala svůj řemeslnický ráz. Na konci 19. století získávala na významu textilní⁶² a knoflíkářská výroba, sklářský, papírenský, strojírenský a kartáčnický průmysl.⁶³ K rozvoji regionu přispěla i stavba železniční sítě – transverzální dráhy. Započala v roce 1884 a po třech letech byl dokončen úsek Jihlava – Horní Cerekev – Jindřichův Hradec – Veselí nad Lužnicí. V roce 1888 pak byl otevřen železniční úsek Horní Cerekev – Pelhřimov – Tábor.⁶⁴

⁶¹ Extenzivní charakter zemědělství, nejdůležitější plodiny: žito, oves, luštěniny, řepa, pohanka, od přelomu 18. a 19. století brambory a len. Blíže Zdeněk MARTÍNEK – Pavel HÁJEK – Jindřich ČÍŽEK, *Zemědělství*, in: Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí, Pelhřimov 2000, s. 75.

⁶² Lnářské družstvo v Božejově, vlnářské závody v Pelhřimově aj.

⁶³ Více k tomuto tématu následující podkapitola.

⁶⁴ Menší význam pak měla trať Německý Brod – Humpolec otevřená roku 1894 a úzkokolejná trať Jindřichův Hradec – Kamenice nad Lipou – Obrataň z roku 1906.

1.3 Pelhřimov

*„Těm, jimž je kráčet zapadlostí tou
tak líbeznou, tak vzdálenou, tak svěží,
ořeším po mezích, lučinou svítivou
až k městu starodávnému s tou štíhlou věží,
již neubrání se a z duše dojati
si předou chlapectví své z radosti i želů,
svých druhů podoby i svojich učitelů
a mnohokrát se ještě vděčně obrátí.“⁶⁵*

Podle pověsti, která se promítá i do znaku města, se o založení osady zasloužil poutník, údajně pražský biskup Peregrin (Pelhřim). Ten se v místě dnešního Pelhřimova zastavil k odpočinku na své cestě do Říma a zdejší krajina i studánka mu tak učarovaly, že se rozhodl pro založení města. Podle dochovaných zpráv podnikl biskup Peregrin cestu do Říma v roce 1224, aby se pokusil urovnat své spory s papežem. Letopočet 1224 je proto tradičně uváděn jako rok založení Pelhřimova.⁶⁶

Prvním pokusem o vznik města bylo pravděpodobně osídlení na místě dnešní obce Starý Pelhřimov (v 1. třetině 13. století). Jeho strategická poloha na vyvýšenině ale přinášela potíže zejména se zdrojem vody. Osídlení se tedy přesunulo do nižšího místa v okolí říčky Bělé. Původní město (kostel sv. Víta a přilehlé usedlosti) vzniklo snad již za biskupa Jana III. z Dražic v šedesátých letech 13. století a získalo městské a tržové právo. Již od počátků bylo součástí biskupského panství, jehož centrum se nacházelo v Červené Řečici, kde stál i biskupský hrad. Muselo být vystavěno znovu poté, co ho Vítkovci, kteří byli ve sporu s českým králem i pražským biskupem, v roce 1289 vypálili.⁶⁷ Tobiáš z Bechyně se poté rozhodl město obnovit. Založil ho na zeleném drnu nedaleko vypáleného města. Obyvatelé Pelhřimova byli nyní chráněni valem s kolovou hradbou a příkopy. Postupné zdokonalování opevnění trvalo až do 16. století, kdy byly zbudovány dvojité kamenné hradby. Město také získalo novou vnitřní podobu – čtvercové náměstí a k němu se sbíhající ulice v pravém úhlu, domy ve čtyřech souvislých řadách. Nejprve to byly spíše vesnické dřevěné domy, kolem poloviny

⁶⁵ Z básně Pelhřimovsku od Antonína Sovy. *Památník*, s. 5.

⁶⁶ M. KVÁŠOVÁ – P. JANOUŠEK, *Pelhřimov*, s. 7.

⁶⁷ Odveta Vítků z Hluboké za popravu Závěše z Falkenštejna.

16. století už ale všechny zbudované z kamene. Renesanční domy, které se z této doby dochovaly, upoutají i dnes pestrostí své sgrafitové výzdoby. Většina pelhřimovských měšťanů byla německého původu, postupně ale docházelo k počešťování. Obyvatelé domácího původu žili většinou na předměstí v místě vypálené osady v roce 1289.⁶⁸

Do českých dějin konce 14. a počátku 15. století se město a jeho okolí zapsalo zejména významnými osobnostmi Tomáše ze Štítného, Mikuláše Biskupce z Pelhřimova a Jana Želivského. Už na počátku 15. století získalo nová a písemně si nechalo potvrdit stará privilegia svou vrchností, pražskými arcibiskupy. Během husitských válek stálo na straně tábořských. Pro následné vyjednávání katolické a kališnické strany se Pelhřimov stal svou polohou vhodným místem k pořádání zemských sjezdů (1444 – 1450), kterých se účastnil i budoucí král Jiří z Poděbrad. V této době vlastnili město Říčanští z Říčan.

Arcibiskup Konrád z Vechty byl nucen zastavit Pelhřimov již před vypuknutím husitských válek. Město mělo poté několik majitelů – nejprve Janka z Chotěmic, následně tábořské hejtmany a Trčky z Lípy. Do podoby Pelhřimova se významně zapsali ale až Říčanští z Říčan. Adam Říčanský nechal kolem roku 1550 zbořit dva domy na náměstí a vybudovat zde zámek.⁶⁹ Nedlouho nato se střetl jeho syn Karel Říčanský z Říčan se zdejšími měšťany. Předmětem sporu bylo právo vaření piva a šenkování vína. Počátky vaření piva v Pelhřimově spadají už do 14. století. Byli k němu oprávněni všichni držitelé domů ve vnitřním městě a v polovině 16. století pak společně zřídili i měšťanský pivovar. Spor s pánem přerostl až do takových rozměrů, že se měšťané roku 1572 raději za nemalé peníze a zadlužení několika generací vykoupili z poddanství. Od roku 1578 se poté dostali do postavení města ochranného, kdy uzavřeli smlouvu se zemským písařem Michalem Španovským z Lisova a na Pacově (následně i dědici) o jeho pravomocech nad nimi. Ochranný pán ale stále více upevňoval svou moc nad městem a v městské radě se tak rozhořel spor dvou stran o další osud města. Smlouva s ochranným pánem byla nakonec zrušena a významným se stal rok 1596, kdy město získalo nový statut. Z vůle Rudolfa II. byl tehdy Pelhřimov povýšen na královské město. Pelhřimovští se tak stali svobodnými a panský zámek učinili sídlem městské rady.

⁶⁸ Podle jmen v urbáři 57 % Němci, 27 % Češi a 6 % neurčitého původu. L. MARTÍNKOVÁ, *Vznik, příloha*.

⁶⁹ Aby zdůraznili svou nadřazenost a odstup od prostých poddaným, tak byl zámek vybudován na malém návrší až u samých hradeb, ne v linii měšťanských domů.

V polovině 15. století také docházelo ke změnám v církevní oblasti. Kostel svatého Víta stojící za hradbami přišel o postavení hlavní městské svatyně. Touto poctou se měl nyní pyšnit kostel svatého Bartoloměje⁷⁰ ve vnitřním městě, který je i dnes (zejména svou věží) jednou z dominant Pelhřimova. Zdejší farnost byla v polovině 15. století také povýšena na děkanství. Do roku 1623 obsazovali děkanské posty utrakvisté, poté katolíci.

Ne vždy to byly ale jen příjemné události, které se města dotkly. V letech 1561 a 1646 vypukly dva požáry, které zničily velké množství měšťanských domů.⁷¹ Přestože se pelhřimovští měšťané postavili během stavovského povstání na stranu císaře, neunikli konfliktům třicetileté války a na čas byl Pelhřimov dokonce obsazen Švédy. Po roce 1648 se sice pokoušelo pražské arcibiskupství znovu získat své statky z dob před husitskými válkami, ale Ferdinand II. potvrdil královskému městu jeho svobodné postavení.

Vybudování města po útrapách třicetileté války a ničivém požáru trvalo mnoho let. V roce 1766 byla nová podoba Pelhřimova ale opět zasažena ohněm. Zničené barokní domy nahradily pozdě barokní, rokokové a klasicistní fasády, nově byl vybudován i zámek. Právě tato podoba domů přetrvala s menšími změnami dvě následující století, a Pelhřimov se tak díky ní stal v roce 1969 městskou památkovou rezervací.

Od poloviny 17. století bylo vystavěno několik barokních kaplí, kostelíků (na Kalvárii, Proměnění Páně, Sedmibolestné Panny Marie) a dalších menších sakrálních staveb zejména na předměstí Pelhřimova. Jediná kaple P. Marie Sedmibolestné si až dodnes uchovala svou barokní podobu a mohou za ni paradoxně reformy Josefa II., neboť kvůli nařízení týkajících se umístění pohřebišť byl zrušen starý hřbitov u kostela svatého Víta a zřízen nový ve větší vzdálenosti od zástavby. Nové místo k pohřbívání vzniklo právě u této kaple, která měla být reformami zrušena. Předměstí, hospodářské zázemí města, mělo barokní ráz nejen těmito církevními stavbami na vyvýšených místech, ale i běžnými domy, které byly v 18. století spíše vesnického rázu. Do podoby města i života lidí pak už zasáhl zejména rozvoj průmyslu, který v této lokalitě spadá až do poslední čtvrtiny 19. století.

⁷⁰ Jeho současná podoba pochází z přelomu 18. a 19. století, neboť byl v roce 1766 také zasažen požárem.

⁷¹ V roce 1646 zůstalo ve vnitřním městě jen pět domů. Ušetřen byl i zámek, kostel svatého Bartoloměje a špitál. Renesanční podoba města byla ale zničena.

Ne všechny reformy Marie Terezie a Josefa II. byly pelhřimovskými měšťany přijímány s nadšením – již zmíněné rušení kaplí a jiných církevních staveb, povolení některých nekatolických církví, nahrazení městské rady magistrátem s rozhodujícím slovem osob s právnickým vzděláním (v Pelhřimově v roce 1788) a změny ve skladbě místních škol. Od osmdesátých let 18. století také nastalo postupné rušení cechů (v roce 1840 pracovala mimo ně již třetina všech řemeslníků). Statut královských měst v této době ztrácí již na významu a důležitější charakteristikou se stává ekonomický rozvoj a postavení administrativního střediska.

Od šedesátých let 18. století byl Pelhřimov sídlem hrdelního a kriminálního soudu pro východní část Táborského kraje. Další změny přinesla revoluce roku 1848. V březnu „*slavili pelhřimovští měšťané konstituci průvodem, bohoslužbami a banquetem, na kterém svolávali slávu konstitučnímu panovníkovi, svobodě tisku, českému národu a jeho soužití s českými Němci.*“⁷² Násilím vypudili purkmistra Jana Kučeru a zřídili Národní gardu čítající tři sta členů. V letech 1849 –1850 vznikly obecní a městské samosprávné orgány. V Pelhřimově bylo zvoleno osmnáctičlenné zastupitelstvo v čele s purkmistrem a i všechny ostatní obce na panství si určily své představitele. Pelhřimov se také stal sídlem nově ustanovené okresní správy – okresního úřadu a soudu.

⁷² Z. MARTÍNEK, *Pelhřimov v době*, příloha.

1.4 Pelhřimov v době založení gymnázia (ve 2. polovině 19. století)

„... A jaká v tom jest chyba, pozná každý, kdo srovná rytinu Juhnovu z r. 1811 s pohledem na město r. 1890 a s pohledem dnešním; pohled ten jest ubit na jihozápadě a západě budovami dívčích škol, okr. soudu a pivováru, na východě okresní nemocnici. A bojíme se, že co nevidět bude město obklopeno na návrších a znešvařeno uvnitř nevhodnými budovami. Aspoň co v posledních dobách vyrostlo (Národní dům, budova městské spořitelny, okresní záložny a m. j.), jsou vždy jen doklady, jak se u nás stavěti nemá.“⁷³

Město obklopené hradbami s vodním příkopem, do něhož návštěvníci vstupovali jednou ze tří bran, se mělo v polovině 19. století začít měnit. Uvažovalo se o razantním bourání mnoha staveb, neboť bránily průmyslovému rozvoji. Nakonec hradby, brány i měšťanské domy jen s malými ztrátami toto ohrožení přestály, výstavbě nových továren, domů a budov dalších institucí průmyslové společnosti se ale na konci 19. století už nedalo zabránit.

Kromě klasických řemesel provozovaných v každém městě a městečku a již zmíněné tradici pivovarnictví se až do počátku 19. století stalo nejdůležitějším zdejším oborem soukenictví. Sukno z Pelhřimova se prodávalo nejen v Čechách, ale i na trzích v rakouském Linci. Zdejší soukeníci pracovali na zakázkách pro císařské vojenské sklady. Tato řemeslnická produkce začala ztrácet na významu s rozvojem prvních textilních továren v okolí.⁷⁴ Soukenictví zde úplně zaniklo v polovině 19. století a v této době dochází k celkové stagnaci hospodářského vývoje města.

Prvním průmyslovým podnikem, který byl v roce 1872 v Pelhřimově založen, byla spolková škrobárna. Do továrny na zpracování brambor a mokrého škrobu přiváželi svou zemědělskou produkci sedláci z celého regionu. O deset let později uskutečnil v Pelhřimově své plány i obchodník Josef Hrdina. Výroba rýžových kartáčů a štětek se zdárně rozběhla a tyto produkty brzy zaznamenaly úspěch po celé monarchii. Kartáčnická výroba je jednou z mála, která se v Pelhřimově i díky dalším mladším podnikům stejného zaměření⁷⁵ udržela až do dnešních dnů. Na počátku osmdesátých let rozběhla svou výrobu perleťového zboží i továrna Herrmannové & Fleischl. Dokladem

⁷³ Karel POLESNÝ, *Pelhřimovské brány. Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města*, Musejní spolek v Pelhřimově 1909, s. 36.

⁷⁴ K tomu Z. MARTÍNEK, *Pelhřimov*, s. 9.

⁷⁵ Podnik Jakoba Pollaka a Jana Ladislava Duba.

toho, že v podnikání jde v první řadě o nápad, byl podnik Jiřího F. Kouřimského. Od roku 1890 začal vyrábět v malém množství módní pletené kabáty a na počátku 20. století byl vlastníkem již několika továren a zaměstnával několik set lidí. Pletenému zboží se posléze začali věnovat i R. V. Kott, Gabriel Kärger a Adolf Hostomský. Tradici výroby zemědělských strojů v Pelhřimově započala v roce 1896 nepříliš velká dílna strojního zámečnicka Jana Matějky. Ten začal vyrábět a prodávat zejména mlátičky, secí stroje, vyorávače brambor apod.

Na významu získávalo i peněžnictví. Již v šedesátých letech vznikla Občanská záložna (1863) a následně Městská spořitelna (1864). Nové podniky vytvářely množství pracovních míst, a tak se začal postupně zvyšovat i počet obyvatel Pelhřimova.⁷⁶ S ním je na počátku 20. století (léta 1900 – 1920) spojena výstavba rodinných a dělnických domů. Novou budovu také získává například c. k. poštovní úřad (1904), nemocnice (1904), okresní soud (1907) a chorobinec (1908). Významnou událostí z hlediska průmyslového rozvoje se stalo i otevření železniční dráhy na trase Horní Cerekev – Tábor v roce 1888. Železničního spojení se domáhali obyvatelé Pelhřimova již od konce šedesátých let a tehdy se veřejnost konečně dočkala. Místní síť silnic byla sice rozšířena a rekonstruována už ve druhé čtvrtině 19. století, ale stále byl tento stav z pohledu dopravního spojení s většími průmyslovými centry nedostačující. Výstavba nových továren a průmyslových podniků se na konci osmdesátých let z logistických důvodů začala přesouvat právě do okolí železniční budovy jižně od historického středu města. Elektrifikace se Pelhřimov dočkal až roku 1911 a o rok později začaly fungovat první telefonní stanice. Přesto je ale nutné poznamenat, že Pelhřimov patřil k městům, kde se přechod k průmyslové společnosti projevoval pomalu a se zpožděním. V rámci Čech se město (i region) ocitalo spíše na hospodářské periferii.

S obnovením samosprávy po roce 1860 došlo k odstranění německého rázu města. Dokladem je politický i kulturní život, který doprovázelo vlastenecké nadšení. Politicky měli v Pelhřimově nejsilnější zastoupení staročeši. Kandidáty české národní strany volili Pelhřimovští v rámci městské kurie táborské do vyšších zemských a říšských úřadů. Také po více než pět desetiletí stáli v čele města purkmistři, kteří byli jejími členy. Mezi nejvýznamnější patřil MUDr. František Kralert (ve funkci 1850 – 1874) a jeho nástupce PhMr. Jan Fried (1874 – 1886). Zástupci mladočechů

⁷⁶ Nárůst počtu obyvatel Pelhřimova byl pozvolný. V roce 1840 zde bydlelo 3 297 osob, v roce 1869 již 3 909 lidí a na konci 19. století (1890) je uváděn údaj 4 370 obyvatel. Největší populační skok pak představuje období do roku 1910, kdy vzrostl počet obyvatel města na 5 738. Podrobněji L. MARTÍNKOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 48.

po dlouhých letech v opozici získali ve městě nejvyšší posty v roce 1908.⁷⁷ Na konci 19. století se objevují ve větší míře i další strany. Levicově orientované politické strany a dělnické organizace (1894 založen spolek Rovnost) pořádaly od roku 1891 prvomájové oslavy. V souvislosti s hilsneriádou se i v Pelhřimově objevily v letech 1899-1903 protižidovské bouře. Do radikálnější podoby se také dostalo vlastenectví zaměřené protiněmecky a negativní postoj ke katolické církvi (mohutné oslavy památky Jana Husa).⁷⁸

Druhá polovina 19. století se v Pelhřimově nevyznačovala jen pozvolným průmyslovým rozvojem, ale i rušným veřejným životem. Dominovalo mu pořádání slavnostních akcí vlasteneckého rázu. Nejvýznamnějším organizátorem byly místní spolky, které začaly v Pelhřimově působit od šedesátých let 19. století. Nejstarším se stal Záboj, pěvecký spolek založený v roce 1862. Pyšnil se praporem malovaným samotným Josefem Mánesem. K tělesné zdatnosti a osvětě začal v roce 1865 vychovávat obyvatele Pelhřimova Sokol. Právě Sokol rozsahem svých činností zasahoval do různých sfér tehdejšího života města. Vzdělávacím aktivitám se věnovala od roku 1864 Čtenářská beseda, dále pak Řemeslnicko živnostenská beseda (založena 1875). První spolek usilující o rovnoprávné postavení žen nesl název Libuše (založen 1877). Zabýval se zejména dobročinnou a vzdělávací činností. Od roku 1883 měly v Pelhřimově zastoupení i odbory Národní jednoty Pošumavské, která podporovala českou národní menšinu v poněmčených krajích.⁷⁹ V polovině 19. století zajížděly na Pelhřimovsko ještě kočovné divadelní společnosti. První divadelní spolek vznikl v Pelhřimově v roce 1861 z podnětu dramatika Josefa Jindřicha Řezníčka, ale neměl dlouhého trvání (dva roky). Do roku 1894 pak divadelní činnost suplovaly odbory pěveckého spolku Záboj a tělovýchovné jednoty Sokol. V tomto roce vznikla Jednota divadelních ochotníků v Pelhřimově (od roku 1905 Jednota divadelních ochotníků Rieger), která předváděla divákům své dramatické umění až do roku 1949. Nejprve se představení konala v sálech místních hostinců, od roku 1897 v Národním domě – městském divadle. To vzniklo z iniciativy spolku a za významného finančního příspěví samotného města (40 000 zlatých) z opuštěné barokní solnice. Budova přestavěná v neoklasicistním duchu sloužila nejen pro divadelní představení, ale i pro konání plesů a veřejných schůzí.

⁷⁷ Z. MARTÍNEK, *Pelhřimov v době*, příloha.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Luboš GÖBL – Jan TOMÁŠEK, *Spolkový a kulturní život*, in: *Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí*, Pelhřimov 2000, s. 111.

Zájmem místních obyvatel se stala i příroda. Vznikaly spolky sadařské, lesnické i okrašlovací, a tak byl z jejich iniciativy v roce 1881 položen základ veřejných sadů. Ani v Pelhřimově nechyběl Sbor dobrovolných hasičů (1875), který měl nezastupitelnou roli v každém městě a obci regionu, a spolek vojenských vysloužilců (Podpůrná jednota bývalých vojenských vysloužilců pro Pelhřimov a okolí, 1890). Národopisná výstava v Praze probudila zájem o vlastivědu. V roce 1901 vznikl Muzejní spolek v Pelhřimově, který byl základem pro vznik místního muzea (1908). O záchranu mnoha památek města se zasloužil na počátku 20. století mimopražský odbor Klubu za starou Prahu. Mezi významné osobnosti s ním spojené patřil Karel Polesný, Jan Fried a Zdeněk Wirth.⁸⁰ Právě díky kontaktům tohoto odboru s architektem Pavlem Janákem se může Pelhřimov pochlubit i domy, které nesou prvky kubismu.⁸¹ Od devadesátých let 19. století pak vznikalo stále méně spolků pod vlivem vlasteneckého nadšení, ale více se objevovaly odborové a sportovní organizace.

⁸⁰ Tamtéž, s. 111.

⁸¹ Vila okresního hejtmána Vojtěcha Drechsela (čp. 331) postavená podle návrhu Pavla Janáka v letech 1912 – 1913. V letech 1913 – 1915 tento architekt také upravil barokní dům na náměstí (čp. 13).

2 PROMĚNY STŘEDNÍHO ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1848-1921

Vyšší vzdělávání představovala v českých zemích od poloviny 16. století gymnázia. Tento typ školy byl již od svých počátků těsně spjat s církevním prostředím. V předbělohorském období mohli chlapci získávat rozsáhlejší vědomosti na gymnáziích různých konfesí (ať už povolených nebo jen trpěných). Porážka českého stavovského povstání ale zapříčinila v následujícím období existenci už jen těch katolických. Princip státního dohledu nad gymnázií se začal uplatňovat až roku 1775 v souvislosti s tereziánsko-josefinskými reformami, které měly přispět ke konsolidaci habsburské monarchie. Realizace těchto změn se promítla i do jazykové stránky vzdělávání, čímž došlo k většímu uplatnění němčiny. I přes tyto kroky ze sedmdesátých let 18. století ale vliv církve na oblast školství zcela nezmizel, pouze měl v následujících obdobích různou intenzitu.

Změny středního školství uskutečňované v první polovině 19. století se týkají hned několika témat.⁸² V první řadě to byly snahy o navýšení počtu gymnázií (respektive jejich obnovení), neboť v rámci reformy Marie Terezie a jejího syna Josefa byl jejich počet zredukován na polovinu. Předmětem sporů a krátkodobých změn bylo i postavení přírodovědných předmětů. Gymnaziální vzdělávání bylo do té doby založeno zejména na výuce klasických jazyků a jejich literatur (latiny, řečtiny). Další předměty byly pokládány za vedlejší (dějepis, zeměpis, matematika a přírodní vědy). V souvislosti s obsahem vzdělávání se v tomto období objevily i požadavky na rozšíření znalostí z českého jazyka a cvičení se v něm. Bylo jim sice vyhověno, ale vymezení pozice češtiny v učebním plánu bylo nedostatečně propracované, a v důsledku této skutečnosti pak nebyl jazykový dekret v praxi důsledně naplňován. Postupně došlo i k jeho omezení. Do změn týkajících se gymnaziálního vzdělávání patří v tomto období i problematika délky studia a profese učitelů (třídní versus odborní pedagogové). Změny směřující k zlepšení gymnaziální výuky byly většinou jen krátkodobé a od dvacátých let 19. století střední školství ve svém vývoji spíše ustrnulo. Přestávalo stále více naplňovat očekávání o uplatnění absolventů (kariéra ve státní správě, politice a podnikání), nedostačovalo ani dalšímu cíli studentů – následnému studiu na univerzitách. Po gymnáziu bylo totiž nutné ještě vystudovat filosofii (buď v rámci

⁸² Podrobněji M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 61-79; Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 14-23.

univerzity, nebo na dvouletých filosofických lyceích). Již od počátku třicátých let 19. století byl tedy pocíťován tlak na změnu. Ředitelé jednotlivých gymnázií byli sice vybídnuti k návrhům na reformu středního školství (roku 1838), nakonec ale nebyl žádný z jejich návrhů přijat a uskutečněn.

Výraznou změnu přinesl teprve až revoluční rok 1848. Institucí, která spravovala a řídila veškeré školství mnohonárodnostní monarchie, bylo v březnu tohoto roku zřízené ministerstvo veřejného vyučování, ještě v tomtéž roce přejmenované na ministerstvo kultu a vyučování. Nahradilo dvorskou studijní komisi, která měla v kompetenci školské záležitosti již od roku 1760. V roce 1849 pak vznikly na zemské úrovni i školní rady (pedagogické otázky) a úřady (správní a hospodářské záležitosti).⁸³ Důležitým dokumentem, který byl vydán v září roku 1849 jako výsledek činnosti ministerstva, byl *Nástin organizace gymnázií a reálných škol v Rakousku (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich)*. V souvislosti s jeho dvěma hlavními tvůrci, profesorem filosofie na pražské univerzitě Franzem Seraphinem Exnerem a klasickým filologem působícím na štetínském gymnáziu Hermannem Bonitzem, je také nazýván Bonitz-Exnerovou reformou. Tato reforma byla ve velké míře inspirována pruským školstvím, s jehož změnami měl zkušenosti Hermann Bonitz. Přestože byl *Nástin* definitivně potvrzen císařem až v roce 1854, jeho obsahová stránka začala být realizována ihned po jeho vydání díky podpoře tehdejšího ministra kultu a vyučování Lva Thuna-Hohensteina.⁸⁴ Změny, které *Nástin* přinášel, se staly základem pro novodobé pojetí středního školství. Právě *Nástin* prodloužil dobu studia z dřívějších šesti na osm let (připojením filosofického lycea) a novinka v podobě závěrečné zkoušky se stala branou k univerzitnímu studiu. Třileté filosofické fakulty, které reformou získaly stejné postavení jako ostatní fakulty, začaly připravovat pro svou profesi budoucí středoškolské pedagogy. *Nástinem* se také definitivně posunula ručička vah na stranu odborných učitelů.

Maturita byla až do počátku 20. století velmi náročnou závěrečnou zkouškou. Ze všech povinných předmětů⁸⁵ se konala ústní zkouška, z některých navíc i písemná (jazyk mateřský, latinský, řecký a matematika). V obsahu učiva došlo ke zlepšení pozic přírodovědných i společenskovědních předmětů. Výrazným způsobem byl snížen počet

⁸³ K tomu F. MORQUES, *Kapitoly*, s. 5.

⁸⁴ Tamtéž, s. 8-10.

⁸⁵ Náboženství, jazyk latinský, řecký, mateřský, zeměpis a dějepis, matematika, přírodopis, fyzika, filosofická propedeutika. Nepovinné předměty: německý nebo jiný zemský jazyk, ostatní živé jazyky, krasopis, kreslení, zpěv, tělocvik. Podrobněji k rozdělení předmětů a učebnímu plánu Z. VESELÁ, *Česká střední škola*, s. 18-19.

hodin věnovaný klasickým jazykům (o čtvrtinu) a objevily se i nové předměty (filosofická propedeutika, fyzika). Přesto ale zůstávalo klasické vzdělání pro stát velmi důležitou součástí znalostí gymnazistů, neboť mělo být určitým sjednocujícím kulturním principem v mnohonárodnostní monarchii. Vyučovacím jazykem se stal místo latiny některý ze zemských jazyků, a tak se začalo na počátku padesátých let na některých gymnáziích vyučovat česky. Po několika málo letech se ale tento trend stal opět nežádoucím.⁸⁶

Konkurentem v oblasti středního školství se gymnáziím staly reálné školy, které sice nalezneme v českých zemích již od třicátých let 19. století, ale až do vydání *Nástinu* byly součástí elementárního školství. V polovině 19. století představovaly protipól gymnázií z hlediska obsahu vzdělávání. Ten byl zaměřen více na praxi, přírodní vědy a matematiku. Přípravoval pro řemeslná povolání (průmyslové obory) a další studium na technických školách. Tyto šestileté reálné školy byly nově také rozděleny na dva stupně. Postupem času se ale začaly v některých aspektech (například maturitní zkouška, délka studia) čím dál více přibližovat gymnáziím.⁸⁷ V roce 1862 pak vzniklo i první reálné gymnázium, které spojovalo tyto dva typy střední školy.⁸⁸ Po dvouletém společném základu s výukou latiny se teprve ve třetím ročníku museli chlapci rozhodnout, zda si zvolí gymnaziální nebo reálnou třídu. I poté ale měli výuku některých předmětů společnou. Kombinaci gymnázia a reálky na nižším stupni školy povoloval už *Nástin*, ale tato možnost začala být využívána zejména obcemi jako zřizovateli škol až od 60. let 19. století. Další typ tak zvané reálné a vyšší gymnázium se rozvinul po roce 1874. Opět zde byl dvouletý společný základ s latinou a následné rozštěpení na větev s výukou řečtiny nebo francouzštiny. Vyšší stupeň školy ale představovalo pouze „klasické“ gymnázium. Přestože tendence usilující o různé kombinace obou typů středního školství ukazovaly na nutnost přizpůsobit vzdělávání potřebám soudobé společnosti, státní aparát tyto nové typy škol příliš nepodporoval. Často proto docházelo po několika letech jejich existence k přeměně na „klasická“

⁸⁶ Ministerským nařízením z roku 1853 byla čeština jako vyučovací jazyk povolena pouze v hodinách náboženství. Podrobněji K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 19. Také Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 35-36.

⁸⁷ K tomu došlo zejména v roce 1868, kdy byly reformovány osnovy reálných škol (větší důraz na všeobecné vzdělání) a byla prodloužena o jeden rok délka studia. Právo veřejnosti bylo reálkám udělováno od roku 1869. Viz K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 23.

⁸⁸ Reálné gymnázium bylo otevřeno na náklady obce v Táboře. Tento typ střední školy se ujal například i v Plzni nebo Chrudimi. Srov. Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 38-40; K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 21. Tábořské reálné gymnázium bylo ale už v roce 1874 přeměněno na „klasické“ nižší gymnázium. K tomu M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 124.

gymnázia, protože zřizující obce se ve většině případů snažily převést školy do správy státu nebo získat právo veřejnosti.⁸⁹

Oslabení vlivu církve v oblasti sekundárního školství zajištěné *Nástinem* bylo narušeno smlouvou se Svatým stolcem z roku 1855. Uzavřený konkordát například zaručoval, že veškeré vyučování bude v souladu s naukou římskokatolické církve, pedagogem na středních školách pro katolíky se mohl stát jen člověk hlásící se ke katolické víře, katechety jednotlivých ústavů jmenoval a odvolával biskup, učitelem mohl být jen ten, kdo byl bez šrámu ve víře a mravech.⁹⁰ Silná vazba mezi školstvím na jedné straně a církevními institucemi a představiteli na té druhé trvala po dobu následujících třinácti let. V druhé polovině padesátých let také došlo k menším změnám v učebním plánu - k zvýšení počtu hodin náboženství na úkor přírodovědných předmětů.

Až do roku 1864 (respektive 1866, kdy byl zákon vydán) existovala v českých zemích z pohledu vyučovacího jazyka fakticky jen českoněmecká a německá gymnázia. V tomto roce ale český zemský sněm odhlasoval rovnoprávnost obou jazyků. Vyučovacím jazykem měl být vždy pouze jeden z nich, a tak došlo k diferenciaci gymnaziálního vzdělávání nejprve v Čechách, posléze i na Moravě. Druhý jazyk se měl podle nařízení stát povinným předmětem. Přitom výuka českého jazyka byla na německých školách zrušena už ale o dva roky později.

V roce 1868 byl vydán říšský zákon o postavení školy k církvi a roli státu. Stal se pro střední školství důležitý zejména v tom ohledu, že konečně získalo nezávislost na církevním vlivu. Ten se od této doby vztahoval už jen na výuku náboženství. Změny z konce šedesátých let (nejdůležitější z nich představoval - *Základní říšský zákon o školách obecných* z května 1869), prosazované ministrem kultu a vyučování Leopoldem Hasnerem, zasáhly zejména elementární školství (uzákonění povinné osmileté školní docházky, zřízení měšťanských škol, rozšíření obsahu výuky, vznik okresních a místních školních rad aj.) a lze je považovat za srovnatelné, ne-li mnohem důležitější než reformy obecného školství za panování Marie Terezie. Žák, který absolvoval nižší stupeň obecné školy (pětiletý), se nyní mohl rozhodnout pro další studium na pokračovací či odborné škole, na tříleté měšťanské škole nebo na nižším stupni gymnázia a reálné školy. Pro tyto reformy týkající se vlivu církve a podoby obecného školství byl rok 1883 v některých ohledech krokem zpět. Novela zákona totiž

⁸⁹ Podrobněji Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 39-40.

⁹⁰ Blíže J. ŠAFRÁNEK, *Školy*, s. 74.

zkrátila délku povinné školní docházky na šest let, opět posílila vliv církve a také zredukovala obsah výuky na učitelských ústavech.⁹¹

V roce 1867 došlo k obnovení samostatného ministerstva kultu a vyučování, které bylo o sedm let dříve spojeno s ministerstvem vnitra a práv ve společné instituci tak zvaného státního ministerstva. Spolu s obnovením ministerstva proběhlo i vymezení celé legislativy. Říšská rada rozhodovala o záležitostech škol obecných, gymnázií a univerzity. Na sněmech jednotlivých zemí vznikaly zákony týkající se reálných, odborných a technických škol.⁹² Došlo i k ustálení pravomocí jednotlivých školních rad. Střední školství bylo v kompetenci zemské školní rady, národní (obecné) a odborné školy v rukou okresních a místních školních rad.

Požadavek z roku 1870 na zabezpečení výuky pouze státem prozkoušenými pedagogy donutil polovinu tehdejších řádových gymnázií, která tuto podmínku nemohla splnit, k přechodu do státní nebo obecní správy. O tři roky později byli středoškolské profesoři nově zařazeni mezi státní úředníky. V sedmdesátých letech 19. století, kdy se na postu ministra kultu a vyučování objevil Karel von Stremayer, došlo k růstu počtu českých středních škol. Jen čtvrtina z nich ale vznikla z podpory státu. Vznik škol a jejich provoz ve většině případů financovaly obce.⁹³ První polovina osmdesátých let 19. století byla s ohledem na iniciativu státu mnohem příznivější. Ve větším počtu nechal otevřít české střední školy v Čechách i na Moravě a do své správy převzal v letech 1880-1886 hned třináct škol.⁹⁴ Souviselo to i se změnou taktiky českých politiků – jejich aktivitou a podporou vlády. V menší míře byly v tomto období upraveny gymnaziální osnovy (omezení písemných prací, vyšší počet hodin latinského jazyka, matematiky a dějepisu se zeměpisem). V osmdesátých letech také vznikla Ústřední Matice školská, která podporovala vznik českých škol v oblastech s převahou obyvatel německé národnosti.

Ministrem kultu a vyučování, který se svými záměry výrazně zapsal do povědomí tehdejší české veřejnosti, se stal v roce 1885 Pavel Gautsch. Do české historiografie se jeho kroky v oblasti školství dostaly pod označením Gautschovy

⁹¹ Učitelé triviálních škol se vzdělávali v krátkodobých kurzech tzv. preparandiích při normálních a některých hlavních školách až do roku 1848, poté pro ně byly zřízeny jednoleté nebo dvouleté učitelské kurzy. Čtyřleté učitelské ústavy pro pedagogy a pedagožky obecných a měšťanských škol začaly fungovat na základě říšského školského zákona z roku 1869. Podrobněji F. MORKEŠ, *Kapitoly*, s. 17-19.

⁹² K tomu K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 22.

⁹³ Tamtéž, s. 199 (Příloha č. 1).

⁹⁴ Jmenovitě Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 47-48.

ordonance⁹⁵ a byly v ní na rozdíl od rakouské historiografie, pro kterou jsou marginálním tématem, často skloňovány a interpretovány v závislosti na dobovém klimatu.⁹⁶ V průběhu osmdesátých let na sebe začínaly poutat pozornost problémy týkající se státních financí a nadbytku absolventů středních škol, kteří nebyli schopni získat odpovídající pracovní uplatnění a mohli se stát příčinou společenského neklidu. Reforma, která měla tyto těžkosti vyřešit, byla připravována už několik let před nástupem ministra Gautsche. První nařízení tohoto ministra byla spíše menšího rázu – záležitosti knihoven, úpravy maturit, zvýšení školného aj. Jeho dislokační plán z července 1887 se už ale týkal racionalizace struktury středního školství. Podle tohoto plánu měly být zrušeny vyšší třídy některých reálných gymnázií, odmítnuty žádosti o vznik nových škol a o postátnění těch již existujících, některým školám měly být odebrány dosavadní státní subvence (podpory).⁹⁷ Racionální důvody reformy šly ale v reakcích představitelů české národnosti stranou, neboť zasáhla v největší míře pouze české střední školy. Navíc ani nebyly v jednotlivých městech založeny průmyslové nebo odborné školy, které by umožnily studium v oborech více vyhovujících praktickým potřebám společnosti. Oblast školství byla z hlediska rovnoprávnosti s německou národností velmi důležitá, a proto vyvolala u českých politiků i dobového tisku takové rozhořčení.⁹⁸ V konečném důsledku byly ordonance po politických střetech realizovány jen částečně v odebrání subvence některým středním školám. Gautschova školská politika byla ve svých počátcích k českému etniku přezíravá, což vycházelo i ze slabosti české politické reprezentace ve Vídni, a dislokační plán byl z národnostního hlediska nespravedlivý, ale v následujících letech tento ministr respektoval české snahy a dokonce je tiše podporoval.⁹⁹

Devadesátá léta byla v porovnání s předchozím obdobím pro české střední školství mnohem klidnější, i když závod s Němci o počet nově založených středních škol neustával.¹⁰⁰ V tomto období nebyla provedena žádná významnější školská reforma, přestože probíhaly četné diskuse na téma přehnané intelektualizace vzdělávání, stále ještě velkého důrazu na výuku klasických jazyků a mechanického pamětního

⁹⁵ Toto označení poprvé použila tehdejší česká žurnalistika. K tomu L. VELEK, *Česká kulturní politika*, s. 589.

⁹⁶ K pohledu jednotlivých historiků na Gautschovy ordonance od počátku 20. století do osmdesátých let L. VELEK, *Česká kulturní politika*, s. 598-603.

⁹⁷ Výčet škol, na které se dislokační plán vztahoval, lze nalézt tamtéž, s. 597.

⁹⁸ K politickým krokům po vydání dislokačního plánu více tamtéž, s. 603-625

⁹⁹ Pavel Gautsch byl ministrem kultu a vyučování v letech 1885-1893 a 1895-1897. Blíže F. MORKES, *Kapitoly*, s. 19-20.

¹⁰⁰ K nově vzniklým českým středním školám Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 52.

učení. Kritika herbartismu a snahy o modernizaci pedagogické praxe se od osmdesátých let 19. století ozývaly nejenom v evropském prostředí, ale i na severoamerickém kontinentě (pragmatismus).

Poslední velkou změnou středního školství realizovanou ještě za Rakouska-Uherska byla reforma provedená za ministra kultu a vyučování Gustava Marcheta v roce 1908. V lednu toho roku vyhlásil ministr anketu vztahující se k osmi hlavním školským tématům (například nové typy středních škol, přestupy žáků mezi jednotlivými školami, snížení obtížnosti maturitní zkoušky, klasifikace a zkoušení obecně, zavedení tělesné výchovy). Sedmdesát účastníků do ní přispělo svými referáty a jednání trvala tři dny. Nejdůležitější změnou vyplývající z Marchetovy reformy se stalo uzákonění nového typu střední školy – osmitřídního reálného gymnázia, a to dvojího druhu A a B. Pojem reálné gymnázium byl již spojen se školou „táborského typu“¹⁰¹, ale tento nový inspirovaný německým vzorem neprováděl bifurkaci (rozdělení) ve třetím ročníku, nýbrž kombinoval předměty reálek a gymnázií. V učebních osnovách zůstala latina, místo řečtiny se vyučoval jeden moderní jazyk (nejčastěji francouzština) a po vzoru reálek probíhala rozšířená výuka přírodovědných předmětů a kreslení. Tyto nové osnovy pro některé předměty převzala o rok později i „klasická“ gymnázia. Reálné gymnázium typu A vznikalo v české části Předlitavska mnohem častěji. Tato varianta byla bližší „klasickému“ gymnáziu, neboť s ním měla shodné osnovy pro latinský jazyk a další předměty¹⁰², zároveň splňovala všechny výše uvedené obecné charakteristiky. Reálné gymnázium typu B nazývané také reformní reálné gymnázium se v českých zemích příliš neujalo. Vznikly zde pouze dvě školy tohoto typu. Nižší stupeň byl naprosto totožný s výukou na reálných školách, na vyšším stupni se například začala vyučovat i latina a filosofická propedeutika. Na tento typ bylo možné přestoupit i z měšťanské školy. V roce 1908 bylo také svoleno k vytvoření reformně reálného gymnázia děčínského typu. Tato německá střední škola se v mnohém podobala „táborskému typu“ a od pátého do osmého ročníku v ní probíhala diferenciaci na gymnaziální, reálně gymnaziální typu A nebo reálnou větev.¹⁰³

Jak bylo již zmíněno, v roce 1909 došlo ke změnám osnov i na původních typech středních škol. Na gymnáziích byl snížen počet hodin věnovaných latině a důraz byl kladen spíše na antické reálie, chemie se vydělila jako samostatný předmět a na dva

¹⁰¹ Viz poznámka č. 88.

¹⁰² Podrobněji Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 62.

¹⁰³ Tento děčínský typ se posléze uplatnil na německých školách i v Mostě a Českých Budějovicích. M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 124.

samostatné předměty byl rozdělen zeměpis s dějepisem. Jako povinný předmět byl nově zaveden tělocvik. Reálné školy zůstaly i přes návrhy vídeňské ankety z ledna 1908 nadále pouze sedmitřídními a vzhledem k trendu přibližovat jejich vzdělávací obsah tomu gymnaziálnímu muselo nevyhnutelně docházet k navyšování hodinových dotací jednotlivých předmětů a tím pádem k přetěžování studentů.

Marchetovy zákony výrazným způsobem proměnily i maturitní zkoušku. Ačkoliv z ankety odborné veřejnosti vyplynulo, že by měla být maturita zjednodušena zejména zrušením celé její písemné části, nestalo se tak. V první řadě došlo ke změně smyslu závěrečné zkoušky. Již nebylo jejím prostřednictvím zjišťováno, zda má student vědomosti pro univerzitní studium, ale „*zda má vzdělání plynoucí z předchozího vyučování.*“¹⁰⁴ Na druhé straně byla maturitní zkouška značně zjednodušena, i když písemné části z některých předmětů zůstaly.¹⁰⁵ Další důležitou novinkou bylo zrovnoprávnění maturit z téměř všech typů středních škol (gymnázia, reálné školy, reálná gymnázia typu A i B, reálné gymnázium děčínského typu). Toto zrovnoprávnění mělo umožnit abiturientům vstup na všechny vysokoškolské obory. Pouze v některých případech byly požadovány konkrétní doplňující zkoušky těsně před univerzitním studiem nebo v jeho průběhu.¹⁰⁶ Poslední úpravou týkající se maturit, která byla následně kritizována jak učiteli, tak veřejností, byla změna způsobu hodnocení. Z maturitních vysvědčení zmizely známky a student mohl být uznán slovně za dospělého s vyznamenáním, všemi hlasy nebo většinou hlasů. Dospělým většinou hlasů byl u maturitní zkoušky uznán tedy i ten, kdo z některého předmětu neuspěl. Diskuse na téma zpřísnění nebo celkového zrušení maturity už ale neměly v posledních letech existence předlitavského školství žádný praktický výsledek. Posledních několik předválečných let pak bylo ve znamení realizace Marchetovy reformy. Reálné gymnázium se během nich stalo tak oblíbeným typem střední školy, že svým počtem například v Čechách převýšilo počet „klasických“ gymnázií. Ve školním roce

¹⁰⁴ F. MORKES, *Historický přehled*, s. 12.

¹⁰⁵ Na gymnáziích byla zrušena písemná zkouška z matematiky a překlad z češtiny do latiny. Písemná část se tedy skládala už jen z českého jazyka (na vypracování jednoho ze tří témat měli studenti pět hodin), z překladu z latiny do češtiny a z řečtiny do češtiny (s pomocí slovníku po dobu tří hodin). Ústní část absolvovali studenti gymnázií z matematiky, latiny nebo řečtiny (podle výsledků písemné části), z vlastivědy (dějepis, zeměpis) a z českého jazyka. F. MORKES, *Historický přehled*, s. 14-15.

¹⁰⁶ O jaké případy se jednalo a z čeho byly tyto doplňující zkoušky podrobněji tamtéž, s. 13-14.

1917/1918 existovalo v Čechách 20 gymnázií, 24 reálných gymnázií a 30 reálných škol.¹⁰⁷

Velká válka v letech 1914-1918 zasáhla do životů studentů i učitelů, a to nejen soukromých, ale i studijních a pracovních. Změny související se zapojením škol do podpory rakouských válečných aktivit se odrazily v mnoha oblastech středního školství. Změnila se skladba studentů zejména v sedmém a osmém ročníku. Většina chlapců musela narukovat a do škamen svých tříd se vraceli jen na krátkou dobu za účelem složení zkoušek nebo maturity. Studenti, kteří na ústavech setrvali, se podíleli na organizování dobročinných akcí, sběru surovin nebo bylin. Také někteří vyučující (zejména mladšího věku) byli povoláni do armády. Žádné nové pracovní síly ale do škol nesměřovaly, a tak byly veškeré jejich hodiny suplovány. Pedagogové byli také často zapojováni do různých soupisových akcí jako organizační pracovníci.¹⁰⁸ Vyvstaly i problémy související s prostředím výuky. Školní budovy byly využity pro potřeby armády nebo sloužily jako lazarety. Někde se praktikovalo učení na směny, jinde bylo v jedné budově soustředěno hned několik škol nebo výuka probíhala v úplně jiných provizorních prostorách. Byly také zabavovány školní zvonky nebo jiné předměty vyrobené ze strategických kovů. Ani školní rok nebo vyučovací hodina nezůstaly beze změny. U obou došlo ke zkrácení délky trvání a u vyučovacích hodin i k snížení jejich počtu. Přestaly se také vyučovat nepovinné předměty a výrazně se změnila náplň tělesné výchovy. Předmět, který zlepšoval tělesné zdraví a fyzickou kondici, se stal vojenskou přípravou (taktika, pochod, kázeň, organizování v družiny a čety, tak zvané junobrany). Od školního roku 1915/1916 byl tento výcvik veden v němčině. Pro válečné období bylo typické zdůrazňování loajality k dynastii i Rakousku-Uhersku, které se uskutečňovalo v prosloveh vyučujících, v písemných pracích na tato témata a v úpravě povinné četby studentů. Také došlo k prověření žákovských knihoven a vyřazení titulů s nevhodnou nebo příliš pročeskou tematikou. Přesto někteří studenti i vyučující neskrývali své národní citění.¹⁰⁹ Těm příliš odvážným se ale následné disciplinární řízení nevyhnulo.

Střední školství bylo až do sedmdesátých 19. století oblastí určenou pouze pro mužskou část populace. Dívky se do té doby vzdělávaly pouze na obecných

¹⁰⁷ Na Moravě byl stav odlišný. Převažovala gymnázia (15), následovaly reálky (13) a nejméně zde fungovalo reálných gymnázií (10). Ve Slezsku se mohli žáci vzdělávat pouze na jednom „klasickém“ a jednom reálném gymnáziu. Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 68.

¹⁰⁸ Podrobněji K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študiáci*, s. 29.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 30-31.

a měšťanských školách, od šedesátých let 19. století i na vyšších dívčích školách (Písek, Praha)¹¹⁰ a odborných školách (průmyslové školy, učitelské ústavy). Zámožnější rodiče samozřejmě poskytovali svým dcerám vzdělání soukromou cestou. Na chlapeckých středních školách začaly dívky studovat jako privatistky a externistky od počátku sedmdesátých let. Stále jich bylo ale velmi málo a teprve na začátku dvacátého století nebylo několik dívek v každé třídě považováno za něco překvapivého. Od roku 1878 také mohly poprvé skládat závěrečnou maturitní zkoušku. Ještě dalších téměř dvacet let ale trvalo, než vstoupily na akademickou půdu pražské univerzity (1896 jako hospitantky, tedy pouze se svolením přednášejícího). První řádné studium pak mohly ženy absolvovat od roku 1900 na lékařské fakultě. Gymnázium určené výhradně něžnému pohlaví bylo otevřeno v Praze v roce 1890 z iniciativy a finanční podpory spolku Minerva.¹¹¹ Toto soukromé dívčí gymnázium bylo vůbec prvním v celé monarchii. Jeho fungování nebylo v mnoha ohledech bez problémů a právo veřejnosti získalo až jedenáct let od svého založení.

V roce 1900 vznikl další typ středoškolského dívčího studia – šestileté lyceum. Tato lycea měla jak všeobecně vzdělávací ráz, tak mohla být i přípravou na budoucí zaměstnání, pokud k němu byly připojeny i praktické kurzy. Také dívčí lycea byla zakončena maturitní zkouškou, ale ta opravňovala držitelky maturitních vysvědčení ke studiu pouze některých univerzitních oborů. Zřizovateli lyceí byly především obce nebo vzdělávací spolky a možná i proto je vídeňská anketa z roku 1908 zcela opominula. Přesto bylo čím dál více potřebné s ohledem na následné univerzitní studium přiblížit lycea ostatním typům středních škol. V roce 1912 byla tedy alespoň uzákoněna dvojstupňovost školy a k nižšímu stupni lycea mohlo být připojeno i vyšší reformované reálné gymnázium. V atmosféře realizování Marchetovy reformy se v roce 1910 vyvinul nový typ reálně gymnazijní tak zvaný valašsko-meziříčský, který se uplatnil v dívčím středním školství. Tento typ školy ponechával diferenciaci až na poslední dva ročníky. Studentky si mohly vybrat klasickou (vyšší počet hodin latiny, kulturní dějiny) nebo moderní (přírodovědné předměty, úvod do deskriptivní geometrie) větve studia. Tři školy tohoto typu fungující v českých zemích ale neměly podporu státu a do roku 1919 byly přeměněny v běžná reálná gymnázia.¹¹²

¹¹⁰ I ty byly ale pouze důkladnější přípravou na rodinný život, vzdělání neposkytovalo kvalifikaci pro budoucí zaměstnání. Tamtéž, s. 31-32.

¹¹¹ Dívky přicházející z měšťanských škol nejprve absolvovaly dvouletou přípravku doplňující učivo nižšího gymnázia a poté navštěvovaly čtyři třídy klasického gymnázia. K tomu Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 53.

¹¹² Podrobněji tamtéž, s. 66.

Posledních sedmdesát let existence mnohonárodnostní monarchie přineslo mnoho změn, které měly školství zdokonalit a modernizovat. Ještě větší nadšení a úsilí se v tomto ohledu objevilo po 28. říjnu 1918. Nový mladý stát začal ukazovat světu svou demokratičnost a také se snažil odpoutat od všeho starého (tedy rakouského). Chtěl vytvořit vlastní moderní školství celkovou reformou této oblasti. I přes počáteční poválečný entuziasmus, individuální pedagogické pokusy jednotlivých učitelů ve dvacátých letech a systematictější reformní pokusy v letech 1929-1939 (tak zvaná příhodovská reforma) k očekávané rozsáhlé reformě školství v období existence první republiky nakonec nedošlo. Podstata celého školství nadále setrvala na změnách z let 1848-1918. V prvních letech existence Československa vydalo ministerstvo školství a národní osvěty několik zákonů, které byly nutné k upevnění státního vlivu na školách a souvisely s organizací, nacionalizací a demokratizací školství. Byla vymezena činnost samotného ministerstva, zemské školní rady, okresních a místních školních rad¹¹³, došlo k sjednocení školství na celém území státu aj. Německé školství bylo výrazně redukováno (české totiž bylo ve srovnání s ním přeplněné) a nově byly zakládány slovenské školy všech stupňů a typů. Demokratizace vzdělávání se uskutečnila již v listopadu roku 1918, kdy další z výnosů ministerstva školství a národní osvěty umožnil dívkám řádné studium na všech typech středních škol.¹¹⁴ Nejvýznamnější změnou prvních poválečných let byl pak *Malý školský zákon* (červenec 1922), který upravoval zejména elementární školství. V oblasti středního školství byly učiněny jen dílčí kroky v roce 1919. V učebních osnovách se snížil počet hodin náboženství, posíleny byly přírodovědné předměty a mateřský jazyk. Znatelná byla i podpora sbližování jednotlivých typů škol.¹¹⁵ Přestože byla reforma středního školství ve dvacátých letech 20. století velmi diskutována a proběhla i rozsáhlá anketa, k dalším změnám spíše menšího rázu došlo až na počátku let třicátých.

¹¹³ Blíže M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 126.

¹¹⁴ Do roku 1921 ještě trvalo omezení požadující, aby byly ve městech nejprve naplněny dívčí školy. Teprve poté se mohly dívky přihlásit za řádné studentky i na ty ostatní. Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 87.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 87-89.

3 ŠKOLSTVÍ NA PELHŘIMOVSKU

3.1 Nižší školství

První zmínka vztahující se k nižšímu školství na Pelhřimovsku se nachází v rukopisech vatikánského archivu. Je zde k roku 1346 jmenován Konrád, vychovatel školních dětí města Pelhřimova.¹¹⁶ Pamětní kniha města mluví o mistru školním ale až k roku 1418 (1419).¹¹⁷ Postupem času se síť elementárních škol začala rozrůstat. V polovině 14. století je doložena existence školy v dnešní Kamenici nad Lipou¹¹⁸, na konci 14. století probíhala výuka dětí i v Pacově a Humpolci. V 15. století se školy dočkaly i Počátky, na konci 16. století je doložena v Červené Řečici, Horní Cerekvi a Novém Rychnově. Z uvedeného stavu vyplývá, že předbělohorské školství bylo v regionu svázáno zejména s prostředím měst a městeček. Základní vědomosti a dovednosti mohla dívka získat ale i v premonstrátském klášteře v Želivě či u duchovních na jednotlivých farnostech.

Systematičtěji začaly školy vznikat od druhé poloviny 17. století v souvislosti s protireformací. Školy, které byly svázány s místní farností¹¹⁹, se nacházely ve Chvojnově (od roku 1677), Božejově (1678), Senožatech (1707), Nové Cerekvi (1714), Rynárci (1714), Častrově (1761), Košetících (1762) a Obratani (1765).¹²⁰ Výjimečně vznikaly školy i mimo centra farností. Před rokem 1760 to bylo v Libkově Vodě, kde stál pouze filiální kostel. Podle pamětní knihy se také v Zachotíně vyučovalo před rokem 1788, což je rok zřízení zdejší fary. Několik zpráv z konce 18. století hovoří i o neoficiálním školství. Povolání učitele přijal v Mezné místní krejčí, devět dětí svých známých vyučoval v Pelhřimově jakýsi Karel Ferdinand Pánek a pokoutní škola se nacházela i v Lidmani a na Křemešniku.¹²¹ Po roce 1774 (vydání *Všeobecného školního řádu*) doplňují tuto síť nižších škol (nyní triviálních) i další, které nejsou vázány

¹¹⁶ Tento pramen zmiňuje historik J. DOBIÁŠ, *Učitelé*, s. 10. Také Jaromíra JIRKŮ, *Školství*, in: Pelhřimov ve druhém tisíciletí, Pelhřimov 2000, s. 98.

¹¹⁷ K tomu J. DOBIÁŠ, *Dějiny I.*, s. 380.

¹¹⁸ Tamtéž. Před rokem 1854 pouze Kamenice (případně Česká Kamenice, Hražená Kamenice), poté již dnešní název Kamenice nad Lipou. Blíže Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl II., Praha 1997, s. 774

¹¹⁹ Z důvodu nedostatku kněží byly farnosti zpočátku spravovány ze středisek v Pelhřimově, Červené Řečici, Horní Cerekvi a Chvojnově. Podrobněji Z. MARTÍNEK, *Triviální školy*, s. 3-4.

¹²⁰ Srov. J. JIRKŮ, *Školství*, s. 98; Z. MARTÍNEK, *Triviální školy*, s. 4.

¹²¹ Podrobněji Z. MARTÍNEK, *Triviální školy*, s. 4.

na církevní správu.¹²² Díky vydání tolerančního patentu roku 1781 mohla v regionu započít výuka i na školách nekatolických. Ještě v tom samém desetiletí si své školy zřídily evangelické sbory ve Strměchách (1782), v Humpolci (1783) a Moravči (1784).

Souhrnná školní fase z března roku 1790 sestavená pelhřimovským vikářem přináší informace o třinácti řádných školách v regionu¹²³, o jejich hmotném zabezpečení, počtu žáků, stavu budov, kvalifikaci učitelů, metodě výuky, používaných učebnicích a jazyce výuky.¹²⁴ Souhrnně lze říci, že prostory k výuce byly velmi skromné (chalupy patřící ke kostelům, čeledník, kaple aj.). Pokud měla škola to štěstí, že výuka mohla probíhat v budově pro tento účel určené, potom i v ní bylo většinou málo místa, neboť sloužila zároveň jako byt zdejšímu učiteli. Na všech školách kromě pelhřimovské působil pouze jeden kantor a po roce 1774 se k němu mohl přidat i učitelský pomocník (roku 1790 uváděn v Horní Cerekvi, Červené Řečici a Nové Cerekvi). Na místních školách vyučovali v této době většinou učitelé mladšího a středního věku (do 40 let), až na jednoho byli všichni ze svých znalostí přezkoušeni v Praze, většina jich ale nebyla na pozici potvrzena zemským guberniem. Na převážné většině škol měli žáci požadované učebnice, v každé se učilo podle nové metody (tzv. Methodní kniha Ignáce Felbigera) česky, na polovině z nich i německy a na pelhřimovské škole i latinsky. Školní docházka byla tereziánským školním řádem (1774) sice doporučována dětem ve věku od 6 do 12 let, ale i čtrnáct let poté byla u zdejších dětí v porovnání s jinými oblastmi země velmi nízká. V zimním období školního roku (říjen až březen) to bylo 57 %, v letním (duben až září) jen 36 %.¹²⁵

Ve třicátých letech 18. století se v nejbližším okolí Pelhřimova¹²⁶ vyučovalo na jednotřídní triviální škole v Božejově, ke které patřila i filiální škola (pobočka) v Libkově Vodě. Jednotřídní škola v Červené Řečici měla dvě školy pomocné (učilo se

¹²² Škola v Jiřicích (1781), Čejově (1787), na Křemešniku (1796), v Lipici (1800), Kámenu (1802), Kletečné (1820) a Krasoňově (1821). Viz J. JIRKŮ, *Školství*, s. 98.

¹²³ A stručné údaje o jedné soukromé v Mezné.

¹²⁴ Konkrétní údaje ze souhrnné školní fase o jednotlivých školách Z. MARTÍNEK, *Triviální školy*, s. 9-12.

¹²⁵ Podle údajů z let 1789/1790 docházelo z 2 211 školou povinných dětí do škol 796 v letním běhu a 1 253 v zimním. Nízký počet byl zapříčiněn v letním období zejména prací dětí na polích, v zimních měsících obtížnou dostupností a vzdáleností škol od bydliště. Projevoval se zde i odlišný pohled na vzdělání obou pohlaví a častá nedbalost rodičů o vzdělávání svých dětí. Blíže k tomu tamtéž, s. 7-8.

¹²⁶ To znamená v hranicích tehdejšího školního okresu (distriktu). Srov. B. V. ŠILHA, *Školství na Pelhřimovsku*, s. 155-158, 168-170. Lze zde najít informace o počtu žáků, učitelů, jeho platu, budově školy a přískolených obcích. Podobný příspěvek k síti škol v první polovině 19. století tentokrát na Pacovsku publikoval také B. V. ŠILHA, *Školství na Pacovsku*, s. 7-9. V okolí Pacova byly jednotřídky v Cetorazi, ve Velké Chýšce, v Hartlíkově, ve Zhoří, v Těchobuzi, v Poříně, v Křeči a ve Věžné. Ve třech třídách se v této době učilo česky v Pacově a česky i německy v Hořepniku. Výpomocná škola se nacházela v Kámeni a filiální v Obratani.

v nich jen zimě, v létě totiž nebylo koho vzdělávat) – v Útěchovicích a Křelovicích. Výpomocná škola existovala také v Mezné. V jedné třídě probíhala výuka v Pošné, v Lipici, na Křemešniku, v Rynárci, ve Vyskytné a v Zachotíně. Dvoutřídní škola se nacházela v Chvojnově, Novém Rychnově a také v Dolní, Horní a Nové Cerekvi.

Počet obecných škol vzrostl na Pelhřimovsku nejvíce v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Souvisí se snahou o osamostatnění jednotlivých přiškolených obcí a jejich úspěšnou realizací. Po roce 1850 začala fungovat samostatná škola například v Útěchovicích (1852), Křelovicích (1854), Hodějovicích (1855), Dubovicích (1855), v sedmdesátých letech ve Svěpravicích (1873) a v Hojkově (1878) atd.¹²⁷ Poměrně hustá síť místního nižšího školství se tak utvářela až do dvacátých let minulého století.¹²⁸ V druhé polovině 20. století ale došlo k opačnému trendu a většina malotřídních vesnických škol byla postupně zrušena zejména z důvodů snižujícího se počtu žáků, zavádění nové vzdělávací soustavy, ekonomických problémů s jejich provozem a lepší dostupností škol ve větších obcích.

V souvislosti s tématem diplomové práce je nezbytné podívat se alespoň trochu podrobněji na městskou školu v Pelhřimově, úroveň vzdělání jí poskytovanou a další vývoj školství ve městě. Tato škola byla v 15. století úzce svázána s farou. Zprvu se na faře i vyučovalo, samostatnou školní budovu máme doloženu od roku 1475, kdy byl zakoupen za 58 kop dům v severozápadním rohu náměstí. Podle přání dárce, měšťana Mikuláše Neječného, neměla budova sloužit jinému účelu než žákům ke vzdělávání. Škola zde našla své útočiště až do roku 1848.¹²⁹ Do poloviny 16. století lze najít o zdejší škole jen útržkovité záznamy, poté už jsou zmínky častější. Vydržování učitelů (v této době dvou) zajišťoval děkan, stravu a další potřeby žáků platili konšelé. Od poloviny 16. století se ale vazba na církevní správu začala postupně uvolňovat.

Pelhřimovská škola byla ve výuce náročnější než ostatní farní školy v regionu. Neučilo se zde jenom čtení, psaní, nejnižším počtům a zpěvu, ale i latině a triviu (gramatice, rétorice a logice), nelze vyloučit ani základy kvadrivia pro nejnadanější žáky.¹³⁰ Samozřejmě vždy záleželo na konkrétním učiteli. Vzhledem k velmi častému

¹²⁷ Viz J. JIRKŮ, *Školství*, s. 98. Podrobně k jednotlivým školám E. KRIŠTŮFEK, *Vývoj*, s. 1-5, 19-24, 41-47, 52-59, 66-71, 85-88, 109-112, 124-127, 137-142 a 151-155. Pokračování pak vyšlo v dalším čísle. TÝŽ, *Vývoj národního školství okresu pelhřimovského v zrcadle školních kronik*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 9, 1930, s. 10-15, 21-24, 38-42 a 49-54.

¹²⁸ Zuzana Sankotová uvádí ve své práci 87 obecných škol k roku 1888 a 123 v roce 1932. Zuzana SANKOTOVÁ, *Vývoj sítě malotřídních škol v okrese Pelhřimov od roku 1945 do roku 1990*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 1990, s. 14-15.

¹²⁹ Podrobněji J. DOBIÁŠ, *Dějiny III.*, s. 354-355.

¹³⁰ Tamtéž, s. 356. Proto je možné použít i označení škola partikulární.

střídání osob na postech vyučujících¹³¹ se měnila částečně i struktura žactva. S některými učiteli totiž přicházeli i odcházeli přespolní žáci, kteří je následovali na další působiště. V 17. století stačil ke zdejší výuce jeden kantor a dva pomocníci. Místo učitele zde bylo jedno z nejlépe placených v okolí.¹³² Až do roku 1774, kdy byla vlastní elementární (triviální) škola obnovena, ji suplovala v nižších třídách latinská škola.¹³³ V roce 1775 se pak představitelé města Pelhřimova rozhodli zřídit i třetí třídu školy, jejíž učitel byl placen z městské kasy. Od druhé třídy se vyučovalo i němčině a ve třetím ročníku byli žáci, kteří plánovali studovat i na vyšším typu školy, zasvěcování do latiny. Již v této době docházelo k snahám o zřízení hlavní školy. Ještě intenzivnější jednání nastala po zrušení gymnázia v roce 1783. Přesto zde byla hlavní škola otevřena až na konci prvního desetiletí 19. století.¹³⁴

Rozdělení školy podle pohlaví žáků na chlapeckou a dívčí proběhlo roku 1854. Město Pelhřimov převzalo nad dívčí školou patronát a platilo veškeré výdaje (platy učitelů, topení, školní pomůcky apod.).¹³⁵ V padesátých a šedesátých letech měla obecná dívčí škola dvě třídy, třetí přibyla v roce 1870, čtvrtá přípisem okresní školní rady od školního roku 1875/1876 a po dlouhém úsilí i pátá ve školním roce 1886/1887. Nové školské zákony vydávané od roku 1869 zaváděly povinnou docházku pro děti od 6 do 14 let. Začaly se tak postupně otevírat i tříleté měšťanské školy pro žáky a žáčky ve věku 12 až 14 let, které poskytovaly vědomosti pro praktický život nebo další odborné studium.¹³⁶ Roku 1872 zřídila obec jako první (svého typu ve městě) měšťanskou školu dívčí. Až do roku 1877, kdy se mohla přestěhovat do nově postavené budovy¹³⁷, se vyučovalo na několika místech (špitál, dům č. 56¹³⁸). Obě dívčí školy (obecná a měšťanská) byly z hlediska správy spojeny v jednu instituci. Nové budovy se dívčí školy dočkaly na konci 19. století (1899). Nejdéle setrval v ředitelském křesle

¹³¹ O jednotlivých kantorech a délce jejich působení na škole J. DOBIÁŠ, *Učitelé*, s. 10-13.

¹³² V. BARTUŠEK, *Cesty*, s. 251.

¹³³ Viz E. KRIŠTŮFEK, *Vývoj*, s. 19. K latinské škole podrobněji podkapitola 3. 4. Císařské královské a arcibiskupské obecní gymnasium.

¹³⁴ K hlavní škole v Pelhřimově dále v podkapitole 3.5. Hlavní škola a podreálka.

¹³⁵ Blíže E. KRIŠTŮFEK, *Vývoj*, s. 22-23; M. BRYCHTOVÁ, *Dívčí škola*, s. 19.

¹³⁶ K tomu J. Jirků, *Školství*, s. 98.

¹³⁷ Budova postavená v letech 1872-1874. Sídlilo v ní v této době i gymnázium a obecná chlapecká škola. Blíže podkapitola 4. 2. Budova gymnázia a slavnost položení základního kamene.

¹³⁸ Tzv. Altenhoferský dům s věžičkou. Postaven po roce 1662 pro účely ubytování důstojníků místní posádky. Město poté dlouhou dobu uvažovalo o zřízení latinské školy v těchto prostorách. Roku 1763 tento dům bývalý primátor Matěj Altenhofer odkázal obci s přáním zřízení školy. Císařské královské a arcibiskupské obecní gymnasium zde bylo umístěno do roku 1765 (viz podkapitola 3.4.). Podrobněji k jednotlivým stavebním objektům města Marie DOJAVOVÁ, *Tajemství zdí města Pelhřimova*, Pelhřimov 2002.

dívčích škol Josef Dobiáš (funkční období 1886-1923)¹³⁹, který se velkou měrou podílel na rozvoji většiny školských institucí ve městě. Od roku 1903 působila v Pelhřimově i měšťanská škola chlapecká. Rovněž v jejím čele stál po dobu devatenácti let Josef Dobiáš a svým závazkem ředitele nepožadujícího plat nemalou měrou přispěl k jejímu vzniku.¹⁴⁰ Několik let trvající iniciativa místního dámského spolku Libuše o zřízení pokračovací školy se dočkala úspěchu po vzniku samostatné republiky. Ve školním roce 1919/1920 mohly dívky usednout do lavic Všeobecně vzdělávací pokračovací školy v Pelhřimově.

Měšťanské školy začaly od sedmdesátých let 19. století vznik i v dalších městech regionu. Po pětiletém studiu na obecné škole mohla další vzdělání poskytnout pacovským žákům měšťanská škola chlapecká založená v roce 1886. Její dívčí protějšek byl v Pacově otevřen ve školním roce 1900/1901.¹⁴¹ Od roku 1875 začala fungovat měšťanská škola chlapecká i v Počátkách. Společné ředitelství měla od roku 1893 s měšťanskou školou dívčí, která zde byla v tomto roce otevřena. Měšťanské školy vznikly v tomto období i v Humpolci (1873 chlapecká, 1884 dívčí) a Kamenici nad Lipou (1895 chlapecká, 1902 dívčí).¹⁴² Další možností, jež se naskytla nejnadanějším mladíkům, kteří absolvovali výuku na obecných školách v regionu (případně přestoupili z měšťanských), bylo od roku 1871 studium na nižším reálném gymnáziu v Pelhřimově.

¹³⁹ Mimo jiné otec významného českého historika, numismatika, profesora starověkých dějin na Karlově univerzitě a autora dějin Pelhřimova Josefa Dobiáše.

¹⁴⁰ Působením Josefa Dobiáše zejména na dívčích školách ve městě se podrobněji ve své bakalářské práci zabývala M. BRYCHTOVÁ, *Dívčí škola*, s. 32-35.

¹⁴¹ Ke školství v Pacově podrobněji A. CHALOUPKOVÁ, *Pacovské školství*, s. 21-38.

¹⁴² K tomu I. KRČILOVÁ, *Z historie* s. 7-24; A. CHALOUPKOVÁ, *Pacovské školství*, s. 21-38. V Humpolci působily též prakticky zaměřené školy - Průmyslová (živnostenská) škola pokračovací (1861), Státní odborná škola tkalcovská (1884), rolnická a lnářská škola (1888). Průmyslová škola pokračovací byla od roku 1887 také v Pacově.

3.2 Cesty za vyšším vzděláním

Jak bylo již výše uvedeno, v 16. a 17. století získávali žáci městské (farní či partikulární) školy v Pelhřimově pokročilejší vzdělání než žáci na jiných elementárních školách v regionu. Dalo by se alespoň z části přirovnat k výuce v nižších třídách gymnázií, přesto to byly ale pouhé základy. První gymnázium bylo v královském městě Pelhřimově založeno až v roce 1763, a tak bylo do té doby nutné posílat nejnadanější studenty na gymnázia do vzdálenějších měst. Od roku 1633 sice v regionu působilo premonstrátské gymnázium v Želivě, ale bylo určeno pouze k výuce poměrně malého počtu osob ze šlechtických vrstev.¹⁴³

O rozvoj vyššího školství se v českých zemích od poloviny 16. století nejvíce zasloužili jezuité a později piaristé (od roku 1631). V Bechyňském kraji, do něhož z hlediska správy Pelhřimovsko náleželo až do poloviny 18. století, nevzniklo až do roku 1762 žádné piaristické gymnázium. Vyšší vzdělávání zde měli pevně v rukou jezuité se svými gymnázii v Českém Krumlově (založeno Vilémem z Rožmberka v roce 1584) a v Jindřichově Hradci (založeno Adamem II. z Hradce roku 1594). Mezi gymnázii v jiných českých krajích, která mohla být cílem cest zdejších studentů, lze jmenovat Březnici (založena roku 1640), Prahu (1556) a Kutnou Horu (1626). Všechna tato gymnázia patřila jezuitskému řádu. Z moravských oblastí byla pro pelhřimovské studenty nejbližší jezuitská gymnázia v Jihlavě (1625) a Telči (1651). Nabídky vyššího vzdělání poskytovaného v okolí piaristy mohli studenti využít až od roku 1704 v Benešově a od roku 1762 i v Českých Budějovicích.

Z dobových (17. a 18. století) seznamů žáků jednotlivých gymnázií lze vysledovat cíle cest studentů pocházejících z Pelhřimova. Nejvíce jich směřovalo do Jihlavy vzdálené něco málo přes třicet kilometrů. V prvních padesáti letech existence jihlavského gymnázia se stal počet studentů z Pelhřimova dokonce třetím nejvyšším (za Jihlavou a Polnou).¹⁴⁴ Shodnost příjmení některých mladíků ukazuje na příbuznost nebo totožnost rodin, ze kterých pocházeli. Zejména synové bohatých pelhřimovských měšťanů a řemeslníků si mohli dovolit studium na gymnáziu a po jeho ukončení se uplatnili třeba ve správě rodného města. Například v roce 1695 byla čtvrtina městských

¹⁴³ V. BARTŮŠEK, *Cesty*, s. 250. Tato škola filosofických a teologických studií byla zrušena roku 1783. Podrobněji K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 18.

¹⁴⁴ V. BARTŮŠEK, *Cesty*, s. 252.

úředníků absolventy jezuitského gymnázia v Jihlavě.¹⁴⁵ I pro druhou polovinu 17. a první polovinu 18. století lze předpokládat stálý příliv studentů z Pelhřimova.

Jindřichův Hradec stál na druhém místě v počtu mladíků, kteří se rozhodli opustit rodné město na cestě za vyšším vzděláním. V seznamech žáků této školy z let 1594-1693 se jich objevilo nejvíce v šedesátých a sedmdesátých letech. Mezi gymnáziiem v Jihlavě a Jindřichově Hradci také docházelo k peregrinacím pelhřimovských studentů. Obě školy prostrídalo v letech 1634-1680 osm studentů.¹⁴⁶ Třetím nejoblíbenějším místem pro studium pelhřimovských mladíků byla Telč. Malý počet studentů pocházejících z Pelhřimova je pak zapsán na gymnáziích v Olomouci, Brně, Březnici, také na školách zřízených piaristy v Benešově a Litomyšli.¹⁴⁷ Určitý počet studentů z Pelhřimova lze předpokládat i na jezuitském gymnáziu v Kutné Hoře a Praze. V roce 1735 bylo v blízkosti Pelhřimova otevřeno ještě další gymnázium – v augustiniánském klášteře v Havlíčkově (Německém) Brodě. Seznamy žáků tu nejsou bohužel doloženy. Na píseckém gymnáziu, které vzniklo v roce 1778, studovali až do roku 1850 pouze dva studenti z Pelhřimova.¹⁴⁸

Pokud se absolventi gymnázií nechtěli uplatnit zejména v městské správě nebo ve vlastní živnosti, odcházeli studovat na filosofickou fakultu, po jejím absolvování dále na práva, medicínu a teologii. V letech 1433-1620 bylo graduováno (bakalářským nebo magisterským titulem) na pražské univerzitě patnáct studentů z Pelhřimova.¹⁴⁹ Jako výjimečné lze v 18. století uvést období let 1724-1755, kdy se počet bakalářů pražské filosofické fakulty pocházejících z Pelhřimova vyšplhal až na třináct (to je dokonce více než počet bakalářů z Českých Budějovic nebo Jindřichova Hradce).¹⁵⁰ Následné studium medicíny si v druhé polovině 17. a v 18. století (respektive v letech 1657-1783) zvolilo pět studentů.¹⁵¹

¹⁴⁵ Často byla v seznamech zastoupena jména jako Klokotský, Saidl, Střechovský, Hrůza, Vokoun, Zelenka, Kaink, Ruth. Podle označení *patritius* patřila pravděpodobně rodina Ruthů, Hadravů a Klokotských ke společenským špičkám města. Podrobněji V. BARTUŠEK, *Cesty*, s. 256.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 252.

¹⁴⁷ Údaje o počtech studentů na českokrumlovském gymnáziu chybí.

¹⁴⁸ Píseckým gymnáziem se v těchto letech zabývala ve své diplomové práci Kristýna PICHLÍKOVÁ, *Písecké gymnázium v letech 1778-1850*, diplomová práce Filosofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2009.

¹⁴⁹ Poměrně vysoký počet pocházel i z dalších městeček regionu: Pacov - 31, Hořepník - 10. Blíže M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 43.

¹⁵⁰ Konkrétní údaje lze nalézt ve studii V. BARTUŠKA, *Cesty*, s. 254. Srov. M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, mapa č. 7.

¹⁵¹ Viz V. BARTUŠEK, *Cesty*, s. 255.

3.3 Snahy o zřízení gymnázia

Zejména v druhé polovině 17. století, kdy se ve větších městech v okolí (Jihlava, Jindřichův Hradec, Telč) rozvíjelo jezuitské školství gymnaziálního typu, se začala projevovat potřeba vzniku vlastní vyšší školy i v královském městě Pelhřimově. Nákladnost studia ve vzdálených městech, povznesení kulturní úrovně a potřeba vzdělaných lidí, kteří by se uplatnili při rozvoji města, byly hlavními motivy, které vedly představitele měst k sepisování žádostí o povolení založit gymnázium.¹⁵² Zároveň byl zdůrazňován i náboženský aspekt. Pelhřimov ale patřil k městům, jejichž mnohaletá snaha (1655-1762) a vyjednávání s církevními řády nevedlo k fundaci vytoužené školy.¹⁵³

První pokusy z let 1655-1660 představují oslovení augustiniánů a jednání o jejich usídlení ve městě. V této věci byl dokonce zajištěn i pozemek pro stavbu klášterní budovy, ale z ekonomických důvodů ke vstupu augustiniánů do Pelhřimova nikdy nedošlo.¹⁵⁴ Po dvaceti letech se představitelé města Pelhřimova znovu odvážili k vlastní iniciativě, i když částečně z popudu nadřízených orgánů Bechyňského kraje¹⁵⁵ a také ze strachu, aby městu nebylo nařízeno přijmout do svých hradeb konkrétní řád, v nejhorších představách pánů radních žebравý.¹⁵⁶ Zástupci města se tehdy usnesli, že řádem, který by měl být v budoucnu do města uveden, se stanou piaristé.

Představitelé Pelhřimova se už od počátku zaměřovali zejména na vzdělávací aspekt, a proto se jim „školský“ řád zdál nejvhodnějším.¹⁵⁷ I když by bylo pravděpodobně jednodušší požádat o spolupráci jindřichohradecké jezuity, pelhřimovští

¹⁵² V letech 1620-1773 se pokoušela o založení gymnázií tato města: Domažlice, Tábor, Benešov, Bechyň, Praha, Nepomuk, Chrudim, Havlíčkův Brod, Louny, Most, Doupov, České Budějovice, Libochovice, Mladá Boleslav, Trutnov, Rokycany a Beroun. V. BARTUŠEK, *Pokusy*, s. 7.

¹⁵³ Nejnověji se pokusy o vznik gymnázia v Pelhřimově zabývala Lenka MARTÍNKOVÁ, *Snahy o zřízení gymnázia v Pelhřimově v 17. a 18. století a jejich výsledek*, příspěvek ze semináře "270 let od založení římsko-katolické farnosti v Okrouhlici u Benešova - vztah piaristů k farnosti", konaného dne 20. června 2008 v Okrouhlici u Benešova - v tisku.

¹⁵⁴ V. BARTUŠEK, *Pokusy*, s. 2. Srovnej s informací o zrušení smlouvy řádem K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 18.

¹⁵⁵ „... před některým časem od pánů krajských hejtmanů sem poručení jest docházelo, aby veřejně ve všech královských městech jisté kláštery neb řádové pobožní přijati a fundirováni byli.“ K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 18.

¹⁵⁶ Rychtář tehdy navrhl minority, ale dostalo se mu této odpovědi: „... že tudy pak na obec též pány sousedy nemalé břemeno uvedou a po městě vždy jen dej a uděl slyšeti a se potulovati bude“. Karel POLESNÝ – Zdeněk WIRTH, *Pelhřimov*, Pelhřimov 1911, s. 37.

¹⁵⁷ Důležité bylo vzhledem k budoucímu uplatnění absolventů i praktické zaměření piaristického školství – základní vědomosti z hospodářské a kancelářské praxe. V. BARTUŠEK, *Pokusy*, s. 7.

radní si uvědomovali, že si jejich kolej nemohou finančně dovolit.¹⁵⁸ Osloveni byli tedy členové piaristického řádu v Litomyšli a při jejich návštěvě byly dohodnuty podmínky vzniku koleje. Městská rada si vymíňovala otevření všech šesti tříd gymnázia a také třech tříd elementární školy. Problémem se ukázal požadavek týkající se počtu členů nové koleje. Pelhřimovští totiž chtěli financovat jenom samotné učitele (tři piaristé), úřednický aparát čítající osm až devět osob jim připadal zbytečný.¹⁵⁹ Kvůli těmto sporům a opadajícimu zájmu piaristického provinciála i pražského arcibiskupa se jednání prodlužovala. V květnu roku 1684 už sice provinciál psal, aby se v Pelhřimově připravovali k založení koleje, ale během dalších dvou let k jejímu vzniku nedošlo.¹⁶⁰

Nová vlna zájmu se objevila v souvislosti se zřízením piaristického gymnázia v Benešově (1704). Tentokrát směřovaly žádosti k bosým karmelitánům, kteří od roku 1666 sídlili v Pacově. Ani ty ale nebyly vyslyšeny a představitelé města se opět obrátili na piaristy. Dopis s žádostí adresovali přímo generálovi řádu. Česky psaný text měl upozornit na nedostatek možností vzdělávání v latinském jazyce ve městě. Dalším řešením situace byl návrh, posléze projednávaný na piaristické koleji v Benešově (1711), na vyslání alespoň dvou členů řádu do Pelhřimova. Ti by zde působili jako kaplani a zároveň vyučovali. Ani tentokrát se pelhřimovští studenti možnosti vyššího vzdělávání v rodném městě nedočkali. Po tolika neúspěšných pokusech se radní gymnáziem přestali zabývat a čekali na dobu, kdy bude město schopno financovat plnohodnotnou kolej s dvanácti členy řádu. Díky peněžnímu daru si ji mohlo dovolit už v roce 1746, ale jednání s benešovskými piaristy opět k ničemu nevedla. Situace se opakovala i v roce 1757 a 1762 (rok založení piaristického gymnázia v Českých Budějovicích). Více než stoleté úsilí o zřízení gymnázia prostřednictvím církevních řádů přišlo vniveč a královské město se nakonec obešlo při jeho vzniku bez cizí pomoci.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 5.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 2.

¹⁶⁰ K jednáním podrobněji K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 18; V. BARTŮŠEK, *Pokusy*, s. 3.

3.4 Císařské královské a arcibiskupské obecní gymnasium

O zřízení prvního gymnázia ve městě se nadací zřízenou za účelem vzdělávání a vzniku školy zasloužili manželé Matěj a Alžběta Altenhoferovi. Matěj Altenhofer mající pivovarskou živnost a vlastní hospodářství byl zde magistrátním radou a primasem.¹⁶¹ V roce 1750 prodal dům č. 56 (s věžičkou za radnicí) městu a to ho o dvanáct let později darovalo v té době vznikajícímu gymnáziu. Nadací, která činila celkem 4 500 zlatých¹⁶², potvrdil Matěj Altenhofer i ve své závěti (zemřel v roce 1762 jako bezdětný). Další finance byly získány z odkazu královského rychtáře Josefa Ignáce Pichmana, „ze želivského kapitálu“ a dalších menších darů pelhřimovských měšťanů.¹⁶³ V konečné fázi činila částka 7 224 zlatých. O zřízení školy byla 18. října 1762 sepsána zakládací listina, v níž byl uveden důvod sepsání, výše a složení finančních prostředků, závazky města (plat a byt vyučujících, péče o budovu školy) a jiné podmínky založení gymnázia¹⁶⁴. „*Povinnost bude nejenom jak zdejší i přesporní mládež umění literárnímu pilně, bedlivě a přičinlivě cvičiti et humaniora tradirovati, neméně zapotřebným cnostem a pobožnostem vedle své nejvyšší možnosti cvičiti,...*“¹⁶⁵ Arcibiskupská konzistoř souhlasila se vznikem školy na konci října roku 1762 a poté mohla být zahájena výuka v prvním školním roce.

Na gymnáziu působili dva světští kněží¹⁶⁶ a prefektem školy (ředitelem) se stal v roce 1765 zdejší děkan. Již nadací byla vyučujícím určena peněžitá odměna a od města dostávali každoročně naturální deputát.¹⁶⁷ Celé studium bylo rozděleno do šesti tříd. Nižší oddělení rudimenta (neboli parva) a principie, vyšší třídy gramatika, syntax, poetika a rétorika. Největší důraz byl kladen na výuku latiny a náboženství.

¹⁶¹ K životu Matěje Altenhofera podrobněji K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 19.

¹⁶² Z jeho jmění 1 750 rýnských zlatých, z manželčina 2 750 zlatých. Tamtéž, s. 19. Chybný údaj o částce v celkové výši 45 000 zlatých lze nalézt u Václava BARTUŠKA, *Dějiny gymnázia v Pelhřimově (1762-1783)*, JSH 53, 1984, s. 173.

¹⁶³ K přesné hodnotě jednotlivých finančních zdrojů K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 19.

¹⁶⁴ Povinnost ustanovených kněží sloužit mše za obec a zakladatele gymnázia i další mše (mimo povinné), zpovídat a vypomáhat v duchovní péči.

¹⁶⁵ Přepis zakládací listiny i další prameny ke gymnáziu publikoval K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcibiskupské gymnasium v Pelhřimově*, s. 3-10, 3-12 a 3-15. Zakládací listina transkribována v K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 19-20. Srov. její opis v SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, I. Latinská škola Pelhřimov, kart. 1, fol. 5a-12a.

¹⁶⁶ Zpočátku se uvažovalo ještě o povolání jezuitů k výuce, ale se vznikem dalšího místa pro kaplana (již pátého) bylo od tohoto záměru upuštěno. V. BARTUŠEK, *Dějiny*, s. 174. K zvyšujícímu se počtu kaplanů na děkanství od druhé poloviny 17. století podrobněji TÝŽ, *Pokusy*, s. 5-6.

¹⁶⁷ Konkrétní údaje L. MARTÍNKOVÁ, *Dějiny*, s. 39; K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 19.

V některých letech se zejména vyšší třídy pro nedostatek žáků ani neotevřely (například už v prvním roce poetika). Nejvíce studentů bylo každoročně v parvě, která se občas dělila na parvu maior a minor pro více a méně pokročilé žáky.¹⁶⁸ Nižší třídy byly vyučovány dvě až tři v jedné místnosti, pouze nejvyšší ročníky (poetika a rétorika) měly mít svou vlastní, i když v souvislosti s nízkým počtem žáků na to pravděpodobně nebyl brán zřetel. Až do roku 1765 sídlilo gymnázium v budově špitálu a teprve poté se přestěhovalo do domu č. 56 (Altenhoferský dům). Během dvaceti let existence gymnázia navštěvovalo jeho třídy 181 žáků a jejich počet byl v jednotlivých letech značně rozdílný. Padesát žáků usedlo do lavic ve školním roce 1767/1768, což byl vůbec nejvyšší počet za celou existenci gymnázia.¹⁶⁹ Na císařském královském a arcibiskupském obecním gymnáziu působilo během dvou desetiletí sedm vyučujících a dva prefekti.¹⁷⁰ Učitele ustanovovala arcibiskupská konzistoř a také projednávala jejich případné etické prohřešky.¹⁷¹

Z hlediska teritoriálního původu pocházelo nejvíce studentů z Pelhřimova (109 ze 181). I když se Pelhřimov nacházel v nepříliš velké vzdálenosti od zemské hranice s Moravou, pocházelo přes 87 % žáků z Čech. Se studenty z jiných zemí je možné se setkat v seznamech jen výjimečně.¹⁷² Často také docházelo k pohybu žáků mezi jednotlivými gymnázii, zejména mezi Pelhřimovem a Jihlavou. Čtvrtina studentů také opakovala jednou, nebo i vícekrát nějaký ročník. Zejména parva a rétorika byly třídy, které z hlediska důležitosti učební látky studenti opakovali (někteří dobrovolně) nejčastěji. Výjimečné nebylo absolvování jen několika ročníků gymnázia. Všech šest jich dokončilo jen 54 studentů. O dalším směřování absolventů lze nalézt jen částečné informace. Většina se posléze věnovala povolání svých rodičů, uplatnila se v městské správě nebo pokračovali ve studiu na univerzitách či jiných školách (v matrikách pražské filosofické fakulty je jich v letech 1764-1783 zapsáno 32).¹⁷³ Jak bylo zmíněno již v souvislosti s cestami studentů za vyšším vzděláním před rokem 1762, mladíci, kteří

¹⁶⁸ Po absolvování parvy minor postoupili do parvy maior a z ní do další třídy.

¹⁶⁹ Počet žáků v jednotlivých školních letech v přehledné tabulce L. MARTÍNKOVÁ, *Dějiny*, s. 40. Údaje o počtu žáků v jednotlivých třídách K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 20.

¹⁷⁰ Profesori: Václav Paroubek ze Žatce (1763), Jiří Grimm z Prahy (1763), Antonín Tomáš Kherschbaum z Litomyšle (1764-1778), Karel Troytler z Poličky (1764), Xaver Hejda z Lovčič (1765-1775), František Kraffka ze Strmilova (1775-1783), Josef Charvát z Pelhřimova (1778-1783). Prefekti: Jakub Kraus (1763-1778), Josef Ferdinand Petera (1778-1783). K. POLESNÝ, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 20.

¹⁷¹ Například na F. Kaffku a J. Charváta přišly stížnosti na jejich mravní poklesky, V. Paroubek zase utekl s Janou Janovskou z Prahy do Drážďan. V. BARTUŠEK, *Dějiny*, s. 174.

¹⁷² Přesná čísla (procenta) a místa původu studentů u K. POLESNÉHO, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium*, s. 21 a V. BARTUŠKA, *Dějiny*, s. 175.

¹⁷³ V. BARTUŠEK, *Dějiny*, s. 176-177.

usilovali o získání gymnaziálního vzdělání, pocházeli zejména z rodin bohatších řemeslníků či městských úředníků bydlících v Pelhřimově či v dalších menších městech regionu.

Tereziánsko-josefínské reformy sekundárního školství významně zasáhly i do osudů pelhřimovského gymnázia. Škola se sice nepotýkala s ekonomickými či personálními problémy, ale v atmosféře volání po redukci gymnaziální sítě a prosazování hlavních škol nemohlo vcelku mladé a malé gymnázium víceméně regionálního charakteru obstát.¹⁷⁴ Pelhřimov patřil k městům, v jejichž hradbách bylo po dvacetiletém působení gymnázium zrušeno a jeho obnovení se pak dočkalo až po necelých devadesáti letech. Nejdůležitějším pramenným materiálem pro studium dějin císařského královského a arcibiskupského obecního gymnasia poskytuje kronika této školy¹⁷⁵ a také nejstarší pamětní kniha pelhřimovského děkanství.¹⁷⁶

¹⁷⁴ K reformě sekundárního školství v druhé polovině 18. století například M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 61-79; K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 11-15.

¹⁷⁵ SOKA Pelhřimov, Latinská škola, normální, hlavní škola a podreálka Pelhřimov, inv. č. 1.

¹⁷⁶ SOKA Pelhřimov, Děkanství, inv. č. 6.

3.5 Hlavní škola a podreálka

Jednání o uzavření gymnázia probíhala na krajských orgánech v Táboře již od roku 1776 a představitelé městské správy se snažili tomuto okamžiku dlouhá léta zabránit. První nařízení o zrušení gymnázia přišlo tedy až o čtyři roky později v roce 1780. Samozřejmě se nesešlo s nadšeným přijetím ani u obyvatel Pelhřimova. Konečné uzavření gymnázia krajskými úřady bylo jednání oddáleno ještě o další tři roky a došlo k němu až 18. ledna 1783. Díky nesouhlasnému stanovisku nejvýznamnějších měšťanů (odvolání s třiceti pěti podpisy adresované guberniu) probíhaly rozhovory ještě v dalších dvou letech, ale jen potvrdily předchozí rozhodnutí krajských úřadů.

Snahy o záchranu gymnázia se projevovaly již od roku 1774. V souvislosti s reformovanou sítí škol se snažila správa města přeměnit zdejší triviální školu na školu hlavní, která by byla přípravou pro gymnaziální studia. Byl ustanoven školní magistrátní rada a ten byl spolu s jedním kaplanem vyslán na studia na pražskou normální školu, aby si doplnili požadované vzdělání. Město ale nakonec nesouhlasilo s druhou podmínkou pro zřízení hlavní školy, což bylo zajištění platů v určité výši řediteli, katechetovi a učitelům.¹⁷⁷ Otevřena byla tedy pouze trojtřídní městská škola (Normalschule nebo Musterschule). V roce 1783 byla připojena čtvrtá třída a město znovu neúspěšně žádalo o povolení zřídit hlavní školu. Až do roku 1809¹⁷⁸, kdy se mohla škola začít oficiálně nazývat školou hlavní, se na postu ředitele vystřídal pět osob.¹⁷⁹ Jeden z těchto ředitelů (v předchozím období učitel pelhřimovského gymnázia) neoficiálně vyučoval studenty až do roku 1795 latinskému jazyku v gymnaziálním rozsahu. Výuka městské a později hlavní školy probíhala v místnostech zrušeného gymnázia a hlavním vyučovacím jazykem se stala němčina.

K dalšímu rozšíření školy došlo v roce 1819¹⁸⁰, kdy přibyl druhý ročník ve čtvrté třídě, škola pro kreslení a preparanda. Do preparandy, pedagogického kurzu pro učitele na venkovských školách, se mohli přihlásit absolventi třetí třídy hlavní školy, kterým

¹⁷⁷ Řediteli 400, katechetovi 300 a učitelům po 200 zlatých ročně. Blíže J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 22.

¹⁷⁸ Město se zavázalo vyplácet učitelům stejný plat jako stát, vybírat školné (1 zlatý za žáka z města, 15 krejcarů za přespolního). Tamtéž, s. 23.

¹⁷⁹ František Nepraš (1783–1789), František Kraffka (1789–1795), kaplan P. Machek (1795–1806), František Šebrle (1806–1809). Srov. Bohumila HAVLOVÁ, *Historie škol. Inventář*, Červená Řečice 1973, s. 5.

¹⁸⁰ Předtím již v roce 1810 vytvořena příprava nazývaná „půlklásek“ pro ty, kteří chtěli začít navštěvovat hlavní školu. Měla dvě oddělení – pro začátečníky a pokročilé - a v rozdílných dobách dne se v ní učily městské a vesnické děti. J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 23.

bylo maximálně sedmnáct let. V letech 1819-1848 prošlo kurzem osmdesát pět budoucích učitelů, kteří úspěšně složili zkoušku před vikářem.¹⁸¹ Poslední změnou si hlavní škola prošla v polovině 19. století, kdy byla ze čtvrté třídy nařízením z 21. září 1851 zřízena německá podreálka (nižší reálná škola) o dvou třídách. Měla společné ředitelství se školou hlavní a v Pelhřimově fungovala po dobu dvaceti let (zrušena v roce 1871).¹⁸² V jednotlivých letech ji navštěvovalo mezi třiceti až sedmdesáti studenty.¹⁸³

Pramenný materiál dochovaný k městské a hlavní škole v letech 1783-1851 je relativně rozsáhlý a dosud nebyl komplexněji zpracován.¹⁸⁴ Ve Státním okresním archivu v Pelhřimově (fond *Latinská škola, normální, hlavní škola a podreálka Pelhřimov*) lze nalézt například zápisy z porad, knihu cti a hanby, výkazy docházky a prospěchu, práce žáků z kreslení, spisy týkající se učitelů a jiné. Také v pamětní knize¹⁸⁵ zrušeného gymnázia pokračují zápisy až do roku 1852. K nižší reálné škole jsou pak dochovány pouze třídní knihy, výkazy docházky a prospěchu, korespondence a inventář pomůcek.¹⁸⁶

¹⁸¹ K počtu žáků preparandy v jednotlivých letech tamtéž.

¹⁸² Ředitelem hlavní školy v letech 1809-1849 František Šebrle, po něm až do zrušení podreálky Theodor Schulz (1849-1871).

¹⁸³ Tamtéž, s. 23.

¹⁸⁴ K dějinám školy existuje pouze studie od Josefa Beránka (viz poznámka 177) a úvod inventáře k fondu I. Latinská škola, normální, hlavní škola a podreálka Pelhřimov (viz poznámka 179). Pramenný materiál: SOKA Pelhřimov, Latinská škola, normální, hlavní škola a podreálka Pelhřimov, inv. č. 2-150.

¹⁸⁵ Viz poznámka 175.

¹⁸⁶ SOKA Pelhřimov, Latinská škola, normální, hlavní škola a podreálka Pelhřimov, inv. č. 151-203.

4 GYMNÁZIUM V PELHŘIMOVĚ

4.1 Vznik gymnázia v roce 1871

„My primáni byli jsme tenkrátě velkými pány v městě. Byli jsme zde jedinými studenty, všechno město nám přálo, o nás pečovalo. Výsledek každé konference byl snad každému v městě znám.“¹⁸⁷

Nový školský zákon o nesamostatných a neúplných podreálkách z roku 1869 přinutil obecní zastupitelstvo, aby se začalo zabývat problematikou vyššího školství v Pelhřimově. Dne 13. července 1870 přišel výnos zemské školní rady o zrušení zdejší nesamostatné podreálky (od roku 1851 německé nižší reálné školy o dvou třídách mající společné ředitelství se školou hlavní). Stávající školu měli zastupitelé možnost přeměnit na vícetřídní školu národní (obecnou), měšťanskou (občanskou) školu chlapeckou nebo ji doplnit na samostatný trojtřídní ústav.¹⁸⁸ Ať už by se městská rada rozhodla pro jakoukoliv z těchto variant, financovat novou školu měla v každém případě obec. Vybrána tedy byla nejméně nákladná cesta dalšího vývoje vzdělávacího ústavu. Z rozhodnutí zdejší okresní školní rady byla podreálka převedena mezi školy okresní jako měšťanská škola pro chlapce. Pelhřimovská veřejnost ale toto rozhodnutí nepřijala s nadšením. Sto šedesát jedna měšťanů se tehdy rozhodlo protestovat a žádalo zřízení nižšího reálného gymnázia. Městské zastupitelstvo pod nátlakem veřejnosti o tomto návrhu diskutovalo a 30. července 1871 nakonec jednohlasně rozhodlo o zřízení nižšího obecního gymnázia podle vzoru tábořského gymnázia.¹⁸⁹

Ihned byly učiněny kroky, které měly vést k otevření první třídy gymnázia již ve školním roce 1871/1872. Žádost o zřízení školy byla odeslána zemské školní radě, která ji dále postoupila ministerstvu kultu a vyučování. Město se opravdu snažilo zajistit co nejrychlejší vyřízení žádosti, a proto vyslalo do Vídně k ministru Josefu Jirečkovi

¹⁸⁷ František FÁRA, *Z pamětí nejstaršího studenta*, in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921, s. 18.

¹⁸⁸ Podrobněji *Výroční zpráva realního gymnasia v královském městě Pelhřimově za školní rok 1872*, Tábor 1872, s. 16.

¹⁸⁹ Václav Petrů, první ředitel pelhřimovského gymnázia, shrnul v článku pojednávajícím o zřízení ústavu stav středního školství k roku 1871. Tábořský kraj, do něhož Pelhřimovsko spadalo, měl tehdy pouze jediný ústav a ve vedlejším kraji Budějovickém fungovalo celkem šest středních škol. Upozornil zde na potřebu vzniku dalších vzdělávacích ústavů pocitovanou jak představiteli krajské správy, tak veřejností. Uvádí, že zejména zdejší hejtmanství „těžce neslo, že nemělo ve svém obvodu, hlavně v Pelhřimově co středišti politické své správy, ústavu, ...“ Tamtéž, s. 15.

i tříčlennou deputaci. Starosta František Kralert a advokáti Karel Tomíček a Ferdinand Viták byli na své cestě úspěšní. Výnosem ze dne 29. srpna 1871 povolilo ministerstvo zřízení obecního českého nižšího reálného gymnázia v královském městě Pelhřimově. Karel Jun v článku z roku 1921 mapujícím padesát let existence gymnázia uvádí i podrobnější informaci o rozhovorech mezi deputací a ministrem.¹⁹⁰ Josef Jireček tehdy radil, aby bylo požádáno nejen o zřízení nižšího, ale zároveň i vyššího gymnázia. Deputace ale nemohla takové rozhodnutí učinit bez projednání na zasedání obecního zastupitelstva, a proto zůstalo jen u schválení vzniku nižšího stupně ústavu.

Ještě než dorazilo 8. září 1871 do Pelhřimova oficiální vyrozumění o zřízení ústavu, začaly již přípravy k obsazení prvních míst v pedagogickém sboru. V konkursu, který byl vypsán na dvě profesorská místa, byli z devíti kandidátů nejúspěšnější Václav Petřů, profesor pro předměty filologické, a Karel Mollenda, profesor pro vědy přírodní a matematiku. Václav Petřů, do té doby působící na gymnáziu v Klatovech, byl ustanoven prozatímním ředitelem (správcem) budoucího vzdělávacího ústavu. Dále proběhly přípravy učebních prostor a zápis žáků do prvního ročníku. Podle městské vyhlášky z 6. září 1871, která vybízela chlapce z Pelhřimova i okolí k zápisu, bylo reálné gymnázium vzdělávacím ústavem veřejným a roční plat (tedy školné) činil 12 zlatých.¹⁹¹ Zápis studentů probíhal po dobu pěti dnů na konci září a každý uchazeč o gymnaziální studium musel přijít v doprovodu rodičů nebo odpovědných zástupců. Vyžadován byl pouze křestní list, vysvědčení o předchozím vzdělání nebylo potřeba, neboť se každý chlapec musel podrobit přijímací zkoušce z českého jazyka a matematiky. Rodiče byli touto vyhláškou ubezpečováni, že nově zřízené obecní gymnázium je rovnocenné všem státním ústavům, a také byli přesvědčováni o výhodnosti volby domácí školy, protože v Pelhřimově pro své syny obstarali mnohem levnější ubytování i stravování než v jiných městech.

V svolání obce o zřízení nižšího reálného gymnázia¹⁹² (a také na pozvánce k události položení základního kamene nové budovy školy¹⁹³) prezentovalo městské zastupitelstvo vznik školy jako čin, od něhož si slibuje lepší budoucnost. Upozornilo na skutečnost, že se město a jeho okolí nachází v nepříliš rozvinuté oblasti.

¹⁹⁰ Blíže k tomu Karel JUN, *Z temna do jasu*, in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921, s. 47.

¹⁹¹ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Vyhlášky o založení gymnázia 1871, inv. č. 207, kart. 22.

¹⁹² Podrobněji K. JUN, *Z temna*, s. 47.

¹⁹³ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Program slavnosti založení gymnasia, řeč Václava Petřů při svěcení základního kamene 1872, inv. č. 208, kart. 22. Viz podkapitola 4.2 Budova gymnázia a slavnost položení základního kamene.

V souvislosti s komunikační nedostupností¹⁹⁴ se zde zatím nerozvinul ve větším rozsahu obchod ani průmyslová výroba. Ve vzdělávacím ústavu byla tedy spatřována určitá kompenzace této skutečnosti. Měl zaručit vyšší vzdělanost místních obyvatel, a tak vést i k pokroku v různých sférách života města. Vzdělání odteď mělo být dostupné i méně zámožným obyvatelům, neboť odpadly náklady na cestování do vzdálených měst. Nejbližší česká gymnázia fungovala před rokem 1871 v Jindřichově Hradci, Havlíčkově (Německém) Brodě, Táboře (reálné gymnasium) a Benešově. Důvody pro vznik střední školy ukazovaly na nespokojenost se stavem ekonomického rozvoje města v porovnání s jinými a zazněl zde i místní patriotismus a obecně vlastenecké nadšení. Královské město se chtělo stát centrem kultury i vzdělanosti, také tu byly pohnutky hospodářského charakteru související s přílivem přespolních studentů, které bylo nutné někde ubytovat, ve městě se stravovali, kupovali si zde školní pomůcky apod. Na vzdělání směřující částečně i do praxe a odpovídající mnohem více potřebám soudobé společnosti ukazuje i typ střední školy, který byl vybrán. Nižší gymnázium po vzoru tábořského ústavu bylo pro obecní zastupitelstvo jistě mnohem přitažlivější než klasické nižší gymnázium.¹⁹⁵

Zřizovací listinou se město zavázalo otevírat každý školní rok další třídu, aby bylo v polovině sedmdesátých let úplným nižším gymnáziem, a dále přislíbilo vystavění nové školní budovy. Obec měla na starosti i vybavení školy (nábytek a pomůcky), její vytápění, úklid a také platy vyučujících (ředitel 1 000 zlatých, profesor 800 zlatých, katecheta 600 zlatých, školník 120 zlatých).¹⁹⁶ První školní rok byl zahájen 2. října 1871 bohoslužbou, v dalších dvou dnech proběhly přijímací zkoušky a chlapci byli seznámeni s disciplinárním řádem a studijními požadavky. V prostorách Altenhoferského domu za radnicí (čp. 56)¹⁹⁷ se začalo vyučovat až 9. října kvůli přípravám učeben. Do škamen v bývalých prostorách podreálky usedlo tehdy šedesát pět studentů.¹⁹⁸

Učební plán reálného gymnázia v Pelhřimově byl potvrzen zemskou školní radou 15. října 1871. O jeho znění bylo rozhodnuto na prvním schůzce profesorů.

¹⁹⁴ Železnice na trase Tábor - Horní Cerekev, která přispěla k průmyslovému rozvoji Pelhřimova, byla vybudována až v roce 1888.

¹⁹⁵ Kronikář města Pelhřimova uvedl, že tenkrát přišlo do módy zřizovat reálná gymnázia po příkladu města Tábor. SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova I., kniha č. 255, s. 271.

¹⁹⁶ Opis zřizovací listiny lze nalézt v jednom z památníků k výročí vzniku gymnázia. *Památník státního reálného gymnasia*, s. 24.

¹⁹⁷ Viz poznámka č. 138.

¹⁹⁸ Z původních šedesáti sedmi zapsaných neobstáli dva při přijímací zkoušce a dva studenti do této třídy přestoupili později v průběhu školního roku. SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výkaz docházky a prospěchu 1871, inv. č. 28, kniha č. 28.

Vycházel z učebního plánu táborského nižšího reálného gymnázia, jelikož se nevědělo, zda bude v Pelhřimově v průběhu let otevřeno i vyšší gymnázium. Zemská školní rada neměla proti tomuto rozhodnutí výhrad kromě počtu hodin latinského jazyka. Jeho týdenní hodinová dotace byla tedy navýšena o jednu vyučovací hodinu v prvním ročníku. Hodinovou dotaci pro jednotlivé předměty v prvních dvou ročnících pelhřimovského gymnázia přehledně uvádí tabulka.

Vyučovací předmět	I. ročník	II. ročník
náboženství	2	2
latinský jazyk	7	6
český jazyk	2	2
německý jazyk	4	4
zeměpis a dějepis	3	3
matematika	3	3
přírodopis	2	2
geometrická rýsovací deskriptiva	5	3
kreslení	-	4
krasopis	2	1

Pro první školní rok byl výukou náboženství pověřen katecheta měšťanské dívčí školy a za výpomocného učitele kreslení a krasopisu byl zemskou školní radou schválen Josef Sýkora, který tyto předměty vyučoval na zrušené podreálce. Již v druhém pololetí prvního školního roku navštívil zdejší výuku zemský školní inspektor nad středními školami¹⁹⁹ a nejvýznamnějším událost pak čekala nejen vyučující a studenty, ale i všechny obyvatele města v červnu roku 1872, kdy proběhly oslavy u příležitosti položení základního kamene nové školní budovy.

¹⁹⁹ Podle informací uvedených ve výroční zprávě zde nenalezl žádných problémů a projevil spokojenost. *Výroční zpráva*, s. 19

4.2 Budova gymnázia a slavnost položení základního kamene

„A tak vracíme se, ovanuti ovzduším svého mládí, jež konservativně se usadilo do chodeb a škamen naší staré nyní budovy, ano vracíme se po tolika letech sem v místa, jež byla po osm let i déle naším druhým domovem. Vítá nás svým chládkiem. Skoro se mi zdá, že nás tak láská: Nu hoši, jen dále! A jak jste mi vyrostli! Ba, sešedivěli! A – kolik se vás už nevrátilo?“²⁰⁰

Již před vznikem nižšího reálného gymnázia byla pocíťována potřeba vystavět nové prostory pro jednotlivé školy v Pelhřimově. Ty neměly vlastní budovy a byly rozmístěny po jednotlivých domech. Se vznikem gymnázia se tato potřeba stala ještě naléhavější. V říjnu roku 1871 se začalo vyučovat v Altenhoferovském domě, který s přibývajícími třídami a zvyšujícím se počtem studentů provozu nevyhovoval. Ve školním roce 1873/1874 musela být například umístěna třetí třída gymnázia do najaté místnosti v hostinci pana Zahálky.

První návrh na novou školní budovu byl přednesen na obecní schůzi již v roce 1865. Parcelu si město vyhlédlo ale až o dva roky později nedaleko náměstí. Za částku 2 500 zlatých odkoupilo v Pivovarské (dnes Růžové) ulici dva domy s podloubím – dům řemenáře Růžičky (čp. 34) a budovu starého právovárečného pivovaru (čp. 35). Nový pivovar v té době stál už téměř sto let v parkánech za radnicí a o prostory bývalého nikdo nejevil zájem.²⁰¹ Ihned byl ustanoven školní a stavební odbor (Jan Fried, Josef Charvát, Jakub Kopřiva, František Rokos, Josef Roubíček, baron Wittern), který vyhotovil stavební program nové školní budovy. Autorem objednaných plánů se stal pražský architekt Vojtěch Ignác Ullmann. Ty částečně doplnil nebo upravil stavitel Štěpán Walser z nedalekého Čížkova.²⁰² Pod jeho vedením pak proběhla i celá realizace stavby. Následně bylo také na obecní schůzi rozhodnuto, že materiál i dělníky zaplatí město. Sestavením rozpočtu byl pověřen Jakub Snětivý.

Problémy se ale objevily ještě před samotnou výstavbou nové budovy již v roce 1870, kdy byla stržena budova bývalého pivovaru. Hrozil totiž sesuv zdí vedlejších domů, a proto musely být vykopány a vyzděny základy budovy ještě před oficiálním

²⁰⁰ Karel POLESNÝ, *Naše budova*, in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921, s. 50.

²⁰¹ Výjimečný byl dům svými prostornými sklepy. Ty zůstaly pod předním traktem nové budovy zachovány a dodnes slouží pouze jako skladiště a kotelny.

²⁰² Doplnil je zejména o toalety. Z toho důvodu přikoupen i sousední parkán u domu čp. 33.

zahájením stavby. Tlak na rychlou výstavbu byl čím dál intenzivnější zejména po otevření prvního ročníku gymnázia, a tak bylo rozhodnuto, že do 15. září 1872 je nutné postavit přední část (trakt), celou budovu pak do dvou let.

Celkový rozpočet byl vyčíslen na 98 000 zlatých. Této horentní sumy, kterou měla pokrýt půjčka z městské spořitelny a anuity z pivního krejcaru, se zastupitelstvo města zaleklo. Výstavba tedy proběhla ve dvou etapách, během nichž vznikly svým provedením dvě odlišné části jedné budovy. V letech 1872-1874 byla dokončena přední část (severní, v Růžové ulici směrem k náměstí) v novorenesančním stylu. Pravděpodobně byla navržena Vojtěchem Ignácem Ullmannem. Vertikálně je členěna „*hladkými pilastry vysokého řádu. Jednotlivá patra dělí pás plastického zubořezu a pletencová římsa. Pod hlavní konsolovou římsou fasádu zdobí pás rozet, nad pravouhlymi okny prvního patra trojúhelníkové tympanony.*“²⁰³ Okna v přízemí jsou zakončená naopak půlkruhovitě a značně plastická. Zadní průčelí (směrem do ulice Příkopy) spatřili obyvatelé Pelhřimova v konečné podobě v roce 1876. Neslo se ve stylu italské renesance. Rytmižují ho „*polygonální polopiliře vysokého řádu, mezi nimiž probíhají horizontály půlkruhově zakončených oken. Formy této fasády připomínají tzv. obloučkový styl (rundbogenstil), užívaný od 1. poloviny 19. století.*“²⁰⁴ Tyto trakty spojovalo křídlo se schodišti, knihovnou, kabinetem, sborovnou a příslušenstvím. Chodby v celé budově měly plackové a plachtové klenby. V obou traktech byly v přízemí zbudovány klenuté průjezdy.²⁰⁵ Do přední části nové budovy bylo gymnázium přemístěno v druhém pololetí školního roku 1873/1874. Nejprve jen do prvního poschodí, v červnu i do druhého.

Školní budova v historizujícím slohu se stala ve své době „neharmonizující“ dominantou Pelhřimova. Dvoupatrová stavba na půdorysu písmene „U“ s třiceti osmi místnostmi byla nejmohutnější ve městě a svou výškou upoutávala již z dálky zrak obyvatel i návštěvníků Pelhřimova. Patří jí prvenství v porušení jednotné maloměstské zástavby.²⁰⁶ Ani pozdějšími úpravami nebyl zničen její původní vzhled ze sedmdesátých let 19. století. V nové budově následně nesídlilo jen gymnázium. Prostory se zde našly i pro obecnou chlapeckou školu (přízemí předního traktu),

²⁰³ K tomu Jiří ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura v letech 1870 – 1918*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 8, 1997, s. 49. K tomu Příloha č. 9.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 49. Také fotografie v Příloze č. 9.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Blíže M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 51.

obecnou dívčí školu (přízemí a první poschodí zadního traktu) a od roku 1883 také pro pokračovací řemeslnickou školu.

Významnou událostí nejen pro gymnázium, ale celé město se stalo položení a vysvěcení základního kamene k přednímu průčelí 23. června 1872. Návrh na slavnostní akt u této příležitosti podal sbor vyučujících a v dubnu toho roku schválilo obecní zastupitelstvo konání slavnosti. Ustanoven byl také jedenadvacetičlenný výbor zajišťující přípravu celé události. Město bylo nuceno kvůli finančním výdajům na stavbu nové budovy školy začít vymáhat pohledávky od jednotlivých dlužníků. Ti je měli uhradit do čtrnácti dnů, jinak by byli zažalováni.²⁰⁷ Ze samotné události je dochována řeč ředitele gymnázia Václava Petrů, pozvání zástupců města a program celé slavnosti. Prosbu o vysvěcení základního kamene přijal tehdejší biskup českobudějovické diecéze Jan Valerián Jirsík, který měl v úmyslu navštívit region kvůli udílení svátosti svatého biřmování.

Provolání učiněné na začátku května téhož roku směřovalo ke všem lidem z Pelhřimova i vzdálenějšího okolí. Bylo rozesláno téměř tisíc výtisků.²⁰⁸ Město dokonce slibovalo, že při včasné účasti zajistí přespolním hostům ubytování. Mezi hosty byli mimo jiné vyučující z gymnázia v Jindřichově Hradci nebo reálného gymnázia v Táboře a mnoho dalších středních škol zaslalo blahopřejné telegramy. Při příležitosti položení základního kamene se město odělo do slavnostního roucha. Byla postavena slavobrána, celý Pelhřimov vyzdobily prapory v národních barvách, na jednotlivých domech se objevilo chvojí a na radnici visely transparenty. Dvacátý třetí červen roku 1872 se stal dnem památným a významným. „*V dějinách města a jeho okolí na věky se bude skvíti a (...) k nejkrásnějším okamžikům jeho trvání bude náležeti.*“²⁰⁹

Biskup Jan Valerián Jirsík se v Pelhřimově zdržel tři dny. Kromě výkonu svátosti svatého biřmování a jiných církevních obřadů navštívil i hodinu náboženství na reálném gymnáziu. Program dvoudenní slavnosti zahrnoval uvítání a ubytování hostů, osvětlení města a průvod s lampiony a pochodněmi, v jehož čele šla městská kapela. Před děkanstvím pak zazpíval Jeho Excelenci sbor čítající na sto členů (sobota 22. června). „*Pozdě do noci planula světla, pozdě rozcházel se lidé, aby odpočinuvše si*

²⁰⁷ Vyplývá to z dopisu od obecní rady Jakobu Judovi Kohnovi ze 4. května 1872. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Vyhlášky o založení gymnasia 1871, inv. č. 207, kart. 22.

²⁰⁸ Jeho znění sestavila část přípravného výboru ve složení ředitel gymnázia profesor Václav Petrů, profesor Karel Mollenda a páter Šmidinger. Bližší *Výroční zpráva*, s. 9.

²⁰⁹ SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Program slavnosti založení gymnasia, řeč Václava Petrů při svěcení základního kamene 1872, inv. č. 208, kart. 22.

*k ranní slavnosti se probudili.*²¹⁰ Následující den byla přichystána na pátou hodinu ranní střelba z hmoždířů a v tu dobu vyšla od radnice i hudební kapela, která svým uměním probudila město. V osm hodin se shromáždily spolky, deputace, školní mládež, městská hudba, družičky a další u kostela sv. Víta a průvod, v jehož čele jelo sto jezdců s ozdobnými pásy a praporečky, se odebral ke kostelu sv. Bartoloměje, kde byla sloužena mše. Podle dobových zpráv čítal průvod kolem pěti tisíc osob.²¹¹ Poté už se procesí v čele s Jeho Excelencí přesunulo k samotnému staveništi. Při pokládání základního kamene zazněla nejprve kantáta, poté promluvil biskup J. V. Jirsík²¹², následovalo svěcení a klepání na kámen, do něhož byla ve skleněném válci vložena listina podepsaná nejvýznamnějšími účastníky slavnosti.²¹³ Nakonec uslyšeli přihlížející *Píseň k svatému Václavu* a slavnostní řeči. Město uspořádalo též hostinu, odpolední hudební a pěveckou zábavu a večer ples. Utržené peníze byly věnovány gymnazijní nadaci.

Slavnostní řeč ředitele gymnázia se nesla v duchu vlasteneckém a didaktickém apelujícím na význam vzdělání a osvěty. Vyzdvihoval pokrok v oblasti školství a průmyslu, který se v posledních desetiletích v českých zemích udál. Podpořil svými slovy obecné vlastenecké smýšlení a upozorňoval, že nezáleží na velikosti národa, ale na jeho významu a činech. Navracel se i k dobám slavným a pochmurným v dějinách českého národa, připomínal situaci tehdejšího českého středního školství a přiblížil snahy o vznik pelhřimovského gymnázia sahající až do 17. století. Nadčasově vyznívá pasáž o účelu a cílech gymnaziálního vzdělávání: *„Účel školy dle nového názoru záleží právě v tom, aby člověka naučila z nabytých vědomostí a zkušeností pro sebe pracovati. Doby už minuly, když na mladíka, odbyvšího jistý počet škol úředové s otevřenou náručí*

²¹⁰ *Výroční zpráva*, s. 11.

²¹¹ O pořádek během průvodu a na celém přeplněném náměstí se starali členové Sokola. Tamtéž, s. 11.

²¹² Vyjádřil se k důležitosti škol a vzdělání, také připomněl iniciativu Matěje Altenhofera přes sto lety (viz podkapitola 3.4) a současných představitelů města v této oblasti. Tamtéž, s. 12.

²¹³ Na základní kámen nové školní budovy poklepalo celkem dvacet jedna hodnostářů. Každý z nich měl pro tuto chvíli připraveno i heslo. Například J. V. Jirsík: *„Bůh, církve a vlast' povždy heslo moje“*; purkmistr Pelhřimova a zemský poslanec MUDr. F. Kralert: *„Pilnosti k umění“*; prozatímní ředitel gymnázia V. Petrů: *„Národ bez víry a vzdělanosti, jesti tělo bez krve a kosti.“* Tamtéž, s. 12. Text listiny vložené do základního kamene byl velmi obsáhlý (dějiny a popis města, jeho místopis a majetek, posloupnost purkmistrů aj.) s tímto závěrem: *„Obecní zastupitelstvo věnuje jménem celé obce budovu tuto vědě a umění, zvláště pak vyučování a vychovávání mládeže, přejíc sobě z hloubi srdce, aby ústav tento vzkvétal, blahodárně působil a vlasti zdárné syny vychovával; za tím účelem nechť se mu dostane požehnání Nejvyššího.“* *Výroční zpráva reálného gymnasia v královském městě Pelhřimově za školní rok 1873, Tábor 1873*, s. 11.

*čekali, doby ty bohudík se změnilý a přítomnosť vybírání si, jen ty, kteří ve škole mysliti a rozuměti se naučili.*²¹⁴

²¹⁴ SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Program slavnosti založení gymnasia, řeč Václava Petřů při svěcení základního kamene 1872, inv. č. 208, kart. 22.

4.3 Vývoj nižšího reálného gymnázia do roku 1885

Již ve školním roce 1872/1873 byl výnosem ministerstva změněn učební plán, podle kterého se začalo na pelhřimovském ústavu vyučovat v druhém pololetí. Ve třetím a čtvrtém ročníku se gymnaziální větev věnovala řeckému jazyku, reálná větev jazyku francouzskému. Výuka latinského jazyka probíhala po celé čtyři roky společně. Pro reálné gymnázium byl pak charakteristický i vysoký počet hodin kreslení. Dále došlo k navýšení počtu hodin mateřského jazyka a přírodních věd, krasopis zůstal povinným předmětem jen pro žáky, kteří v něm dosud špatně prospívali. Ve druhém pololetí se mohli studenti zúčastnit i nepovinných hodin tělocviku.

Vyučovací předmět	Ročník			
	I.	II.	III.	IV.
náboženství	2	2	2	2
latinský jazyk	8	8	6	6
řecký jazyk (gymnaziální větev)	-	-	4	4
francouzský jazyk (reálná větev)	-	-	4	4
český jazyk	3	3	3	3
německý jazyk	3	3	3	3
dějepis a zeměpis	3	4	3	3
počty (od III. ročníku s měřictvím)	3	3	3	3
přírodní vědy	3	3	3	3
kreslení	5	4	4	4

Čtyři ročníky studentů, kompletní nižší reálné gymnázium, zasedly do lavic ve školním roce 1874/1875. Teprve tehdy zalitovali představitelé města a zejména studenti, že dosud nebylo zřízeno i vyšší reálné gymnázium. Stejně jako před čtyřmi lety i nyní byla obecním zastupitelstvem zaslána žádost - tentokrát o rozšíření ústavu, také o státní podporu - a vypravena deputace do Vídně, ale tentokrát neslavila úspěch. Důvodů bylo několik. Reálná gymnázia jako nepříliš rozšířený typ středních škol, navíc fungující jen v českých zemích, nebyla ministerstvem kultu a vyučování příliš podporována. Stát také nebyl ochoten dát státní subvenci dalším českým školám. Na podnět zemského školního inspektora byla žádost podána ještě jednou, ale ani tentokrát nebyla schválena. Absolventi čtvrtého ročníku, kteří chtěli i nadále pokračovat ve studiích, museli odejít na gymnázia do vzdálenějších měst (zejména Jindřichova Hradce, Německého Brodu a Tábora) nebo na učitelské ústavy.

Nové žádosti o rozšíření reálného gymnázia byly podány v roce 1882. Podle schváleného návrhu měly být obecní náklady financovány zavedením druhého pivního krejcaru na jednom litru nápoje, potravní přírážkou, podporou okresního zastupitelstva a školným. Ani toto nepopulární zvýšení daní pelhřimovskou veřejnost od záměru neodradilo. Žádosti ale byly ve Vídni nakonec zamítnuty, i když na jejich straně stál okresní úřad²¹⁵, zemský školní inspektor, místodržitelství a ministr nejprve ústně přislíbil kladné vyřízení. Za zamítnutím žádosti stál pravděpodobně ministerský komisař Hanisch, který upozorňoval na žádost o státní subvenci pro nižší reálné gymnázium z roku 1875 a na to, že nyní by chtělo královské město Pelhřimov vydržovat jen ze svých prostředků i vyšší gymnázium. Oficiální důvodem bylo nepřiložení nové zřizovací listiny k žádosti a také učitelský status některých vyučujících na nižším reálném gymnáziu (suplující profesori na místo tak zvaných skutečných).²¹⁶ Ve školním roce 1881/1882 také došlo ke zrušení reálné větve gymnázia. Postupem let měly reálné ročníky stále méně studentů, i když na počátku existence školy byly v jasné převaze, a proto přistoupila městská rada k jejich zrušení. Francouzský jazyk se začal vyučovat jako nepovinný předmět, ostatní předměty zůstaly nezměněny a gymnázium se i nadále jmenovalo nižším reálným.

V únoru roku 1885 vydal jeden z místních spolků Občansko-čtenářská-řemeslnická beseda spisek, ve kterém upozorňoval veřejnost na výhody rozšíření pelhřimovského reálného gymnázia.²¹⁷ Sepsáním memoranda byl pověřen František Fára, bývalý student zdejšího gymnázia a v té době student práv. Mluvil v něm za výbor spolku o zhoršující se situaci nižšího gymnázia, kdy rok od roku klesal počet studentů a přičítal tento fakt slibům o jeho rozšíření, které nebyly během čtrnácti let splněny. Upozornil na nedávné zrušení některých nižších státních gymnázií s malým počtem studentů (Třeboň, Prachatice) a v duchu tohoto trendu i na možné odepření částečné podpory, kterou stát obci tehdy poskytoval. Také vypočítal výhody související s rozšířením ústavu, sestavil přibližný rozpočet a apeloval na obecní zastupitelstvo ve smyslu, že stát přece podle zkušeností z jiných ústavů přejímá do své správy jen

²¹⁵ Veškeré dokumenty týkající se záležitostí gymnázia, s nimiž mělo co dočinění c. k. okresní hejtmánství v Pelhřimově (zejména zřízení ústavu, otevření nových tříd po roce 1885, převedení do státní správy, úpravy budovy a byt školníka), lze nalézt ve Státním okresním archivu v Pelhřimově. SOkA Pelhřimov, Okresní úřad Pelhřimov, inv. č. 655, kart. 135.

²¹⁶ Blíže k tomu J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 28.

²¹⁷ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 2, kart. 1.

plnohodnotná gymnázia.²¹⁸ Následnou petici podepsalo na tři sta třicet tři občanů a na počátku března vypsál spolek i mimořádnou valnou hromadu, jejíž účastníci diskutovali o možnostech financování vyššího gymnázia, aniž by došlo k zvyšování obecních daní.²¹⁹ Protokol ze schůze finančního a školního odboru obecního zastupitelstva z března roku 1885 reagující na petici se vyjadřuje ke dvěma bodům – jednohlasné schválení podání další žádosti a soupis příjmů na financování vyššího gymnázia (výnos z druhého pivního krejcaru, školné, příspěvek spořitelny a okresního hejtmanství).²²⁰ Nedávno jmenovaný ministr Pavel Gautsch byl této poslední žádosti pelhřimovských radních nakloněn a výnosem z 6. července 1885 povolil zřízení obecního vyššího gymnázia.²²¹ Jak se ale v pozdějších letech ukázalo, výhled na financování vyššího gymnázia přepokládaný v roce 1885 byl velmi optimistický. Bez příspěvků městské spořitelny, navýšení zemské a státní subvence ústav nemohl pouze z obecního rozpočtu vyjít.

Některé podklady shromážděné za účelem rozšíření ústavu se v současnosti nacházejí v Archivu Muzea Vysočiny Pelhřimov.²²² Je zde uložen i soupis příjmů a výdajů plánovaného vyššího gymnázia pro první tři roky jeho existence, který vyvracel budoucí finanční těžkosti obce, a rukou psaný podklad pravděpodobně pro novinový článek s názvem Epištolky Pelhřimovské.²²³ Autor textu uvádí jako svůj literární vzor Karla Havlíčka Borovského i sám název článku je dostatečnou aluzí na Epištoly kutnohorské. Po obsahové stránce jsou v něm představeny dva názory obyvatel města na situaci zdejšího nižšího reálného gymnázia a možnost jeho rozšíření – podpora zřízení vyššího gymnázia, která přinese městu výhody v oblasti vzdělání i hospodářství, a naproti tomu nesouhlas s jeho rozšířením, protože nepřinese tolik očekávaný užitek.

²¹⁸ Město si samozřejmě přálo, aby v budoucnu převzal nad školou patronát stát a zbavilo se tak velké finanční zátěže.

²¹⁹ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 2, kart. 1.

²²⁰ Ty měly vystačit na udržování ústavu po dobu deseti let.

²²¹ Zásahu na schválení žádosti měl podle ředitele Václava Petřů i poslanec říšské rady JUDr. Karel Dostál, který byl toho roku zvolen do této funkce tábořskou a brodskou městskou skupinou. K tomu J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 29.

²²² Seznam středních škol zřízených obcemi nebo jinými soukromými subjekty, dopis obsahující počty vyučujících na některých českých vyšších gymnáziích a jejich měsíční platy, návrhy o doplnění na vyšší gymnázia v Domažlicích, Roudnici nad Labem, ve Slaném a informace o jejich financování. Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 2, kart. 1.

²²³ Původcem obou těchto pramenů je podle použitého psacího materiálu a vzhledu písma patrně jedna a ta samá osoba, která ale zde není jmenovitě uvedena. Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 2, kart. 1.

4.4 Od prvních zkoušek dospělosti k reformám ministra Marcheta²²⁴

Ústav byl postupně doplňován na kompletní osmitřídňé gymnázium, což se samozřejmě neobešlo bez rozšíření učitelského sboru. Celkem bylo v průběhu prvních tří let existence vyššího gymnázia přijato pět profesorů a jejich počet členů pedagogického sboru se ustálil na čtrnácti. Významným z hlediska vnější reprezentace gymnázia byl školní rok 1888/1889. Za obnos 200 zlatých byl zakoupen gymnazijní prapor červenobílé barvy s městským znakem, svatým Václavem a nápisem: *Nedej zahynouti nám i budoucím*. Studenti na něj předchozí dva roky vybírali peníze od příznivců školy a obyvatel města. Nad jejich hlavami tak mohl od tohoto roku začít vlát při slavnostních příležitostech. Jeho posvěcení proběhlo v porovnání s předchozími oslavami spíše komorně. Na den svatého Václava byl v průvodu studentů, profesorů a za přítomnosti purkmistra prapor přenesen do kostela svatého Víta²²⁵, kde byl posvěcen katechetou a ředitel Václav Petruš na něj připnul stuhu, kterou věnoval profesorský sbor svým žákům. V opatrování byl po následující roky u ředitele ústavu. Ve školním roce 1888/1889 se na pelhřimovském gymnázium také poprvé uskutečnily maturitní zkoušky. Žáci osmých ročníků byli prozkoušeni písemně během pěti dnů v měsíci květnu a ústně v dalších třech v polovině července. Z dvaceti dvou studentů bylo při prvním pokusu úspěšných šestnáct, dalších pět se stalo dospělými až po opravném termínu v září, jeden žák privátního studia pak musel prokazovat svoje znalosti opět za rok.

Finančního břemene vyplývajícího ze zajišťování chodu gymnázia se královské město Pelhřimov zbavilo 1. září roku 1892 a také tuto radostnou zprávu od c. k. okresního hejtmantství z 31. ledna 1892 náležitě oslavilo. Jak bylo výše uvedeno, obec nebyla již před rokem 1892 schopna financovat vyšší gymnázium pouze vlastními prostředky, a proto pobírala státní i zemskou subvenci a na provoz gymnázia také přispívala zdejší spořitelna. I přesto ale na bedrech obce zůstávala největší část výdajů, což byly platy vyučujících. Rozhodnutím Jeho Císařského a Královského veličenstva o převzetí gymnázia do státní správy roku 1892 se ale město nezbavilo úplně všech

²²⁴ Není-li uvedeno jinak, vychází text i tabulky v této podkapitole z informací uvedených ve výročních zprávách obecního vyššího a později c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově z let 1885-1908. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výroční zprávy 1875-1948, inv. č. 209, kart. 23.

²²⁵ Chrám sv. Víta se stal gymnaziálním kostelem ve školním roce 1874/1875. Podrobněji podkapitola 5.6 Vztah školy a hostitelského města.

výdajů. Ve smlouvě mezi c. k. zemskou školní radou v Čechách a městskou obcí²²⁶ byly uvedeny nové závazky ke gymnáziu. Obec věnovala státnímu eráru k bezplatnému užívání prostory pro výuku na vyšším gymnáziu (místnosti, zahrada, půdy, sklepy) a také byt ředitele a školníka. Město Pelhřimov mělo nadále zajišťovat dobrý stav budovy a také vytápění objektu. K bezplatnému užívání byly odevzdány všechny sbírky (přírodovědná, fyzikální aj.), profesorská i žakovská knihovna a další předměty. Zároveň obec přislíbila přispívat na rozšiřování těchto učebních pomůcek 200 zlatých ročně. Jako jednorázovou finanční částku pak město odvedlo státní pokladně 45 tisíc zlatých. Jiné závazky obec ke gymnáziu už od této doby neměla, chod gymnázia začal financovat stát, ale také mohl zdejší střední školu kdykoliv zrušit. Osmý bod smlouvy pak hovořil o zrušení obecních závazků ke gymnáziu v případě, že by byla změněna vyučovací řeč na škole nebo byl ústav přemístěn, případně zrušen.

Deputace, která v roce 1892 u ministra Gautsche s žádostí o zestátnění gymnázia uspěla, byla složena ze starosty Pelhřimova Antonína Rosola, právníka Karla Tomička a ředitele gymnázia Václava Petru.²²⁷ Ke kladnému vyřízení žádosti ještě před příjezdem deputace přispěl ve Vídni svým vlivem poslanec říšské rady JUDr. Karel Dostál a váhu měla také doporučení zemské školní rady. Městské zastupitelstvo, které doufalo v převedení gymnázia do státní správy již od poloviny sedmdesátých let 19. století, uspořádalo u této příležitosti hned v únoru roku 1892 okázalou slavnost. Organizační výbor naplánoval program dvoudenní oslavy, na kterou byl pozván i poslanec Karel Dostál. Program zahájilo mimořádné zasedání obecního zastupitelstva 10. února odpoledne, na kterém bylo přečteno prohlášení o převzetí ústavu, za zvuku stříelby z hmoždířů provolána sláva císaři a zazněla i národní hymna. Důležitost a význam události potvrdil i další akt představitelů města, kteří říšského poslance Karla Dostála a zemské inspektory Vojtěcha Kotschmiche a Bartoloměje Pavlíčka jmenovali čestnými občany města Pelhřimova.

Další část oslav probíhala už za přítomnosti většiny obyvatel města. V šest hodin večer se konal průvod s pochodněmi, kterého se účastnily veškeré spolky a korporace ve městě, hrála vojenská kapela, byla opět provolávána sláva Františku Josefovi I. a zazpíval spolek Záboj. Poté se konal do pozdních nočních hodin koncert v sále u Dvořáků. Druhý den pokračovaly oslavy od časných ranních hodin vyhráváním

²²⁶ Byla vyhotovena jak v německém, tak i českém jazyce. SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Smlouvy o převzetí gymnázia do státní správy, inv. č. 160, kart 8.

²²⁷ I po dvaceti letech fungování gymnázia byl Václav Petru pořád ještě na postu prozatímního ředitele.

vojenské kapely, navázala bohoslužba a poděkování představitelů města c. k. okresnímu hejtmanovi. Následovala pro nejvýznamnější osobnosti obce, gymnázia, spolků a korporací bohatá hostina a oslavy zakončil ve večerních hodinách ples. Velmi váženým hostem byl s ohledem na jeho zásluhy samozřejmě JUDr. Karel Dostál.

Převzetím vyššího gymnázia do státní správy se změnil i status vyučujících. Václav Petrů, od roku 1871 prozatímní ředitel, byl jmenován definitivním ředitelem a složil služební přísahu v Praze u místodržitele hraběte Thuna. Také ostatní členové učitelského sboru byli jmenováni v dubnu roku 1893 císařskými a královskými gymnasiálními profesory.

Ke změně učebních osnov pro gymnázia s povinným předmětem kreslení došlo v roce 1894. Předměty vyučované v jednotlivých ročnících a počty hodin za týden uvádí následující tabulka.

Vyučovací předmět	Ročník							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
jazyk latinský	8	8	6	6	6	6	5	5
jazyk řecký	-	-	5	4	5	5	4	5
jazyk český	3	3	3	2	3	3	3	3
zeměpis a dějepis	3	4	3	4	3	4	3	3
matematika	3	3	3	3	4	3	3	2
přírodopis	2	2	2	-	2	2	-	-
fyzika	-	-	2	3	-	-	3	3
filosofická propedeutika	-	-	-	-	-	-	2	2
kreslení	4	4	4	4	-	-	-	-
jazyk německý	4	4	4	4	3	3	3	3
krasopis	1	1	-	-	-	-	-	-

Další nevšední zážitky a události čekaly na studenty gymnázia i profesorský sbor v roce 1896, kdy škola oslavila dvacet pět let svého trvání.²²⁸ Původně měly oslavy proběhnout zároveň s jubilejní slavností k třístému výročí povýšení Pelhřimova na město královské, ale kvůli neshodám mezi členy obecního zastupitelstva se tak nestalo. Slavnost pořádaná městem byla odložena na neurčito, a proto se ředitel Václav Petrů rozhodl naplánovat jubilejní slavnost gymnázia bez ohledu na situaci v městské

²²⁸ Podrobněji k tomu dokumenty z oslavy 25. výročí založení školy - SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Oslavy 25. výročí založení školy 1896, inv. č. 197, kart. 20.

radě a uskutečnit ji v původně naplánovaném termínu – 22. až 24. srpna 1896. Přípravu oslav zajišťovaly jednotlivé odbory, v nichž se znovu po několika letech setkali členové profesorského sboru a někteří bývalí studenti gymnázia působící a žijící i nadále v Pelhřimově. Všichni ostatní bývalí žáci i vyučující byli osloveni článkem v novinách a časopisech, pozvání znovu do Pelhřimova a vybidnutí k zaslání přihlášky na jubilejní slavnost.

Účastníci slavnosti mohli v létě roku 1896 obdivovat vkus obyvatel při zkrášlování domů zejména na náměstí, ale i v jiných ulicích a spatřit prapory vlající na věžích městských bran. Po dlouhých letech se zašli podívat na jim dobře známá místa a mohli si opět popovídat s bývalými spolužáky, profesory a osobami, u kterých po dobu studií bydleli. První den oslav vyvrcholil v sále Národního domu – městského divadla, které nebylo ještě zcela dostavěno.²²⁹ I přes tuto skutečnost zde program zhlédlo přes pět set návštěvníků. S proslovy zde vystoupil purkmistr, bývalý žák páter Jan Pauly a o hudební část se postaral studentský orchestr a pěvecký spolek. Druhý den vyšel z budovy gymnázia průvod v čele s hudebním doprovodem a studentským praporem směřující do chrámu sv. Bartoloměje. Po mši se opět účastníci přesunuli zpět do prostor gymnázia, kde se konala slavnostní schůze. Rozsáhlý projev shrnující vývoj gymnázia v uplynulých letech i předchozí dějiny vyššího školství v Pelhřimově pronesl ředitel Václav Petřů a poděkováním pak na něj reagoval jeden z bývalých studentů. Následovala prohlídka školy a učebných sbírek a pomůcek. Nechyběl slavnostní oběd plný přípitků a poděkování, hudba, hlasité předčítání blahopřejných dopisů a sepsání i následné odeslání telegramu Jeho Veličenstvu vyjadřující projev nejvyšší úcty mocnáři. Kvůli nepřízni počasí sešlo z plánovaného odpoledního koncertu v městských sadech, večerní věneček se ale vydařil, i když přeplněné prostory Národního domu tance chtivým návštěvníkům příliš nepřály. Poslední den slavnosti k 25. výročí založení gymnázia také kvůli počasí neproběhl úplně podle plánů. Zrušen byl výlet na poutní místo Křemešník a místo něj se konala odpolední zábava v hostinci v městských sadech. Předcházela jí mše za zemřelé profesory i studenty a návštěva hrobů na zdejším hřbitově. Několikadenní slavnost se vydařila nejen z hlediska společenského, ale i finančního. Příjmy ze slavnosti pokryly veškeré náklady a do fondu chudých studujících bylo vloženo 130 zlatých.

²²⁹ K tomu blíže povolení okresního hejtmána o pořádání oslav v nedokončených prostorách Národního domu a bezpečnostních opatřeních s tím spojených. SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Oslavy 25. výročí založení školy 1896, inv. č. 197, kart. 20.

V posledních letech předminulého století rozvířily poklidnou hladinu všedních školních dnů události související s císařskou rodinou. První z nich bylo zavraždění císařovny Sissi (Alžběty) v září roku 1898 a druhou oslavu padesátiletého panování Františka Josefa I. v prosinci téhož roku, které se ovšem s ohledem na předchozí události nesly v poklidném duchu. U této příležitosti byla založena Jubilejní nadace císaře a krále Františka Josefa I. pro chudé žáky gymnasia Pelhřimovského.²³⁰ Druhé jubilejní nadání pak bylo založeno v roce 1907 u příležitosti šedesáti let od nastolení císaře. Poslední významnější událostí až do reformování gymnázií ministrem Gustavem Marchetem roku 1908 byl odchod ředitele Václava Petřů po čtyřiatřicetiletém působení na ústavu. Na odpočinek se odebral v červenci roku 1905²³¹ a na gymnáziu byl ustanoven prozatímní správce, jímž se stal profesor Tomáš Snětivý. V následujících deseti letech téměř každé dva roky zasedl do ředitelského křesla někdo další. Na konci kalendářního roku 1905 byl jmenován novým c. k. ředitelem dosavadní profesor c. k. české reálky v Plzni Josef Frána, který začal vést ústav 1. ledna 1906. Dva roky poté byl jmenován ředitelem v Čáslavi a na postu ředitele pelhřimovského gymnázia ho nahradil od 1. března 1908 Josef Kubr.²³² Ten odešel v srpnu roku 1911 na gymnázium v Písku. Na počátku školního roku 1911/1912 usedl do ředitelského křesla Josef Třesohlavý, do té doby profesor na pražském akademickém gymnáziu, jenž působil na gymnáziu v nelehkých časech první světové války a na odpočinek odešel v roce 1922.

²³⁰ Podrobněji podkapitola 6. 4 Náboženské vyznání, socioprofesionální původ a placení školního.

²³¹ Václav Petřů zemřel nedlouho poté v srpnu roku 1906.

²³² Do té doby profesor na c. k. českém gymnasiu na Praze III.

4.5 Přeměna na reálné gymnázium a období první světové války²³³

Od roku 1904 docházelo postupně k menším úpravám v učebním plánu, zejména u počtu vyučovacích hodin fyziky. Od školního roku 1908/1909 bylo gymnázium podle vynesení ministerstva kultu a vyučování z 6. listopadu 1908 na žádost městské rady postupně od prvního ročníku přeměňováno na reálné gymnázium typu A. Poslední žáci klasického gymnázia s řečtinou opustili ústav ve školním roce 1914/1915. Nové učební osnovy reálného gymnázia typu A vypadaly po dílčích úpravách v počtu vyučovacích hodin jazyka českého, francouzského a německého z let 1909 a 1910 takto:

Předmět	Ročník							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
jazyk český	4	4	3	3	3	3	3	3
jazyk latinský	6	6	6	6	6	5	5	5
jazyk francouzský	-	-	4	4	4	3	3	3
dějepis	-	2	2	2	3	3	3	3
zeměpis	2	2	2	2	1	1	1	-
matematika	3	3	3	3	3	3	3	2
přírodopis	2	2	-	-	2	2	2	2
fyzika	-	-	2	3	-	-	3	4
filosofická propedeutika	-	-	-	-	-	-	-	3
kreslení	3	3	2	2	-	-	-	-
krasopis	1	-	-	-	-	-	-	-
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2
jazyk německý	4	4	3	3	3	3	3	3

První dívky se zapsaly na reálném gymnáziu v Pelhřimově do školního roku 1909/1910. Měly status privatistek, což znamená, že mohly naslouchat vyučování, ale zkoušky konaly pololetně. V prvním roce jich studovalo na ústavu sedm, dvě z nich školu v průběhu roku opustily. Status soukromých studentek ztratily dívky až v prosinci roku 1918, kdy se staly žákyněmi veřejnými. V této době jich na reálném gymnáziu v Pelhřimově studovalo dvacet dva.

²³³ Není-li uveden jiný pramen, vychází text této podkapitoly z informací uveřejněných ve výročních zprávách c. k. reálného gymnasia v Pelhřimově za školní léta 1908/1909 – 1917/1918. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výroční zprávy 1875-1948, inv. č. 209, kart. 23.

Do zaběhnutého chodu vyššího gymnázia vnesl změny až atentát na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a následný první celosvětový konflikt. Ještě před začátkem školního roku 1914/1915 se ale během prázdnin (14. až 16. srpna) uskutečnil sjezd prvních maturantů gymnázia, který byl naplánován již před atentátem a vypuknutím války. Od prvních zkoušek dospělosti na pelhřimovském gymnáziu totiž uplynulo dvacet pět let. Sjezd byl uspořádán i pro všechny ostatní bývalé studenty. Zahrnoval zejména večerní setkávání v Národním domě s doprovodným hudebním nebo divadelním programem, bohoslužby v gymnaziálním kostele, prohlídku školy i města a výlet na Křemešník.²³⁴

Na studenty i profesory ale už čekaly ve školním roce 1914/1915 nejen běžné povinnosti, ale i činnosti související s válečným stavem. Pravidelně přispívali finančním obnosem do sbírky pro Českou zemskou komisi, na potřeby Červeného kříže a také na péči o vojíny. V dalších letech přibyl například sběr vlny, kaučuku, kopřiv nebo kovů a zlata. Studenti byli zapojeni i do obchůzek, při kterých získávali nové členy Červeného kříže. Pro dobročinné účely sehrály studentky privátního studia spolu s mladšími dětmi divadelní hru a také vstupné z loutkových představení putovalo k lidem strádajícím válkou. Peníze na válku získával stát i z úpisů profesorů a studentů na válečné půjčky.

Výroční zprávy gymnázia za školní léta 1915/1916 a 1916/1917 pak vzpomínaly na všechny tehdejší i bývalé studenty a profesory školy, kteří byli povoláni do bojů na frontách první světové války. Narukovalo celkem osm vyučujících, někteří z nich byli zraněni a jeden se dostal do ruského zajetí. Během válečných let probíhaly prohlídky domobranců a žákům, kteří byli povoláni ke zbrani, musela být vydána výroční vysvědčení předčasně. V prvním roce války bylo povoláno osmnáct pelhřimovských studentů, ve školním roce 1915/1916 dalších jedenáct (nejmladší z pátého a šestého ročníku), o rok později bojovalo na frontách o dalších sedm mladíků více a v posledním válečném roce opět narukovalo jedenáct gymnazistů (nejmladší z druhého ročníku).²³⁵

²³⁴Podrobněji pozvánka na sjezd abiturientů Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sbírká dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 12, kart. 2.

²³⁵Viz J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 32. Z bývalých studentů gymnázia vstoupilo do legií dvacet mužů. Nejznámějšími z nich byli Otakar Zahálka a Josef Jiří Švec, po kterém byla v roce 1934 škola pojmenována – Státní československé reálné gymnázium plukovníka Josefa Jiřího Ševce v Pelhřimově. Podrobněji k tomu tamtéž, s. 34. Seznam dvaceti absolventů gymnázia, kteří ve válce padli, lze nalézt ve studii Ludmily FRANKOVÉ, *Historie pelhřimovského gymnázia*, in: Gymnázium Pelhřimov. Almanach 1996, Pelhřimov 1996, s. 13.

Válečná opatření se odrazila i v nárocích na fyzickou zdatnost studentů. K běžným hodinám tělocviku, který byl vyučován ve všech ročnících, přibyla cvičení junobranu a polní cvičení. Pro junobranu byla vyhrazena všední nebo sobotní odpoledne. Za pěkného počasí probíhala na místech v okolí města a zahrnovala pochodová cvičení, jindy cvičení v četách, v setninách, v nesnadném terénu nebo hlídkování. Nechyběly různé druhy pochodů, čtení ze speciálních map a cvičení v odhadu vzdáleností nebo v orientaci. Za nepříznivého počasí se konaly přednášky týkající se střelby, opevňování a například i „*Abstinentismu ve vojenském životě*“. Polní cvičení pak byla celodenní a konalo se jich během školního roku pouze pět až šest. O válečných vítězstvích a jejich významu referoval většinou na konci školního roku učitel dějepisu.

Texty obsažené ve výročních zprávách z válečného období, přednášky pořádané pro studenty, proslovy u příležitostí nejrůznějších oslav a bohoslužeb ukazují na aktivitu, která měla povzbuzovat a posilovat kladný vztah studentů k Rakousku-Uhersku i osobě Františka Josefa I. K udržení loajality zdejších obyvatel k mocnářství měly přispět i veřejné přednášky, na nichž referovali gymnaziální profesori. Opěvování vlády císaře, přání zdraví a blaha při jmeninách, narozeninách a výročích ukončil 21. listopad 1916. Po smutečních mších a prosloveh následoval v první polovině prosince slib věrnosti celého ústavu novému císaři Karlovi I.

První světová válka sice nezasáhla do chodu gymnázia například z hlediska zabavení prostor k vyučování, odrazila se ale zejména v počtu studentů, předčasném vydávání ročníkových i maturitních vysvědčení, prominutí zkoušek dospělosti, pořádání dobročinných sbírek, přednášek a proslovů o významu a velikosti mocnářství, prodloužení prázdnin (v zimních měsících pro nedostatek topiva) a ve vytíženosti profesorského sboru. Během čtyř válečných let chyběli v řadách vyučujících po celý rok tři až čtyři profesori.²³⁶ Po určitou dobu byli ve školním roce nepřítomni ale i čtyři vyučující, kteří na frontách nebojovali. Byla jim totiž přidělena funkce správců v nákupních komisích při rekvizitacích. Jejich pracovní závazky si po dobu jejich nepřítomnosti museli rozdělit ostatní učitelé.

Během války došlo pouze ke dvěma incidentům studentů nebo profesorů s politickou mocí. Nepravdivě byl žák Bohuslav Chmelík osočen z toho, že urazil

²³⁶ Narukovali: Dr. Karel Polesný, Dr. Zdeněk Řezníček, Augustin Suchý, Vojtěch Černý a Antonín Valenta (zraněn a odeslán zpět domů). Všichni se po válce navrátili do svých domovů, pouze profesor Vojtěch Černý, který na začátku války padl do ruského zajetí, zemřel během návratu do vlasti (v roce 1919) na tyfus v Čeljabinsku. Viz J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 35.

maďarského důstojníka. V roce 1916 byl pak anonymně obviněn profesor Karel Jun z nečinnosti v okamžiku, kdy uviděl na chodbě hejtmanství leták s pobuřujícím obsahem. Po výslechu byl ale pro nedostatek důkazů propuštěn.²³⁷

Povinný rakouský patriotismus byl zejména od léta roku 1918 vystřídán projevy českého vlastenectví například při zakázané mši na den sv. Václava, během bohoslužeb v gymnaziálním kostele (přestala se zpívat rakouská hymna) a ve všední dny veřejným nošením slovanské trikolory.²³⁸ V den vyhlášení samostatné Československé republiky 28. října 1918 se studenti gymnázia podíleli spolu s představiteli místního Sokola na odstraňování rakouských znaků z úředních budov. Tímto způsobem zmizel i dvouhlavý orel upevněný nad vchodem do gymnázia. Několik málo dnů po vyhlášení samostatné republiky podal učitelský sbor reálného gymnázia osvědčení oddanosti zemské školní radě a nabídl své služby Okresnímu národnímu výboru v Pelhřimově.²³⁹ Služební sliby Československé republiky postupně v dalších měsících vykonal ředitel i celý profesorský sbor. V listopadu téhož roku se pak konala slavnost vzniku nového státu za účasti studentů i vyučujících.

V prvních letech po válce byly stále vybírány peníze na nejrůznější dobročinné sbírky a pro tytéž účely se pořádaly i kulturní programy. Darovány byly i peníze a drahé kovy na zlatý poklad republiky. První tři zimy po skončení války byly i nadále pro nedostatek topiva prodlužovány prázdniny. Přestože přestaly být mše i náboženské úkony pro studenty katolického vyznání povinné, jejich harmonogram ještě ve školním roce 1918/1919 zůstal zachován. V učebních osnovách nedošlo k žádným změnám, pouze přibýly některé nepovinné předměty – výuka anglického jazyka a ženských ručních prací.

Poslední událostí ve sledovaném období vývoje pelhřimovského gymnázia se staly oslavy padesátého výročí jeho založení uspořádané ve dnech 16. až 18. července 1921. Pozvání přijalo a slavnosti se zúčastnilo kolem pěti set bývalých studentů. V upomínku na prvního ředitele ústavu byla připevněna na jeho domě u Kamenného mostu (č. 197) pamětní deska nesoucí nápis: *Zde žil a umřel přítel studentstva Václav Petrů, první ředitel gymnasia * 1841, † 1906*. Bývalí i současní studenti a profesori gymnázia pohovořili a zavzpomínali během slavnostního večera v Národním domě,

²³⁷ Tamtéž, s. 32.

²³⁸ Tamtéž, s. 33.

²³⁹ Informace o vývoji reálného gymnázia v prvních třech letech po vzniku samostatné Československé republiky, kterými se tato diplomová práce také zabývá, vycházejí, pokud není uvedeno jinak, z výročních zpráv školy vydaných v letech 1918-1921. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 209, kart. 23.

poslechli si hudební matinée, zatančili si nebo se zúčastnili výletu na Křemešník. Nechyběla ani návštěva starých známých učeben a prostor gymnázia.²⁴⁰ K padesátému výročí založení školy byl vydán i památník, který obsahoval vzpomínky studentů na školní léta, stručné dějiny školy i její budovy a seznam vyučujících a studentů.²⁴¹

²⁴⁰ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 12, kart. 2.

²⁴¹ *Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871-1921*, Pelhřimov 1921.

5 ŽIVOT ŠKOLY

5.1 Všední a nevšední dny školního roku

„Den, kdy se to stalo, kdy jsem nastoupil studentskou dráhu v Pelhřimově, patří mezi nezapnutelné. První těžší zkouška ve škole, v náramné budově o nekonečných chodbách, plných neznámých, vážných pánů...“²⁴²

Školní rok trval ve sledovaném padesátiletí existence gymnázia deset měsíců, ale ne ve všech letech se termíny jeho začátku a konce shodovaly.²⁴³ V několika prvních letech vstupovali žáci do školní budovy až na počátku října. Podle ministerského nařízení se pak od školního roku 1875/1876 posunul první školní den do poloviny září (15. – 19. září). V letech 1871 až 1875 měli tedy studenti hlavní dvouměsíční prázdniny v srpnu a září, neboť konec roku připadl na 31. července. V letech 1876 až 1906 bylo studentům předáváno závěrečné vysvědčení už v polovině července (14. nebo 15. července). Od školního roku 1906/1907 se podle údajů z výročních zpráv gymnázia uzavírala školní vrata v rozmezí termínů od 2. do 6. července. Během první světové války došlo k dalšímu zkrácení školního roku, a tak si gymnazisté užívali letních prázdnin již od konce měsíce června.

Na počátku každého školního roku nebo těsně před ním se konaly přijímací zkoušky. Komise prozkoušela rozsah učiva z náboženství z obecných škol, sledováno bylo i hbité čtení a psaní v českém jazyce, nechybělo zkoušení z hlavních mluvnických pravidel, pravopisu a svižného počítání s celými čísly.²⁴⁴ V prvních školních dnech pak následovalo čtení disciplinárního řádu, na jehož dodržování měli žáci dbát i během všech prázdnin. Školní rok byl vždy zahájen a ukončen slavnostní mší, které se zúčastnili všichni studenti a vyučující katolického vyznání. V závěru těchto bohoslužeb zaznívala císařská hymna.

Školní týden trval šest dní, neboť se vyučovalo od pondělí do soboty. Dopolední výuka začínala v osm hodin a odpolední ve čtrnáct hodin. Po obědě se vyučovalo

²⁴² Karel JUDA, *Výlet do zahrady mladosti*, in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871-1921, Pelhřimov 1921, s. 7.

²⁴³ Není-li uvedeno jinak, vychází text této podkapitoly z informací uvedených ve výročních zprávách gymnázia z let 1875-1921. *Výroční zpráva realního gymnasia v královském městě Pelhřimově za školní rok 1872*, Tábor 1872. *Výroční zpráva realného gymnasia v královském městě Pelhřimově za školní rok 1873*, Tábor 1873. *Výroční zpráva realného gymnasia v královském městě Pelhřimově za školní rok 1874*, Tábor 1874. SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výroční zprávy 1875-1948, inv. č. 209, kart. 23.

²⁴⁴ K tomu podrobněji K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 35-36.

zejména nepovinným předmětům, ale v zimních měsících tvořilo výjimku povinné kreslení (od třinácti do patnácti hodin). Každá vyučovací hodina trvala přibližně padesát minut. Její zkrácení na dnes obvyklých čtyřicet pět minut proběhlo až během první světové války.²⁴⁵ Mezi jednotlivými vyučovacími hodinami byly nepravidelně krátké přestávky. „Velká“ dvacetiminutová přestávka byla zavedena až ve školním roce 1904/1905.²⁴⁶ V neděli sice zůstával vchod do gymnázia zamčený, ale studenti katolického vyznání neměli celý den volno. Museli se ještě zúčastnit dopolední bohoslužby.

Dvuměsíční letní prázdniny nebyly jediným volným obdobím celého roku. Několik prázdných dnů měli gymnazisté ještě v období Vánoc a na konci prvního půlletí. Vánoční prázdniny začínaly Štědrým dnem a končily Novým rokem. V polovině února, poté co studenti obdrželi vysvědčení za první běh, následovaly čtyři dny volna. Z prázdnin se mohli těšit i o dalších svátcích církevního roku – o Velikonocích a letnicích (svatodušních svátcích).²⁴⁷ Každoročně se pelhřimovští gymnazisté také účastnili průvodu o slavnosti Božího těla. Studenti katolického vyznání se museli navíc třikrát během školního roku (na začátku, o Velikonocích a na konci) dostavit ke zpovědi a svatému přijímání, a proto byly v tento čas vždy dva dny volna. Za významnou událost hodnou změn ve výuce byla samozřejmě považována i návštěva biskupa nebo přivítání nového děkana ve městě.

Ovlivnit průběh vyučování mohly nejen svátky a různé oslavy, ale i počasí. Na jedné straně to byla letní parna. Prázdninám zapříčiněným vysokou teplotou se říkalo vedřiny. Podle nařízení ministerstva mohly být poprvé středními školami vyhlášeny v roce 1875. Od roku 1886 pouze pod podmínkou, že teplota v učebnách přesáhla v deset hodin dopoledne dvacet dva a půl stupně Celsia. Na pelhřimovském gymnáziu bylo kvůli parnu rušeno vyučování pravidelně v letech 1888 až 1893 v červnu nebo červenci. V dalších letech již pouze ve školním roce 1904/1905. Opačnou příčinu měly prázdniny v poválečných školních letech 1918/1919 a 1919/1920. Tehdy se v zimních měsících totiž nevyučovalo kvůli nedostatku topných surovin.²⁴⁸

V neposlední řadě byla důvodem nenadálých prázdnin epidemie. Během prvních padesáti let existence gymnázia byly chřipkové prázdniny vyhlášeny poprvé v lednu

²⁴⁵ Tamtéž, s. 42.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 41.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 39.

²⁴⁸ Ve školním roce 1918/1919 bylo vyučování přerušeno dokonce třikrát během jedné zimy – 29. listopadu, 16. až 24. prosince a 13. až 20. ledna. *Výroční zpráva stát. reál. gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1918-1919*, Pelhřimov 1919, s. 13.

roku 1890. Nemocných bylo tehdy čtyřicet studentů. Jako náhrada za zameškanou výuku byly toho roku zrušeny prázdniny pololetní. V podzimním čase pak byly chřipkové prázdniny vyhlášeny v roce 1918 (16. října až 4. listopadu). Z dalších nemocí, které ohrožovaly zdraví studentů, ale nevyvolaly epidemii lze jmenovat spálu²⁴⁹, spalničky, příušnice a hlavničku (horečnaté onemocnění). Neradostným volnem se pak během školního roku stávaly i pohřby spolužáků, profesorů nebo jiných významných osobností spjatých se životem města. V ten den se studenti a vyučující zúčastnili zádušní mše a doprovodili zemřelého na místní hřbitov.

Poslední příležitostí, kterou měli gymnazisté k odpočinku od náročných školních povinností, byly oslavy spjaté s panovnickou dynastií. Každoročně se slavily jmeniny Františka Josefa I. (4. října) a jeho manželky Alžběty (19. listopadu). Oslavy spočívaly v účasti na slavnostní bohoslužbě a následném volnu. Další prázdné dny se neopakovaly každý rok. Jednorázovou událostí byla například oslava jmenin korunního prince Rudolfa v roce 1888 nebo návštěva arcivévody Rainera. Ten do Pelhřimova zavítal v roce 1887. Studenti a vyučující se tehdy zúčastnili slavnostního průvodu městem.

Nevyučovalo se ani v případě, že zemřel člen panovnické rodiny.²⁵⁰ Událostí, která výrazně zasáhla do běžných školních dnů, byla smrt císařovny Alžběty 10. září roku 1898. V době příprav slavností k padesátému výročí od nastoupení Františka Josefa I. na rakouský trůn nechtěl nikdo zprávě o zavraždění Sisi italským anarchistou ani uvěřit. V Pelhřimově vlály ze všech domů smuteční prapory a mše uspořádané městem se zúčastnil profesorský sbor gymnázia. Kvůli opravným maturitním zkouškám, počátku nového školního roku a nacvičení sborových zpěvů se uskutečnila smuteční mše v gymnaziálním kostele až 23. září. Toho dne pak čekalo studenty volno.

Půlstoletí vlády císaře oslavili studenti a profesori gymnázia v témže školním roce 2. prosince bohoslužbou zakončenou zpěvem státní hymny a oslavou v budově gymnázia.²⁵¹ Tato první z větších oslav spjatých s rakouským domem probíhala ve vyklizené kreslárně (největší místnosti budovy). Sešli se zde žáci všech ročníků a poslechli si z úst katechety oslavnou řeč. Tato panegyrika se nesla na jedné straně v duchu velebení vlády císaře a jeho snah o spravedlnost a rovnoprávnost jednotlivých národů monarchie, ve velké míře do ní bylo zakomponováno ale i české vlastenectví,

²⁴⁹ Kvůli této nemoci byl na půl měsíce v roce 1913 uzavřen pouze první ročník gymnázia. Třída byla v té době vydezinfikována. V roce 1919/1920 na dva dny uzavřen ze stejného důvodu uzavřen i druhý ročník.

²⁵⁰ V roce 1889 zemřel korunní princ Rudolf, roku 1895 arcivévoda Albrecht a následující rok arcivévoda Karel Ludvík.

²⁵¹ Čtvrtstoletí vlády císaře oslavili gymnazisté v roce 1873 společně s obyvateli Pelhřimova.

protože porovnávala stav českého jazyka a jeho uplatnění například ve školství nebo správě v roce 1848 a 1898. S vládou Františka Josefa I. byl tak spojován i nebyvalý rozmach českého jazyka a obecně české národnosti. Školní slavnost byla zakončena hymnou, svoláváním slávy císaři a rozdělením jubilejních medailí členům profesorského sboru. Studenti se mohli poté těšit z volného dne.

Kreslírna se stala slavnostní síní opět o dva roky později 1. října roku 1900 u příležitosti sedmdesátých narozenin císaře. Vyzdobená místnost s prapory a obrazem zpodobňujícím mocnáře v životní velikosti byla svědkem další řeči zdejšího katechety o ušlechtilých vlastnostech císaře a o věrnosti, kterou by měli studenti panovnické dynastii prokazovat. O čtrnáct let později, na počátku prvního světového konfliktu, si mohli už jako dospělí muži vzpomenout někteří z nich na tehdy vyřčená slova o obětování života za císaře a vlast. V témže školním roce se stala významnější událostí ve městě i na gymnáziu ještě návštěva budějovického biskupa Martina Josefa Říhy.

Bez oslavné řeči učitele náboženství se neobešlo ani šedesáté výročí panování císaře (2. prosince 1908), přibyl ještě proslov žáka osmého ročníku, slavnostní kantáta, zpěvná pasáž „Fantazie na rakouskou národní hymnu“, přednes žáka druhého ročníku a několik slov ředitele školy. Další oslavou nesoucí se v podobném duchu byly osmdesáté narozeniny mocnáře 4. října roku 1910. Žák sedmého ročníku u této příležitosti složil oslavnou báseň, která přímo vybízela k obvyklému svolávání slávy.²⁵²

Neradostným dnem se pro Rakousko-Uhersko stal 28. červen roku 1914. Záušňní mše za následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženu Žofii, vévodkyni z Hohenbergu, se konala v Pelhřimově 3. července. Další mše za zesnulého, tentokrát již samotného staříckého císaře, se zúčastnili studenti a profesori 30. listopadu roku 1916 v gymnaziálním kostele. V den úmrtí Františka Josefa I. (21. listopadu) i v den pohřbu bylo vyučování zrušeno. Studenti a vyučující se sešli k uctění památky hlavy státu i ve škole (2. prosince). Řeč o životě zesnulého císaře měl ředitel gymnázia a jeden z profesorů. U této příležitosti proběhla ve škole i městě dobročinná sbírka. S nastolením nového císaře Karla I. a jeho manželky Zity začaly být celebrovány

²⁵² „*Ku nebesům hlas náš plyne,
bouře hlas ten nezmaří:
Říš rakouská nepomine,
Sláva vlasti, císaři.*“

Výroční zpráva c. k. reálného gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1910-1911, Pelhřimov 1911, s. 46.

v nových termínech mše u příležitosti jmenin a narozenin. Tyto oslavy zasahující do běžných dnů školního roku ukončil 28. říjen roku 1918.

Na počátku listopadu roku 1918 se shromáždili všichni tehdejší pelhřimovští gymnazisté a členové učitelského sboru, aby ve vyzdobené učebně patřičně oslavili vznik samostatného státu. Řeč měl nejenom ředitel školy, ale i zástupce profesorů. Další aktivita se nesla v duchu vlasteneckých zpěvů a básní. Několik dnů nato u příležitosti výročí bitvy na Bílé hoře se konala další slavnost velebící československý stát. Nechyběly hudební pasáže nebo přednáška přibližující vývoj české národnosti od roku 1620. O životě Tomáše Garrigua Masaryka a jeho zásluhách o vznik Československa poučila studenty přednáška 7. března, v den narozenin prvního prezidenta. V dalších letech se konaly na gymnáziu slavnosti ještě u příležitosti vzniku samostatného státu.

Nevšedními dny se pro studenty staly také oslavy výročí existence gymnázia, akt posvěcení základního kamene nové školní budovy nebo přechod obecního gymnázia do státní správy.²⁵³ V prvním desetiletí existence nižšího reálného gymnázia byla významnou událostí také účast gymnázia na různých výstavách. O kvalitě výtvarných prací pelhřimovských studentů svědčí sbírka diplomů a medailí. Již v roce 1873 to byl diplom ze světové výstavy ve Vídni, v roce 1878 získala škola bronzovou medaili ze světové výstavy v Paříži a o rok později stříbrnou z průmyslové výstavy v Teplicích.

Nejoblíbenějším vytržením z klasických školních dnů byly pravděpodobně celoškolní výlety, akademie a majálesy. První výlet všech studentů gymnázia a profesorského sboru se uskutečnil již ve školním roce 1872/1873. Tato veselice v závěru školního roku měla svou tradici na celé řadě středních škol, v nejbližším okolí například v Jindřichově Hradci nebo Havlíčkově (Německém) Brodě. Výlety byly událostí nejen pro gymnázium, ale i obyvatele města. Cílem první společné jízdy se stal nedaleký Humpolec. Na sedmi povozech ozdobených zelení vyrazili všichni účastníci od budovy gymnázia již v pět hodin ráno. Po pětihodinové cestě byli v cíli uvítáni zástupci města Humpolec a několika děvčátky s květinami. Dokonce se střílelo z moždířů a vyhrávala kapela. Poté čekala studenty i vyučující mše, prohlídka zdejší továrny na výrobu sukna a oběd.²⁵⁴ Gymnazisté v Humpolci také zazpívali, ukázali obecenstvu některé tělesné cviky a vydali se na zpáteční cestu se zastávkou v želivském klášteře. *„V klášteře byli jsme výborně pohoštěni. Bylo s námi zacházeno jako s abiturienty. Byly mluveny řeči jako k příštímu výkvětu národa atd. Těž sluhové nedbali*

²⁵³ O průběhu těchto oslav bylo pojednáno v kapitole IV. Gymnázium v Pelhřimově.

²⁵⁴ Oběd uvařily matky žáků humpoleckých škol.

našeho mládí a stále dolévali naše poháry, až začali řečniti někteří kolegové. Nezvykle se usmívali a velmi intimně se měli k pánům profesorům a velebným pánům. A když kolega Hájek pronesl krátkou, ale významnou řeč slovy: „Preláte nalej mi!“ – tu za všeobecného veselí rozumnější páni hostinu ukončili, nás naložili a do Pelhřimova odvezli.“²⁵⁵ Podobný výlet již s větším počtem studentů se konal o rok později 16. července do Počátek. Jejich příjezd opět nezůstal bez slavnostního přivítání a žáci si tentokrát prohlédli místní nemocnici, školy, pivovar a továrnu.

Další celoškolní výlet se uskutečnil pravděpodobně až ve školním roce 1886/1887 do Želiva.²⁵⁶ Tentokrát se studenti vydali na pěší túru a po třech hodinách dorazili za zvuku hasičské hudby do cíle. Po mši a prohlídce pamětihodností kláštera se odebrali na vozech do lesa poblíž Červené Řečice, kde se na místě zvaném „u Jelínka“ konala zábava zahrnující tanec a žertovné scénky. Vystoupení gymnazistů sledovalo obecnstvo z Červené Řečice, Pelhřimova i Želiva. Poslední celoškolní vycházka, která je zaznamenána ve výročních zprávách, byla zorganizována ve školním roce 1888/1889. Během celodenního výletu k pozůstatkům nedaleké tvrze v Nemojově se žákům dostalo občerstvení dokonce v podobě piva a uzenek. Nechyběla opět veselá zábava nebo sborový zpěv. Postupně bylo od této aktivity rozpustilejšího rázu na jednotlivých školách upuštěno (rozhodnutí ředitelství, zemských školních rad).²⁵⁷ Celoškolní výlety nahradily vycházky jednotlivých tříd, jejichž cílem bylo spíše posílení fyzické zdatnosti studentů a obohacení znalostí (odborná exkurze) než rozptýlení od školních povinností.

V polovině devadesátých let 19. století uspořádali žáci poprvé studentskou akademii. Vylepšila rozpočet fondu pro chudé studenty a zároveň byla příležitostí pro prezentování dovedností gymnazistů široké veřejnosti. Na vhodnost programu akademií pořádaných studenty středních škol dbala dokonce zemská školní rada.²⁵⁸ Akademie se uskutečnila 12. května roku 1895 v sále „u Dvořáků“. Zahrál zde studentský orchestr, zazpíval sbor a zazněl i hlasitý přednes. Program akademie měl nejen u pelhřimovského, ale i přespolního obecnstva úspěch, a proto byl další neděli opakován. Tradice představení pokračovala i v dalším školním roce (17. května 1896) a zahrnovala opět část pěveckou, hudební a deklamační. Rozšířena byla hudební část, o kterou se postaraly nejen smyčcové, ale nově i dechové nástroje. I tehdy byly získané

²⁵⁵ František FÁRA, *Z pamětí nejstaršího studenta*, in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921, s. 19.

²⁵⁶ V předchozích letech se výroční zprávy o celoškolních výletech nezmiňují.

²⁵⁷ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 88.

²⁵⁸ Podrobněji k tomu tamtéž, s. 85.

finanční prostředky věnovány na vylepšení poměrů studentů z chudých rodin. V následujících letech už ale zprávy o dalších akademiích ve výročních zprávách nelze dohledat.²⁵⁹

Zmínka o další akademii se váže až ke školnímu roku 1910/1911. Pohnutka k uspořádání nevzešla tentokrát z gymnázia, ale stala se jí slova císaře: „*Vše pro dítě*“. Výtěžek akademie byl věnován České zemské komisi pro ochranu dítek a péči o mládež. O rok později se pro tytéž účely konala také akademie a byla mezi studenty uspořádána i sbírka. Ve školním roce 1913/1914 už pro tento účel nebyla nacvičena akademie, ale představení loutkového divadla, na němž se podílelo několik vyučujících. Ve sledovaném období se již další akademie neuskutečnila, ale poprvé byl v Pelhřimově z iniciativy studentů uspořádán Majáles (21. až 23. května 1920). O jeho program se postarali zejména řečníci z řad gymnázia a peněžní výtěžek byl určen na studentské a dobročinné účely.²⁶⁰

Další nevšední aktivity byly jednorázového charakteru a lze do nich zahrnout zejména výjimečné přednášky nebo slavnosti. V únoru roku 1873 byla například uspořádána oslava čtyřstého výročí od narození Mikuláše Koperníka, při které pronesl zasvěcenou řeč o tomto astronomovi profesor Karel Mollenda spolu s dvěma studenty. V červenci téhož roku se slavilo narození Josefa Jungmanna a také byla otevřena dvoudenní výstava studentských prací zakončená pěveckým koncertem. Další oslavy výročí organizoval v předválečném čase profesor Karel Polesný. V roce 1913 to byla dvě výročí - vydání pragmatické sankce a vítězství v bitvě u Lipska. Před velkou válkou počala na pelhřimovském gymnáziu i tradice výjimečných přednášek u příležitosti dětského dne (nejčastěji na konci listopadu nebo počátku prosince). V několika posledních letech existence Rakouska-Uherska přednášeli vyučující například o tématu život v moři, využití obloukové lampy nebo historické vzpomínky ze života Jeho Veličenstva. Od školního roku 1915/1916 pak přibýly i přednášky týkající se potřeb vojnů nebo vítězství rakouské armády na východní a jižní frontě. Po válce začala být nově oslavována výročí spojená s velkými osobnostmi českých dějin husitského období

²⁵⁹ Pouze několik málo písemností poukazuje na připravovanou studentskou akademii v roce 1900. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská akademie, inv. č. 196, kart. 20.

²⁶⁰ K tomuto prvnímu Majálesu se dochoval ve fondu gymnázia pouze návrh studentů na program tohoto majálesu. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská samospráva, inv. č. 178, kart. 11. Jako ukáзка programu Majálesu uspořádaného pelhřimovskými gymnazisty může posloužit plakát z roku 1922. Tehdy zvali studenti návštěvníky na leteckou přehlídku dvou vojenských letadel, slavnostní akademii s hudební a divadelní částí, manifestační průvod studentů, promenádní koncert, studentskou slavnost v městských sadech a taneční večer (věneček). Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 6, kart. 1.

nebo pobělohorské emigrace (Mistr Jan Hus, Jan Žižka z Trocnova a Jan Ámos Komenský).

5.2 Fyzická kondice gymnazistů

Sezení ve školních škamnách po dlouhé hodiny a duševní námaha bez odpočinku nebyla pro chlapce ve věku fyzického růstu a dospívání jistě ničím vhodným. Nedostatek pohybu nepřispíval ani k dobrému zdravotnímu stavu studentstva (časté nemoci, shrbenost, bledost, bolesti hlavy).²⁶¹ Diskuse o tělesné výchově probíhaly ve středoškolských a ministerských kruzích již od roku 1848. Tělocvik byl nakonec zařazen mezi volné (nepovinné) předměty, na jejichž výuku student přispíval určitým finančním obnosem. Až do roku 1877 neexistovaly ani závazné osnovy. Každá škola si je sestavila sama a nechala schválit zemskou školní radou. Výuka tělocviku tedy závisela na vedení školy a faktu, zda se na gymnáziu vůbec našel nadšenec pro fyzická cvičení. Na většině škol neexistovala ani vhodná sportoviště, a proto nebylo zařazení tohoto nepovinného předmětu na českých gymnáziích příliš časté. Na všechna klasická i reálná gymnázia měl být zaveden tělocvik v roce 1889, ale stále měl status nepovinného předmětu a do školních plánů byl opět zaveden s tou výhradou, že vše záleželo na podmínkách jeho realizace na jednotlivých školách (vyučující, prostory apod.). Školy tedy nebyly nuceny tělesnou výchovu zajistit.²⁶²

Tělocvik byl na pelhřimovském gymnáziu tedy nejprve vyučován jako nepovinný předmět. Již ve druhém roce existence gymnázia (1872/1873) probíhala tělesná cvičení zdejších gymnazistů pod vedením profesora Karla Mollendy. Mladíci, kteří si tento předmět zapsali, byli rozděleni do dvou oddělení (skupin)²⁶³ a každé z nich cvičilo v podzimních a jarních měsících na vyhrazeném místě tři hodiny jedenkrát týdně. Až na výjimku, kterou byl školní rok 1877/1878, vyučoval sportovní nadšenec Karel Mollenda, profesor matematiky a přírodovědných oborů, tělocvik po dobu dvaceti let do roku 1894.²⁶⁴ Tento nepovinný předmět si každoročně zapsalo vysoké procento všech studujících mladíků. V prvních dvou letech se jejich počet pohyboval ještě kolem 45%, pak ale strmě narůstal a již neklesal pod 65%. Všichni studenti gymnázia nepovinně cvičili například v roce 1875/1876 a průměrně si zlepšovaly svou fyzickou kondici pod vedením Karla Mollendy tři čtvrtiny studentů. Pokles zájmu o tělocvik lze

²⁶¹ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti*, s. 66.

²⁶² Tamtéž, s. 65.

²⁶³ Těch v následujících letech s narůstajícím počtem studentů přibývalo. Maximálně byli žáci rozděleni do pěti oddělení.

²⁶⁴ Pouze údaje pro školní léta 1876/1877, 1878/1879, 1881/1882, 1882/1883, 1883/1884 nelze ve výročních zprávách gymnázia dohledat.

vysledovat od poloviny devadesátých let 19. století do poloviny prvního desetiletí nového století. V této době vyučoval tělesná cvičení produčitel obecné chlapecké školy Josef Kratochvil. Na jeho hodiny docházela průměrně polovina všech studentů gymnázia. Jako nepovinný předmět nebyl nabízen tělocvik v letech 1901 až 1903 a údaje o jeho dalším provozování nelze až do roku 1908 ve výročních zprávách školy dohledat.

Ve školním roce 1908/1909 byl na pelhřimovském ústavu tělocvik poprvé vyučován podle osnov pro reálná gymnázia typu A jako povinný předmět. V dobiehajících ročnicích klasického gymnázia byl stále nabízen jako volitelný předmět, ve třídách reálného gymnázia se mu učili všichni studenti dvě hodiny týdně. Až do konce první světové války vyučovalo tělocvik několik osob, většinou na postu suplujícího učitele.²⁶⁵ Před první světovou válkou začalo být také více dbáno o zdravotní stav studentů. Vzrostl zájem vedení školy o nemocnost studentstva, byla aplikována opatření proti epidemiím a organizovány pravidelné prohlídky zubů. Začaly být pořádány i přednášky týkající se například kouření, správné životosprávy nebo výhod abstinence. Během válečných let přibyla k povinným hodinám tělocviku i cvičení junobraný a polní cvičení.²⁶⁶ V posledních letech sledovaného období (1919-1921) musela být výuka kvůli zdravotnímu stavu vyučujícího Antonína Valenty nejprve omezena a později zrušena úplně.

Z inventáře tělocvičného náradí ve školním roce 1896/1897 a dodatečně připsaného textu ředitele Václava Petru lze vysledovat v hrubých obrysech náplň hodin tělocviku na pelhřimovském gymnáziu.²⁶⁷ V době zřízení gymnázia nebylo na ústavu žádné tělocvičné náradí. Tehdy se ale rozpadl místní spolek Sokola a jeho vybavení získala městská rada. Podmínkou získání tělocvičného náradí byl ale slib, že kdyby se spolek ještě někdy v Pelhřimově obnovil, vše mu bude navraceno. Město pak propůjčilo toto náčiní k užívání obecnímu gymnáziu v roce 1876.²⁶⁸ Příliš se nelišilo od vybavení

²⁶⁵ Ve školním roce 1808/1809 to byl Karel Daňhelka; 1909/1910 Josef Kratochvil; 1910/1911 Bedřich Friček; 1911/1912 a 1912/1913 František Kunderata; 1913/1914, 1915/1916 a 1916/1917 Antonín Valenta a 1914/1915 Inocenc Hanzlík. V posledním školním roce během války (1917/1918) nebyla výroční zpráva reálného gymnázia vydána.

²⁶⁶ Podrobněji k těmto změnám za první světové války podkapitola 4.4 Přeměna na reálné gymnázium a období první světové války

²⁶⁷ Podle ředitele gymnázia byl tento inventář sestaven již v době zřízení gymnázia na počátku sedmdesátých let 19. století. Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sbirka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 4, kart. 1.

²⁶⁸ Žádost profesora Mollendy o potřebné vybavení pro výuku tělocviku a odpověď městské rady o umístění náradí bývalého Sokola do tělocvičny viz SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 887, 6/2, kart. 458.

školních tělocvičen i v následujícím století - dvě hrazdy, bradla, kůň, koza, dvoje kruhy, žebřík kolmý a šikmý, šest tyčí na šplh, lano, můstky, tyče ke skoku, patery chůdy, žíněnky a další.²⁶⁹ Náplní tělocviku byla totiž zejména cvičení na nářadí a pořadová cvičení (tvoření různých pochodových útvarů a reakce na povely).²⁷⁰ Sokol začal v Pelhřimově fungovat znovu v letech 1886-1888 a zažádal o navrácení tělocvičného nářadí. Neměl ale prostory pro svá cvičení, a tak mu byla propůjčena tělocvična gymnázia²⁷¹ a nářadí v ní nadále zůstalo. Tento stav „vzájemné pomoci“ trval až do počátku devadesátých let 19. století, kdy ústav přešel do státní správy. Členové Sokola tehdy všechno tělocvičné nářadí, které bylo možné odnést, přemístili do svých prostor.

Již na počátku devadesátých let konstatovalo vedení gymnázia i ve výročních zprávách, že tělocvična v budově školy není schopna pojmout větší množství studentů a je možné v ní cvičit pouze během teplejších dnů. V roce 1904 žádalo vedení gymnázia školní radu královského města Pelhřimova, zda by pro hodiny tělesné výchovy (tehdy ještě nepovinného předmětu) mohla být propůjčena tělocvična obecných a měšťanských škol. Ta již tehdy ale přestávala uspokojovat nároky nižších škol na hodiny tělocviku a návštěvu gymnazistů ve večerních hodinách nechtěla rada povolit. Tělocvična také neměla vhodné nářadí pro dospělé studenty.²⁷² Problémy s prostory k výuce tělocviku tedy trvaly i nadále. Stav tělocvičny, která se nacházela v budově gymnázia, byl ale o šest let později tak špatný, že ji nebylo možné využívat. Proto byli gymnazisté nuceni v letech 1911 až 1914 docházet do tělocvičny místního sdružení Sokola. O tuto možnost nouzového řešení nevhodných prostor ke cvičení přišlo gymnázium na počátku války, kdy byla tělocvična Sokola přeměněna ve vojenskou nemocnici.

I odborná inspekce vyučování tělocviku shledala v červnu roku 1917, že prostory tělocvičny v budově gymnázia nejsou k výuce vhodné.²⁷³ Místnost zapuštěná pod úrovní dvora s nebezpečným dřevěným schodištěm, bez šaten a kabinetu nesplňovala předepsané požadavky. Tělocviku se v té době vyučovalo prozatímně v jedné přízemní učebně, která byla k tomu účelu vyklizena. Nářadí pro jednotlivá

²⁶⁹ Celkem dvacet dva druhů tělocvičného nářadí. Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 4, kart. 1.

²⁷⁰ Osnovy pro hodiny tělocviku byly vydány v roce 1877, částečně upraveny v roce 1897 a modernizovány v roce 1911. Podrobněji k tomu K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 67.

²⁷¹ Tělocvična zapuštěná pod úrovní dvora v budově gymnázia a obecných škol fungovala tedy jistě od poloviny osmdesátých let 19. století. Rok úprav prostorů sklepa budovy za účelem výstavby tělocvičny nebyl zjištěn.

²⁷² SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 196, kart. 20.

²⁷³ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Protokoly o provedených inspekcích, inv. č. 169, kart. 10.

cvičení propůjčil opět místní Sokol. Školní inspektor tehdy navrhoval, aby byla stávající nefunkční tělocvična upravena. Bylo nutné zvýšit podlahu a připojit vedlejší místnosti obecné školy. Nové tělocvičny se dočkali studenti a studentky v listopadu roku 1922. Byla zřízena v přízemní místnosti ústavu v místě veřejné čítárny. Úpravy obecní budovy financoval stát. Inspekce z roku 1917 hodnotila i další místa, na kterých si gymnazisté zlepšovali svou fyzickou kondici. Gymnazijní dvůr se jí zdál k příležitostnému protahování těla celkem vhodným místem a hřiště pro školní hry vzdálené od školy půl kilometru, jímž bylo městské tržiště porostlé trávou, také vyhovovalo.

Od počátku devadesátých let 19. století se gymnázium i obec začaly více zajímat o příležitosti studentů k tělesnému pohybu mimo nepovinné hodiny tělocviku a během celého školního roku. Díky naléhání profesorského sboru na představitele města i ministerským nařízením z roku 1890 o zřizování vhodných koupališť, kluzišť a hřišť postupně přibyla i další místa pro tělesnou aktivitu studentů. Byl jim vyhrazen za sezónní nájem čtyřiceti krejcarů (později jedné koruny) prostor pro zimní kluziště (na louce u škrobárny), místa za městem k provozování nejrůznějších her a také část kolem říčky Bělé, ve které se mohli v horkých dnech osvěžit a vykoupat se.²⁷⁴ Od června roku 1908 ohradilo město pro koupání gymnazistů i část břehu nedalekého rybníka Stráž. V pozdějších letech sloužil ke koupání již jen tento rybník. Na oblíbenost sportů ukazuje například návštěvnost kluziště a koupaliště v prvních letech jejich provozu. I další zajímavé údaje o dovednosti plavání a bruslení tehdejších gymnazistů obsahuje následující tabulka.

Školní rok	Navštěvovalo kluziště	Umělo bruslit	Učilo se bruslit	Koupalo se	Umělo plavat	Učilo se plavat
1893/1894	63%	77%	16%	91%	65%	18%
1894/1895	68%	89%	9%	87%	81%	7%
1895/1896	70%	73%	13%	97%	70%	15%

Podle ministerského nařízení z října 1893 musely střední školy vyčlenit v týdně jedno půldne k hraní pohybových her.²⁷⁵ Od studentů bylo od ledna následujícího roku vybíráno padesát krejcarů na pronájem vhodného místa ke školním hrám a nákup nářadí.²⁷⁶ Například ve školním roce 1902/1903 a 1903/1904 byli od příspěvků na školní hry ale osvobozeni všichni žáci pelhřimovského gymnázia. Místo pro hry

²⁷⁴ Časem byla vyhrazena dvě místa. Jedno vhodné k plavání, druhé „k sprchování“.

²⁷⁵ Některé názvy her: Kočka a myš, Na bednáře, Jestřáb a slepice, Kokeš, Den a noc.

²⁷⁶ Nemajetní studenti byli od poplatku osvobozeni.

zajistila obec a každoročně dbala na úpravu jeho povrchu. Od školního roku 1905/1906, kdy začal řídit hodiny školních her Ferdinand Hoffmeister, mohli žáci čtvrtých až osmých ročníků provozovat pod jeho vedením i tenis a kriket. Nové hry se staly časem velmi oblíbenými a studenti se jim věnovali i v dalších volných chvílích během týdne. Několik málo studentů vyššího gymnázia také Ferdinand Hoffmeister přivedl k lyžování a v dalším školním roce již počet lyžařů vzrostl na dvacet čtyři. Od roku 1908/1909 se také objevila v nabídce „sportů“ i jízda na sáňkách rohačkách. Z iniciativy profesora jazyků a zeměpisu s dějepisem, Ferdinanda Hoffmeistra, přibyla i jízda na kole. K vytvoření představy o sportovních zájmech tehdejších studentů může posloužit následující tabulka, která uvádí počet gymnazistů zúčastňujících se jednotlivých aktivit ve školním roce 1908/1909. Celkem studovalo v tomto školním roce na gymnáziu 158 žáků.

Aktivita	Počet studentů
bruslení	116
koupání	144
plavání	105
jízda na kole	25
lyžování	30
jízda na rohačkách	74
tenis	103

Ve druhém desetiletí dvacátého století měli na starosti odpoledne školních her (většinou středeční nebo sobotní) učitelé tělocviku. Od školního roku 1910/1911 přibyla mezi aktivitami i příležitost cvičení se ve veslování na zapůjčených lodičkách nebo střelba. Tu mohli provozovat pod dozorem studenti sedmých a osmých ročníků na školní chodbě nebo za městem. Uskutečnily se i exkurze na střelnici do Jindřichova Hradce, kde studenti stříleli ostrými patronami. Posledním sportem provozovaným na gymnáziu byl šerm. Hlásilo se na něj ale jen velmi málo studentů, a tak byly hodiny otevřeny spíše výjimečně jen v některých letech. Z iniciativy žáků pak vzniklo na hřišti místo pro hraní kuželek.

V neposlední řadě organizovali vyučující půldenní nebo jednodenní vycházky do nejrůznějších míst v okolí (například do Želiva, Pacova, Božejova, na hrad Kámen). Peší túra do míst vzdálených od deseti do dvaceti kilometrů od Pelhřimova měla přispět k posílení tělesné zdatnosti studentů a zároveň k poučení. Zahrnovala například návštěva zámků, hradů, klášterů a dalších architektonických památek. Do vzdálenějších

míst cestovali studenti se svým třídním nebo odborným profesorem vlakem. Někdy bývaly výlety i dvoudenní nebo třídní (do Českého Krumlova nebo Českých Budějovic), a tak bylo nutné zajistit přenocování.

Často byla také součástí vycházky prohlídka různých průmyslových závodů (pivovaru, škrobárny, výroby kartáčů, papírny, lihovaru, výroby tabákových produktů atd.). Pro zábavu a vybití energie byly během výletu hrány hry a k rozšíření znalostí přispívalo například určování místních nerostů, flory a fauny. Odborní učitelé zadávali jindy i úkoly týkající se měření fyzikálních údajů a běžné byly i večerní vycházky, během nichž studenti pozorovali pod vedením profesora pouhým okem nebo i pomocí dalekohledu hvězdnou oblohu a učili se poznávat jednotlivá nebeská tělesa. V květnu roku 1910 se objektem jejich zájmu stala Halleyova kometa, která tehdy proletěla velmi blízko Země. K omezení vycházek a provozování sportů došlo v prvních poválečných letech kvůli hospodářské situaci v zemi a z ní vyplývajícího nedostatku financí.

5.3 Studentská samospráva

Uvolněnější atmosféra nejen ve společnosti, ale i na školách po vzniku samostatné republiky měla odezvu i v událostech na pelhřimovském gymnáziu.²⁷⁷ Iniciativy, která měla prosadit změny v právech a povinnostech gymnazistů, se chopili studenti vyšších ročníků (pátého až osmého) a zaslali 24. listopadu roku 1918 ředitelství školy svou rezoluci.

Odvolávali se na ministerské výnosy uveřejněné v denním tisku a očekávali splnění svých požadavků. Hlavním principem nových poměrů na gymnáziu měla být sebekázeň studentů nahrazující dozor profesorského sboru. Trestání prohřešků v chování měl mít od teď v kompetenci studentský výbor. Gymnazisté také chtěli docílit změny ve vztahu mezi studentem a učitelem. „*Přejeme si, aby nám profesor nebyl pánem, jako dosud, nýbrž rádcem a přítelem.*“²⁷⁸ Studenti se tedy dovolávali svobodnějším poměrů a chtěli ukázat vedení gymnázia, že jsou schopni si stát za svým slovem.

Již v této první rezoluci se objevily požadavky, kterým mělo ředitelství školy neprodleně vyjít vstříc. První z nich se týkal povinné výuky náboženství a církevních úkonů. Pro studenty od čtrnácti let věku měla být tato povinnost zrušena. V dalším bodě požadovali studenti svolení k návštěvám městské čítárny a knihovny, také knihovny profesorské. Třetím požadavkem byla možnost navštěvování biografu pro žáky starší šestnácti let. Poslední bod se týkal neřesti popíjení kávy a kouření. Septimáni a oktáváni nechtěli být v tomto ohledu již omezováni gymnaziálními nařízeními.

Následně se sešel profesorský sbor na mimořádné poradě a rezoluci studentů vyššího gymnázia projednal. Ze zápisu z porady je zřejmé, že oprávněnost některých požadavků vyučující uznávali, ale v některých závažných věcech nemohli o změnách na gymnáziu sami rozhodnout. Rezoluce byla tedy odeslána na vyšší místa. Okamžitým ústupkům se dostalo studentům jen u požadavků spadajících do kompetence ředitelství gymnázia – návštěvy profesorské knihovny, biografu, kavárny a zřízení studentského výboru.

Ještě v listopadu téhož roku zaslal státní sekretář vedení gymnázia vyjádření ministerstva k požadavkům pelhřimovských studentů. Podle stanoviska státního

²⁷⁷ Text této podkapitoly vychází z pramenů dochovaných ke studentské samosprávě z let 1918 až 1920. SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská samospráva, inv. č. 178, kart. 11.

²⁷⁸ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská samospráva, inv. č. 178, kart. 11.

sekretáře Františka Drtiny bylo možné téměř všem požadavkům v zásadě vyhovět, ale vždy muselo dojít k dohodě mezi studenty a profesory. Nadále ale zůstala podle československých zákonů z roku 1918 pro studenty povinná výuka náboženství.

Na počátku prosince roku 1918 vznikly stanovy studentského výboru a následně se k nim vyjádřil i profesorský sbor. První část stanov se týkala chování žáků k vyučujícím a v prostorách školy. Samozřejmostí bylo prokazování úcty členům sboru a dodržování pravidel společenského chování. Hříšníci měli být potrestáni zapsáním jejich jmen na černou tabuli na chodbě a museli odprosit vyučujícího před celou třídou. Další podbody se týkaly například vztahů mezi studenty, klidu o přestávkách nebo krádeží a poškozování věcí. Stanovy nezapomněly ani na vymezení povinnosti navštěvovat vyučovací předměty a řádně se omlouvat. I tehdy museli gymnazisté oznámit důvod své nepřítomnosti do dvaceti čtyř hodin. U studentů dvou nejvyšších ročníků měla stačit ústní omluva, ovšem jen v případě, že nebyli podezříváni ze lhaní. Více než osmidenní nepřítomnost bez omluvy byla pokládána za opuštění ústavu. Připomínána byla i povinnost nosit si pomůcky a věnovat pozornost pouze probíranému učivu. Student nesměl bez vyzvání profesora v hodinách mluvit.

Druhý bod se vyjadřoval k chování žáků vyššího gymnázia na veřejnosti. Požadovala se důstojnost a čestnost. Další podbody už se týkaly konkrétních činností. Gymnazisté mladší sedmnácti let směli kouřit jen na soukromých místech. Profesorský sbor k tomu dodal, že je ale zapotřebí i schválení od rodičů. Starší studenti mohli kouřit od teď kdekoliv mimo budovu gymnázia. Žáci měli mít od této doby povolen přístup do veřejných knihoven a biografu, mohli odebírat denní tisk, který nekazil jejich mravy. Účast na kulturních akcích (ples, divadlo aj.) povoloval studentský výbor. Žákům byly také vyhrazeny pro návštěvu pouze určité místnosti v některých pelhřimovských hostincích. V létě je museli studenti opustit nejpozději v deset hodin večer, v zimě o osmé hodině.

Dochované stanovy nejsou kompletní.²⁷⁹ Poslední body se týkají vyloučení studenta z ústavu. Právo vyloučit žáka měl nadále pouze profesorský sbor, nikoliv studentský výbor. Gymnazista musel opustit ústav kvůli dlouhodobé neomluvené nepřítomnosti, nepravidelné docházce, opakovanému neprospívání z většiny předmětů, vážným prohřeškům v chování, vzdorovitosti a nemravnosti. Hříšníci si mohli na tresty

²⁷⁹ Chybí podbody 25 až 35.

uložené jim studentských výborem stěžovat plenárnímu shromáždění gymnazistů.²⁸⁰ Celkově se ve stanovách sebekázně objevil minimální počet korektur učiněných profesorským sborem, které byly do definitivních stanov následně zapracovány. Studentský výbor čítal osm členů (po dvou z každého ročníku vyššího gymnázia) a byl volen na plenární schůzi na dobu půl roku. Výbor zasedal minimálně každých čtrnáct dnů a plenární schůze se konala jednou do měsíce.

V únoru roku 1919 proběhlo setkání tří zástupců profesorského sboru se studentským výborem. Debatovalo se o nových ministerských nařízeních týkajících se spolupráce žáků a vyučujících, věkového omezení kouření, podpory abstinence, zákazu politických spolků v prostorách školy a návštěvy hostinců. Následně byly tedy upraveny některé body stanov. Vyhrazené místnosti hostinců už mohli navštěvovat jen septimáni a oktáváni a pouze ve středu a sobotu odpoledne do osmi hodin večer. Studentské politické organizace byly nadále zakázány a kouřit mohl student po dovršení šestnáctého roku. V následujících měsících se výbor podle dochovaných pramenů zabýval například zákazem kouření o přestávkách, hygienickými poměry na gymnáziu (stavem toalet) a plánováním májové slavnosti.

Na konci října nového školního roku 1919/1920 přešly samosprávné pravomoci studentského výboru na zvolené důvěrníky z jednotlivých tříd. Studentský výbor se od té doby sestával z předsednictva a čtyř důvěrníků tříd. Ostatní členové výboru (nedůvěrníci) měli na starosti kulturní a osvětovou činnost. Nové stanovy žákovské samosprávy byly vypracovány za spolupráce zástupců vyučujících a výboru. Profesorský sbor je schválil na počátku listopadu 1919. Každá třída vyššího gymnázia si zvolila tři důvěrníky, z nichž jeden byl předsedou. Funkční období bylo stanoveno na pololetí s tím, že důvěrníci letního běhu působili i během dvouměsíčních prázdnin. Důvěrníci byli samozřejmě odvolatelní i dříve, pokud jim třída vyslovila nedůvěru. Jejich úkolem bylo dbát na pořádek ve třídách a během přestávek, měli právo napomínat nebo udělovat důtky, rozhodovali spory mezi žáky a vážnější přestupky oznamovali soudnímu tribunálu. Kompetence důvěrníků a vyučujícího byly během výuky rozděleny zcela jasně. „*Dopustí-li se žák při hodině vyučovací nějakého přestupku, má profesor na vůli dáti vinníka stíhati soudním tribunálem anebo bezprostředně slovem profesorským.*“²⁸¹

²⁸⁰ Odpykání trestu, který určil studentský výbor, nemělo vliv na rozhodování o známce z mravů. Člen výboru, který učinil nějaký přestupek, byl následně zbaven své funkce.

²⁸¹ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská samospráva, inv. č. 178, kart. 11.

Soudní tribunál se sestával z předsedy, zapisovatele a čtyř důvěrníků tříd. Předseda tribunálu řídil jednání, předvolával obžalovaného, svědky a žalobce. O procesu jednání byl pořizován zápis a ihned po jeho skončení se proti trestu mohly odvolat obě strany. Tribunál rozhodoval o postihu o samotě většinou hlasů. Některé tresty mohl tribunál přímo uložit (a-e), jiné navrhol profesorskému sboru (f-i):

- a. pokárání pronesené důvěrníkem před žactvem třídy,
- b. pokárání pronesené předsedou tribunálu před tribunálem nebo před třídou,
- c. zbavení v samosprávě volebního práva,
- d. vyloučení na určitý čas z přednášek, zábav, sportu apod.,
- e. podání zprávy o chování žáků rodičům,
- f. slavnostní pronesení ředitelské důtky,
- g. karcer,
- h. vyloučení z ústavu,
- i. vyloučení všeobecné.

Poslední prameny dochované k studentské samosprávě na pelhřimovském gymnáziu pocházejí z jara roku 1920. Týkají se žádostí o povolení majálesu a dobročinného koncertu.²⁸² Studentská samospráva ale pravděpodobně nebyla v dalších letech již tak aktivní a počáteční nadšení gymnazistů z nových možností a úkolů, z vlastní správy a odpovědnosti rychle vyprchávalo. Jeden z prvních památků vydaných k výročí gymnázia tlumočí slova tehdejšího ředitele ústavu o studentské samosprávě – „že by na ni i pouhá vzpomínka byla po roce vymizela, nebýt 2-3 žáků, kteří se snažili zachovat ji.“²⁸³

²⁸² Blíže k tomu podkapitola 5.1 Všední a nevšední dny školního roku.

²⁸³ J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 35.

5.4 Studentské časopisy

Stejně jako na jiných českých gymnáziích měli i pelhřimovští studenti touhu vydávat přes zákaz disciplinárního řádu své vlastní časopisy.²⁸⁴ Nebyly ryze třídní, neboť přispěvatelé pocházeli z různých ročníků. Zejména žáci vyšších tříd gymnázia zásobovali redaktory svými pracemi. Ve studentských časopisech se snoubily touhy po činnosti novinářské, sebevzdělávací i satirické. Zároveň zde mohli mladíci publikovat svou vlastní tvorbu z oblasti prózy i poezie a sledovat reakce čtenářů. Gymnazisté měli totiž přísně zakázáno publikovat své práce v oficiálních novinách a časopisech, zároveň jejich prvotiny většinou nedosahovaly takové umělecké kvality, aby byly otištěny. Tímto způsobem si tedy jejich literární pokusy mohlo přečíst více osob než pár nejbližších přátel.²⁸⁵

Z publicistické činnosti studentů pelhřimovského gymnázia se dochovalo jen několik časopisů a většinou pouze malý počet vydaných čísel. První z časopisů s názvem *Studentské besedy* byl vydáván ve školním roce 1896/1897. Z tohoto prvního ročníku je uloženo pět prvních čísel ve Státním okresním archivu v Pelhřimově.²⁸⁶ V následujícím roce (1898) začal vycházet další studentský časopis s názvem – *MÝΩΨ*. Dochována jsou jeho první čtyři čísla.²⁸⁷ Další tři časopisy pocházejí až z období poválečného. V roce 1919 začaly vycházet *Různé črty* (pouze číslo 2), o rok později vydávali gymnazisté souběžně dva časopisy - *Vlna* (číslo 1-3) a *Naše snahy* (číslo 1-4).²⁸⁸

Zdejší studentské časopisy vycházející v devadesátých letech 19. století mají naprosto rozdílné zaměření i obsah. Zatímco *Studentské besedy* byly časopisem s vážnou tvářící a obsahem povznášejícím a rozvíjejícím ducha gymnazistů, *MÝΩΨ* ukazoval rozvernou stránku studentského života. *Studentské besedy* vycházely vždy v polovině měsíce (patnáctý den) a jejich podtitul „pro zábavu a poučení“ odkazuje k již zmíněnému charakteru časopisu. V každém čísle se také měla objevit těsnopisná část. Do prvního čísla přeložil Miroslav Orlovský, autor těsnopisné části, z němčiny několik epigramů. Vlastimil (jinde podepsaný jako Slavomil) Hornolabský, redaktor časopisu,

²⁸⁴ K některým časopisům vydávaným na českých gymnáziích do roku 1918 K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 129-133.

²⁸⁵ K literárním sklonům studentů podrobněji tamtéž, s. 129.

²⁸⁶ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentské časopisy, inv. č. 213, kart. 22.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Tamtéž. Dvě čísla časopisu *Vlna* lze nalézt i v Archivu Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 15, kart. 2.

napsal článek věnovaný „Našemu čtenářstvu“. Velebil v něm vzdělání a vědecký pokrok, poznávání Země i hvězdné oblohy. *Studentské besedy* chtěly být prospěšné při sebevzdělávání gymnazistů. Časopis obsahoval nejen příspěvky literární (interpretace belgické symbolistní poezie - Maurice Maeterlinck, také básnické prvotiny), ale i články z oblasti hudebního, dramatického a výtvarného umění. Neopomněl ani zálibu v turistice nebo sbírání starožitností.

Druhé číslo *Studentských besed* se drželo vytyčeného zaměření časopisu. Největší počet příspěvků se týkal literatury. Vyšlo zde pokračování interpretace symbolistní poezie, žertovná povídka od Fráni Šrámka, báseň a povídka z vlastní tvorby gymnazistů, epigramy a článek o Emilu Zolovi a literární naturalismu. Články týkající se divadla se zaměřily například na představení Smetanovy *Prodané nevěsty* ve Vídni a Lvově. Objevila se zde i nová rubrika věnovaná úmrtím významných osobností. Třetí číslo se neslo v podobném duchu (stejně rubriky, pokračování článků) a na začátku čtvrtého lze nalézt upozornění, že příští číslo bude posledním (vyšlo v únoru roku 1897). Přestože se jednalo o studentský časopis gymnázia na pomezí Čech a Moravy, prostupovala články také česká a slovenská vzájemnost.

V roce 1898 se mohli pelhřimovští gymnazisté začíst do časopisu zcela jiného ražení a nejen začíst, ale i pokochat nejrůznějšími ilustracemi. Jeden z autorů časopisu byl totiž zručným kreslířem. „Revue satyricko-humoristická-komická“, jak zněl podtitul časopisu *MÝΩΨ*, vycházela ve volných lhůtách týdenních až půlročních. Na dochovaných číslech je uveden ročník poslední.²⁸⁹ Redaktoři si přezdívali Pumprklíček a Paňaco a zároveň se sami označili za nezodpovědné vydavatele. Všechna čtyři dochovaná čísla vyšla během listopadu a prosince roku 1898. Ve čtvrtém čísle časopisu se pak redaktor snažil čtenářům vysvětlit, proč upustil od vydávání pamfletů proti některým osobám (nejmenovaným pánům) ve všech číslech. Začal s nimi mít totiž velmi špatné vztahy, a tak se tato kratší literární díla hanlivého a kritického obsahu měla objevit až v každém pátém čísle. Kritiky v nich neměl být ušetřen ani sám redaktor.

Humoristický časopis *MÝΩΨ* obsahoval rébusy, přetextování známých písniček (*Chodíval k nám, chodíval; Šel dráteník po ulici*), žertovné básně a číselné i slovní

²⁸⁹ Nelze zjistit, zda bylo toto označení ročníku myšleno humorně, nebo bylo opravdu již od počátku naplánováno pouze roční vydávání. Josef Stangler na vydávání tohoto časopisu vzpomínal v jednom z památníků k výročí vzniku gymnázia. Osoby kritizované v časopise ho obvykle po vydání zničili, a tak zanikl nedostatkem porozumění. Josef STANGLER, VII., in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921, s. 16.

hádky.²⁹⁰ Rozluštění našel čtenář vždy v čísle následujícím. V příspěvcích se objevila tematika milostná, související s pitím alkoholu i vulgární narážky. Často se autoři vysmívali osobám nebo firmám v okolí.²⁹¹ Někdy psali i historiky pro výstrahu například o svých zkušenostech s alkoholem nebo paní výčepní ve sklepě mezi sudy. Žertovné básně často doplňovaly kresby ilustrující děj.²⁹² Někdy se tyto kresbičky vázaly i k historickým událostem – Mehmed II. obléhá Bělehrad, Champolion u pyramid.

Další tři časopisy pocházející z produkce gymnazistů z období vzniku nového samostatného státu se opět vracely k časopisům s literárním, vzdělávacím a také informačním obsahem. *Různé črty – studentský časopis pro zábavu* začaly vycházet v roce 1919 s periodicitou každých čtrnáct dnů. První příspěvek podával přehled dějin českého divadla po bitvě bělohorské, další se věnoval smrti Dr. Milána Štefánika. V literární části se objevila báseň *Touha po domově* od Františka Svátka a poté už tvorba studentů pelhřimovského gymnázia - popis slavnosti přinesení májky a večerního pálení čarodějnic v nedaleké vsi Olešná nebo vyprávění o výletu studenta Josefa Vrby do Humpolce. Poslední příspěvky se týkaly událostí na gymnáziu (přednáška o uměleckém fotografování, zasazení dvou „Štefánikových“ lip v městských sadech – stromková slavnost), zpráv z redakce a inzerátů. Inzertní rubrika dodávala časopisu částečně i novinový ráz.

Z ledna roku 1920 jsou dochovány dva různé časopisy, které tedy na gymnáziu vycházely současně. Novinkou byla zřejmě cena výtisku studentských časopisů. Za *Vlnu* utratili žáci 30 hal. a *Naše snahy* stály 50 hal. První ročník *Vlny - Soukromého studentského nezávislého časopisu* - vycházel každé pondělí. Redaktory tohoto časopisu byli gymnazisté, kteří v prvním čísle vysvětlili, že „... *povzbuzení příkladem starších*

²⁹⁰ „Rozdíl mezi oktávou a studní: ze studně táhne se nápoj ven, oktáván jej táhne do sebe.“

„Jest Vám známo čím se liší slovutný D don Spakat od známé krásky sl. Brabcové? On totiž blije po věnečku jiným v kostele na záda ona však zrovna v bále v Národním domě na schody.“

²⁹¹ „Opuštěná dívka v Lipkové vodě zpívá si zrazená jsouc svým milým. „Chodíval k nám chodíval z Vlasenice Voldřich ale teď už nechodí co mi narost ten ...“

²⁹² Někdy i s vulgárními prvky:

Nešťastný inkarnát.

„Na pr...i má Maška inkarnát

jde z něho aj – nesmírně veliký smrad

Pani moudře praví

„palici do něho

inkarnát kol smradí

smrtí to je jeho“

Palici hned chopí

inkarnat ji stopí

Maška hvízdá, kvikne

z inkarnátu stříkne.“

kolegů, kteří nedbajíce nebezpečí, vydávali vlastní časopisy, často i tajně,...“ se rozhodli také začít vydávat jeden k uveřejňování vlastní literární tvorby. Přispívat do něj mohl stejně jako do výše zmíněných každý student pelhřimovského gymnázia. Časopis obsahoval několik stálých rubrik – literární tvorba gymnazistů (například humoresky, fejetony), co týden dal (přehled politických událostí), zábavný koutek (komentované kresby), případně vtipy a placenou inzerci.²⁹³

Naše snahy byly v porovnání s *Vlnou* dražší a vycházely pouze dvakrát do měsíce. I tento časopis vycházel ve školním roce 1919/1920 poprvé. Byl určen pro studenty třetího až šestého ročníku. Také se zaměřoval na uveřejňování studentských myšlenek a prací (prozy i poezie). Obsahoval část poučnou (například pojednání o znaku Pelhřimova nebo o založení hradu Orlík), životopisy spisovatelů, stručné obsahy jejich děl, zprávy z redakce, výroky slavných (například K. H. Borovského, J. Husa, T. G. Masaryka), opět inzeráty a objevil se zde i esperantský koutek.

²⁹³ Jeden řádek stál 10 hal. Dokonce se objevily i seznamovací inzeráty: „*Tři mladí intel. muži přejí si seznámiti se s třemi hezkými dívkami pevného charakteru za účelem pozdějšího sňatku.*“

5.5 Z deníku neznámého gymnazisty

Zatím poslední archiválií, kterou zařadil v roce 2012 Státní okresní archiv v Pelhřimově do fondu Gymnázium Pelhřimov, je část nalezeného deníku neznámého studenta pelhřimovského gymnázia.²⁹⁴ Tento zlomek deníku obsahuje třicet dva stran rukopisného textu, který se vztahuje k životním událostem gymnazisty z let 1913 až 1914. Deníkové záznamy tedy nejsou příliš rozsáhlé, vztahují se většinou pouze k „významným“ zážitkům a jejich počet je v jednotlivých měsících různorodý (od jednoho do čtrnácti zápisů). Ke konci kalendářního roku 1914 zápisů přibývá a stávají se pravidelnějšími. Ani jeden deníkový záznam z roku 1913 ale nepochází z období letních prázdnin. Poslední zápis se váže k 21. listopadu roku 1914. Další stránky deníku se pravděpodobně nedochovaly.

Jména osob uvedených v deníku byla porovnána s databází studentů pelhřimovského gymnázia ve sledovaném období.²⁹⁵ Neznámý gymnazista byl ve školním roce 1912/1913 zřejmě studentem kvarty. V souvislosti s uvedením data svátku mladíkova otce 4. října²⁹⁶ by mohl být autorem: Lichka Jaroslav, Iserle František nebo Horálek Jaroslav. V deníku je uveden i přepis dopisu, jehož pisatelem byl tento gymnazista, ale podepsán je v něm pouze iniciálami, které jsou špatně čitelné.

Dominantní částí deníkových zápisů jsou spleť vztahy s dívkami a zájmy neznámého gymnazisty. Několik málo záznamů se váže k jeho finanční situaci a rodinnému zázemí. V deníku lze nalézt i stručné zmínky o událostech na gymnáziu, ve větší míře pak komentáře ke studijním úspěchům nebo neúspěchům samotného autora. Minimálně se objevují záznamy událostí vztahující se k dění ve městě.²⁹⁷ V neposlední řadě zasáhla do života neznámého mladíka i první světová válka. Rekapitulace událostí na frontách se prolínají s osobními zážitky gymnazisty, a deník tak zároveň podává svědectví o vnímání válečného konfliktu, který toho v prvním půlroce trvání ještě příliš nezměnil na běžném chodu gymnázia i životu studenta a města.

Jak z deníkových zápisů vyplývá, gymnazista nepocházel z Pelhřimova, zde pouze během školního roku bydlel a na letní prázdniny jezdil domů. Blíže své

²⁹⁴ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, část fondu Sběrka rukopisů, kart. 22.

²⁹⁵ Databáze studentů pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921 viz Příloha č. 17.

²⁹⁶ V tento den slaví podle křesťanského kalendáře svátek František.

²⁹⁷ Zmínil se pouze o požáru dvou chalup, utonutí a krádeži.

přechodné bydliště ani domov ale bohužel nepopisuje. Po celé dva roky se student zajímal zejména o létání. Konstruování funkčních modelů svého prototypu letadla bylo jeho největším koníčkem. Důležité bylo vyrobit vhodné jednotlivé části letadla (vrtule, křídla aj.) a vybrat pro něj správný pohon. Často pak gymnazista dělal pokusy s těmito modely a zjišťoval, zda se vznesou či nikoliv. Zajímal se o konstruování různých strojů obecně, v jednom zápise se dokonce zmínil o legendárním perpetuu mobile.²⁹⁸ Záliba v létání a letadlech byla ale finančně náročná s ohledem na literaturu, kterou k výrobě potřeboval. Nestačily mu zapůjčené knihy o různých vynálezech, ale jednu s názvem *Nejnovější systémy* si objednal dokonce až z Berlína. V prvních několika měsících si proto mladík zapisoval do deníku i stav své pokladny a popisoval, jak půjčuje kamarádům novou knihu za poplatek a přivydělává si šitím pleteného zboží. Příliš zručný ale v šití zrovna nebyl. Kuriózní je záznam o dalším přivýdělků - prodeji otýpky ovesné slámy. Neznámý gymnazista slámu našel kdesi v zahradě a v zápětí ji prodal zdejšími paničkám. „*Sama otépka vážila o sobě 4 kg, a kámen v ní 3 kg.*“ Pokusy s modely letadel zaměstnávaly mladíka minimálně po dva roky a zkonstruování vlastního letadla bylo vysněným cílem. Není tedy překvapující, že významným dnem se pro studenta stal 8. červen roku 1914. Vypovídá o tom zejména podtržení některých slov. „*Dneska poprvé jsem uviděl aeroplan (Dvojplášník) v 7 hodin ráno. Letěl od Widně.*“

Za zajímavou lze považovat i další zálibu, které se věnoval také v letech 1913 až 1914. Začal se totiž učit magické kousky a předvádět je ostatním. Postupně se dostal až k hypnóze. Podle deníkových záznamů se snažil uvádět do hypnotického stavu své kamarády a později i dívky, o které měl zájem. Během hypnózy jim pokládal otázky, na které chtěl znát odpověď. Dokonce si zaznamenal, že se snažil číst myšlenky a předpovídat budoucnost. „*Dnes se mě podařili jasnovidecké pokusy. Viděl jsem tygra, rysa, supu, zajíce.*“ Zajímal se také o grafologii. O dalších mimoškolních aktivitách jsou v deníku jen letmé zmínky. Chodil do houslí, sám se učil anglicky a zkoušel fotografovat zapůjčeným přístrojem. Zaznamenal zde i pár svých malérů. Nechal například vytéct líh ze samovaru, ten vzplál a spolubydlícímu shořely manžety.

Školní záležitosti vystupují z deníkových záznamů jen útržkovitě. Příliš se jimi zde nezaobíral. Ve většině případů popisoval své úspěchy a neúspěchy nebo hodnotil

²⁹⁸ Deníkový záznam ze 17. února 1913: „*Dnes jsem šťasten. Vysvědčení bylo dobré, můj vynález už dělám „perpetuum mobile,“ je prázdné.*“

vysvědčení.²⁹⁹ „Zítřa dostáváme vysvědčení. Nebojím se.“ „Dnes jsme měli latinskou kompozici. Nezdála se mi těžkou.“ „Dnes jsem šťasten. Při zkoušce z češtiny jsem dostal 1.“ „Dnes jsem byl zkoušen z dějepisu. Vše šlo dobře.“ „Dnes jsem byl vyvolán z přírodopisu. Vše jsem dovedl.“ Trochu více se rozepsal o průběhu zkoušení, při kterém byl nespravedlivě pokárán. Profesor latiny se totiž domníval, že přeložil slovo špatně, a tak následovalo toto: „Potom mě dal do hlavy, až se mi zajikřilo.“ Jen výjimečně si do deníku zaznamenal průběh vyučovací hodiny: „Při češtině jsme se rozdováděli a potom jsme musili 6x začínati molitbu. Bývali bychom byli po škole.“ Neznámý gymnazista se nevyhýbal ani používání taháků, které si půjčoval od spolužaček. Na druhou stranu si v deníku předsevzal, že už nebude spolužákům napovídat. Mladík nepatřil mezi špatné studenty, z většiny předmětů byl klasifikován stupněm dobře. Jen velmi stručně se zmínil o dalších činnostech, které patřily do všedních školních dnů - pravidelná zpověď, svaté přijímání nebo účast na pohřbech zesnulých gymnazistů.

Záznam o průběhu běžného školního dne v deníku chybí, ale gymnazista si zde poznamenal činnosti, které dělal během jednoho letního prázdninového dne. Vstal o půl sedmé, umyl se, nasnídal a v osm hodin šel hledat knihu *Český kupec*. Poté musel během dopoledne pomáhat mamince a po obědě se šel vykoupat. Následovalo čtení novin a knih *Dějiny matematiky* a *Český kupec*. Navečer pásł mladík kozu a poté dělal výtah z poznámek pro obchod. V posteli si pak sugeroval jasnovidectví.

Největší část deníkových zápisů je věnována zážitkům, které se týkají kontaktů mladíka s dívkami. Zmínil spolužačku Šourkovou, od které si půjčoval taháky, a ona k němu chodila pro přípravy do školy. Přemýšlel o ní spíše ale jako o objektu, z něhož bude mít nějaký prospěch: „Přemýšlím, jaký užitek mohl bych míti z ní. Dost se mi líbí. Už jsem okolo ní hodně roztáhl síť, ale nevím, jest-li by nebylo moc brzo kout oka. Ta síť s tou hubičkou by se hodila. Ale až trochu později.“ Další dívkou, jejíž přízeň se snažil získat, byla gymnazistka Hosnedlová z nižšího ročníku. Jejich setkání se ale nevyvíjela dobře a student konstatoval s ohledem na možná rizika během schůzek s dívkami toto: „Již si asi nebudu hledati žádné děvče. Ten čas mohu lépe zužitkovat a ještě člověk má strach, aby ho nechytli katecheta.“

V kvintě navštěvoval student také taneční hodiny. Do deníku si zaznamenal jména dívek, s kterými ten večer tancoval, a jak byly pohybově nadané. Za jednou

²⁹⁹ Pro nedostatečnou známku má označení puma.

o něco starší slečnou z tanečních po věnečku ještě nějakou dobu dokonce jezdil vlakem (případně chodil pěšky) do Nové Cerekve. Ani tento vztah ale neměl dlouhého trvání. I když do deníku psal o své zamilovanosti, během letních prázdnin si další návštěvy v Nové Cerekvi rozmyslel. „*S Lepičovou jest amen. Vypadá to hloupě, když chodím za starším děvčetem.*“ Poslední „vztah“ s dívkou, které dal přezdívku podle jedné z múz Erato, se rozvíjel v druhé polovině roku 1914, a tak se prolínají události válečné s těmi milostnými. „*Eru mám ale jistě rád; ty ostatní, srovnám-li to, neměl jsem skoro nic. Nemohu se ještě rozhodnouti, zda ji mám nechat. Je mi divně v duši... Ve válce se nestalo nic nového.*“

V létě roku 1914 vstoupila i do života pelhřimovského gymnazisty první světová válka. Mladík si do deníku zapsal 29. června i záminku k jejímu vypuknutí: „*Včera arcikníže František Ferdinand byl zavražděn atentátem v Sarajevě.*“ Další zmínka už je z počátku válečného konfliktu - „*Rakousko má válku se Srbskem. Rusko začalo mobilisovati, následkem toho dostalo Německo strach a vypovědělo rychle válku. Francie, Švýcarsy, Nizozemí a j. mobilisují. V Rakousku byli povoláni do 39 let. Už bojují asi týden a pořáde jsou před Bělehradem.*“ V době vypuknutí války byl doma na prázdninách, a tak záznam z toho dne pokračoval informací o stavbě křídel modelu letadla a o rybaření. Ani v dalších zprávách o průběhu válečného konfliktu se neobjevil žádný osobní nebo citový projev autora deníku. První záznam, který odhaluje, jakým způsobem velká válka zasáhla do života gymnazisty, zapsal až na začátku listopadu roku 1914. „*Na bojišti není nic nového. Včera na nádraží nesli jednoho vojáka na nosítkách. Jen sténal. Ani rodiče nepoznával. Velice mě to dojalo. Válka musí být hrozná. Již jest tady asi 40 raněných.*“ Události na frontách sledoval gymnazista i nadále, ale na dalších stránkách deníku už se k nim žádný komentář citového rázu neobjevil.³⁰⁰

³⁰⁰ Například záznam ze 17. listopadu 1914 dokládá mylné informace, které byly ve městě rozšířeny, a pragmatičnost mladíkovy povahy: „*Srbové byli poraženi trochu. Rusové tísni Němce a kde jsou Rakušani, nejsou zprávy. Již se prý lidé stěhují z Moravy. Jsou zde hezké polky. Možná, že budu s některou choditi abych se naučil polsky.*“

5.6 Vztah školy a hostitelského města

„Přímo sousedské soužití studentů s obyvateli Pelhřimova počínalo vstupem do gymnasia, stupňovalo se lety a vyvrcholilo v roce posledním. Každý Pelhřimák znal řadu studentů a oktávány znal kde kdo a skrz na skrz, ať už se to týkalo prospěchu, chování či rodinných a majetkových poměrů. A každý oktáván znal zrovna tak důkladně také kde koho.“³⁰¹

Pelhřimovské gymnázium jako vzdělávací instituce, která vznikla v roce 1871 z popudu obyvatel města a následné iniciativy jeho zástupců, byla již od počátků pevně začleněna do jeho dění. Pelhřimovská veřejnost si od zřízení školy vyššího typu slibovala nejen rozvoj v oblasti kulturní a vzdělávací, ale i ekonomické. Příliv přespolních studentů přinášel peníze nejen gymnáziu, tudíž obci, ale i majitelům volných pokojů, knihkupcům, hostinským a dalším obchodníkům.

Pro město a jeho pokladnu představovalo ale gymnázium také velké finanční zatížení. Obec jako zřizovatel školy se starala o většinu výloh spojených s chodem gymnázia. Po zrušené podreálce sice zdědilo gymnázium profesorskou a žákovskou knihovnu a také učební sbírky (přírodovědnou, fyzikální, vzorů pro kreslení a rýsování, mincí, hudební), nebyly ale příliš obsáhlé a musely být za pomoci věcných a peněžitých darů nebo obecních financí postupně doplňovány, aby vyhovovaly potřebám gymnazijního studia. Největšími pravidelnými výdaji byly platy vyučujících³⁰² a topivo na vytápění budovy přibližně po dobu šesti měsíců. Dále se obec starala o zařízení školy i jeho opravy a také úklid.³⁰³ V prvních letech bylo nutné zaměřit pozornost zejména na prostory k vyučování. Se zvyšujícím se počtem tříd a problémy s jejich umístěním bylo nezbytné vystavět novou školní budovu, na kterou pomýšlela městská rada ještě před vznikem gymnázia. Nová prostory se stala domovem nejen pro gymnázium, ale i další nižší školy. Rozpočet na stavbu budovy (98 000 zlatých) představoval pro město velké finanční zatížení. Stavba byla proto rozdělena do dvou etap a proběhla v letech 1872-1876. Položení základního kamene se stalo

³⁰¹ *Památník*, s. 20.

³⁰² Početný soubor žádostí jednotlivých vyučujících o navýšení služného lze vyhledat ve fondu Archivu města Pelhřimov. Nacházejí se zde i záležitosti penzijního fondu profesorů, přihlášky do konkursů na posty jednotlivých vyučujících nebo schválení vybraných kandidátů českou zemskou komisí. SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 887, 6/2, kart. 458; SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 949, VII/7, kart. 612.

³⁰³ K závazkům obce při zřízení nižšího reálného gymnázia podkapitola 4. 1 Vznik gymnázia v roce 1871.

velkou událostí jak pro nižší gymnázium, tak i královské město Pelhřimov a jeho obyvatele.³⁰⁴

Po čtyřech letech existence nižšího reálného gymnázia se snažilo obecní zastupitelstvo nejen rozšířit školu o další čtyři ročníky, ale chtělo snížit i finanční zatížení s ní spojené. Žádosti o doplnění na vyšší gymnázium tehdy vyhověno nebylo, ale částečnou státní podporu 2 000 zlatých město získalo na dobu dvou let. Poté obec jeden rok (1878) subvenci nepobírala, protože o ni pozdě zažádala. V letech 1879 až 1881 stát přispěl na provoz gymnázia opět částkou 2 000 zlatých. Od roku 1882 až do zestátnění školy v roce 1892 pobírala obec 3 000 zlatých ročně.³⁰⁵ Zástupci města a jeho obyvatelé se ale snažit o rozšíření gymnázia nepřestali. Po několika dalších žádostech bylo nakonec postupné doplnění na vyšší gymnázium v roce 1885 ministerstvem schváleno. Ani zvýšení městských daní, školné a další příspěvky³⁰⁶ nové výdaje ale nepokryly. Bez příspěvků městské spořitelny a navýšené státní a zemské podpory³⁰⁷ by nebyla obec schopna školu vydržovat. Dokladem finančního zatížení obce ještě před zestátněním gymnázia je zápis v pamětní knize města, kde jsou vyčísleny příjmy z gymnázia a výdaje na jeho chod za rok 1891. Příjmy činily celkem 14 486 zlatých 50 krejcarů. Výdaje za platy vyučujících, za vyučování nepovinných předmětů, kancelářské potřeby, topivo a další výlohy dosáhly výše 24 704 zlatých 32 krejcarů. Obec tudíž v tomto roce doplácela 10 212 zlatých 82 krejcarů.³⁰⁸

Město přestalo financovat vyšší gymnázium k 1. září 1892, kdy přešlo prozatímně do státní správy (definitivně 1. ledna 1893).³⁰⁹ Přesto ale byly nadále vztahy mezi obcí a vzdělávacím ústavem těsné a to nejen po materiální stránce. Městská pokladna vydala jednorázovou částku 45 000 zlatých a zavázala se každý rok přispívat na rozšiřování učebních sbírek. Vydání obce v dalších letech souvisela vždy ještě s vytápěním budovy a opravami nejrůznějšího druhu (střecha, okapy, podlahy, bílení apod.).³¹⁰ Místnosti pro vyučování byly státnímu gymnáziu propůjčeny bezplatně a také veškeré sbírky, pomůcky i knihy byly nadále užívány studenty a vyučujícími

³⁰⁴ Podrobněji k tomu podkapitola 4. 2 Budova gymnázia a slavnost položení základního kamene.

³⁰⁵ SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova I., kniha č. 255, s. 51.

³⁰⁶ K tomu podkapitola 4. 3 Vývoj nižšího reálného gymnázia do roku 1885.

³⁰⁷ Zemskou podporu město získalo v letech 1891 a 1892. Činila 2 000 zlatých ročně. SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova I., kniha č. 255, s. 51.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 53-54.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 52.

³¹⁰ Podrobněji k jednotlivým opravám SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 887, 6/2, kart. 458; SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 917, 7/7, kart. 535; SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 949, VII/7, kart. 612; SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 1003, VII/7, kart. 612.

bez poplatků.³¹¹ Obec zajišťovala stále prostory ke sportovnímu vyžití studentů (hřiště, kluziště, tělocvična apod.) a starala se o ně. V roce 1906 zažádalo vedení gymnázia o zavedení elektrické energie kvůli výuce fyziky. Odbočkou z elektrické sítě zdejší nemocnice zajistila tehdy městská rada její zavedení do prvního patra budovy. Do sborovny a ředitelny v druhém patře byla elektřina zavedena v roce 1919.³¹²

V roce 1913 byl na žádost Ústředního spolku českých profesorů v Praze sestaven soupis hmotných výdajů obce na chod gymnázia.³¹³ Náklad na stavbu budovy školy je zde vyčíslen na 400 000 korun.³¹⁴ Pro období 1871 až 1884 chyběly účetní záznamy, a proto byl uveden průměrný náklad 20 000 korun ročně. Počínaje kalendářním rokem 1893 je vidět značný pokles výdajů související se zestátněním gymnázia. Finanční obnos v korunách a haléřích pro jednotlivé roky shrnuje tabulka.

Kalendářní rok	Výdaje (náklad) obce	Částka na opravu budovy
1885	22 018.48	1 700.00
1886	29 014.26	2 017.48
1887	33 569.72	3 357.58
1888	42 345.39	1 300.00
1889	42 290.12	400.00
1890	42 947.60	118.00
1891	45 239.74	800.00
1892	34 218.28	2 016.00
1893	18 770.60	173.00
1894	3 441.34	340.00
1895	2 845.34	300.00
1896	2 346.00	320.00
1897	1 985.00	240.00
1898	2 924.00	300.00
1899	2 883.00	400.00
1900	4 042.00	800.00
1901	3 743.47	400.00
1902	3 075.42	1 000.00
1903	3 940.55	150.00
1904	3 570.06	250.00
1905	4 450.74	700.00
1906	5 378.08	2 000.00
1907	4 011.06	1 200.00
1908	4 308.05	1 500.00

³¹¹ K tomu podrobněji podkapitola 4. 4 Od prvních zkoušek dospělosti k reformám ministra Marcheta.

³¹² Žádosti a odpovědi městské rady ve věcech oprav (úprav) školní budovy a sportovišť lze dohledat v SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 917, 7/7, kart. 535; SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 1003, VII/7, kart. 612.

³¹³ SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 1003, VII/7, kart. 612.

³¹⁴ Podle kroniky města Pelhřimova činil náklad na školní budovu celkem 137 955 zlatých. SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova I., kniha č. 255, s. 48.

1909	4 647.18	1 003.00
1910	4 799.40	neuveveno
1911	6 566.82	neuveveno
1912	5 252.16	neuveveno

Královské město se již v prvních letech existence vzdělávacího ústavu postaralo i o duchovní zázemí studentů a vyučujících. Každoročně na začátku i konci školního roku sloužil gymnaziální katecheta mši *Veni sancti spiritus*. Od roku 1874 v kostele sv. Víta, který městská rada gymnáziu pro bohoslužebné obřady odevzdala. V kostele ale nebylo žádné obřadní roucho, ani posvátné nádoby pro vykonávání obřadů, a tak si je katecheta musel půjčovat z děkanského chrámu. O nápravu tohoto stavu se postaral profesorský sbor, který uspořádal sbírku mezi obyvateli Pelhřimova. Podařilo se vybrat tolik, aby mohl být pořízen ornát i s příslušenstvím a kalich. Věčné světlo se rozhodl ze svých prostředků udržovat po všechen mu daný čas ředitel gymnázia Václav Petřů. Další pelhřimovští měšťané a měšťanky darovali svíce, vyšíváné podklady na oltář a další předměty.³¹⁵ K nutným opravám kostela sv. Víta se přikročilo v roce 1875. Na rekonstrukci zejména interiéru (hlavní i postranní oltář, nástropní malby, kazatelna, okna, lavice aj.) bylo podle odhadů zapotřebí 4 000 zlatých.³¹⁶ Prosba o dar v této výši zasláná ředitelstvem školy bývalému císaři Ferdinandu V. Dobrotivému nebyla vyslyšena, přišel ale obnos 500 zlatých. Na renovaci tehdy přispěla i městská spořitelna a záložna, místní zájmové spolky a jednotliví měšťané. Město Pelhřimov pak zaplatilo potřebný stavební materiál a pracovní sílu. Další rozsáhlejší opravy interiéru proběhly v letech 1886-1887 a zvuk nových varhan se nesl kostelem od roku 1904.

Propojení života města a dění na gymnáziu lze vysledovat zejména u příležitosti různých oslav. Každé významnější události související s gymnáziem – položení základního kamene, celoškolního výletu, oslav dvacátého pátého výročí založení, posvěcení studentského praporu, převzetí do státní správy, sjezdu prvních abiturientů, studentské akademie, oslav padesátiletí existence - se zúčastnili přinejmenším zástupci městské rady, většinou ale mnoho obyvatel Pelhřimova a okolí.³¹⁷ Při těchto příležitostech se město krásně vyzdobil a oslavy ještě dlouho jistě zůstávaly ve vzpomínkách jejich účastníků. Stejně tak při událostech pořádaných

³¹⁵ Podrobněji *Výroční zpráva realného gymnasia v královském městě Pelhřimově za školní rok 1874*, Tábor 1875, s. 18.

³¹⁶ Blíže k jednotlivým opravám a dárčům finančních nebo materiálních prostředků *Výroční zpráva obecného realného gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1875/1876*, Tábor 1876, s. 23.

³¹⁷ Při oslavě položení základního kamene například kolem pěti tisíc osob.

městem (návštěvy význačných politických a duchovních osobností, oslavy státního charakteru, cesty k poslednímu odpočinku purkmistrů aj.) nechyběli zástupci profesorů i studentů gymnázia. Pelhřimov sice v roce 1892 okázale oslavil zestátnění ústavu, ale jeho zájem o osudy gymnázia neochabl. Zástupci města byli každoročně zváni k maturitním zkouškám a v roce 1908 to byla právě obec, která podala návrh na změnu typu gymnázia. Dokladem vzájemných vztahů mohou být i společně plánované oslavy v roce 1896 nebo zápisy v městské pamětní knize.

Do kroniky města Pelhřimova vedené od roku 1889 byly zaznamenány významné události z dějin školy a pravidelně byl sestavován jmenný seznam vyučujících působících v daném období na gymnáziu. Vznik gymnázia a jeho vývoj do roku 1893 je součástí kronikářského zápisu o školní budově.³¹⁸ Podrobně jsou pak v pamětní knize popsány i oslavy dvacátého pátého výročí od založení gymnázia. Původně mělo být výročí gymnázia oslaveno společně s výročím města (tři sta let od povýšení na královské město). To, že se tak nestalo, zapříčinily předvolební boje mezi jednotlivými stranami v obecním zastupitelstvu. V létě roku 1896 se tedy uskutečnily v Pelhřimově pouze oslavy výročí gymnázia. Obec se postarala o výzdobu města, zapůjčila prostory Národního domu a její zástupci se jich jako čestní hosté i zúčastnili. Pravidelné zprávy mapující dění na gymnáziu lze nalézt v pamětní knize města opět po roce 1918. Informace vycházely z výročních zpráv státního reálného gymnázia. Rozsáhlejší zápis týkající se školy zaznamenal kronikář v roce 1921. Věnoval se znovu historii ústavu a zejména podrobnému popisu průběhu slavnosti u příležitosti padesáti let existence gymnázia.³¹⁹

³¹⁸ SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova I., kniha č. 255, s. 47-56.

³¹⁹ SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova III., kniha č. 257, s. 897-900.

6 STUDENTI

6.1 Prameny a způsob zpracování

Kapitola věnující se studentům a jejich charakteristikám byla zpracována převážně na základě informací vzešlých z databáze osob navštěvujících pelhřimovské gymnázium v letech 1871-1921.³²⁰ Tato databáze byla sestavena na základě údajů obsažených ve výkazech docházky a prospěchu ze školních let 1871/1872-1920/1921.³²¹ Ve výkazu, který byl veden pro každý školní rok zvlášť a v němž byli zapsáni všichni studenti navštěvující ústav alespoň po část roku, jsou obsaženy tyto údaje: jméno a příjmení žáka, rok narození, vlast, rodiště, případně obydlí, jméno, profese a obydlí otce (poručníka), náboženské vyznání studenta, školné, stipendium, jméno, profese a obydlí odpovědného dozorce. Dále jsou zde zapsány známky z jednotlivých předmětů, mravného chování a pilnosti za obě dvě pololetí. Od školního roku 1908/1909 zde začaly být uváděny známky jen výročního (závěrečného) vysvědčení v daném ročníku. Výkaz docházky a prospěchu obsahuje informace i o počtu zameškaných hodin a celkovém zhodnocení prospěchu (známka hlavní a číslo řádné). Nechybí ani kolonka pro poznámky, do které byly zapisovány další doplňující údaje o studentovi (výsledek přijímací zkoušky, předchozí vzdělání, závažné kázeňské přestupky, datum vydání vysvědčení aj.). Studenti byli do těchto výkazů zapisováni po jednotlivých ročnících a v abecedním pořádku na počátku školního roku. Pokud v průběhu roku přistoupil do konkrétní třídy nový žák, nachází se informace o něm tedy až na konci seznamu. Názvy jednotlivých kolonek zůstaly ve výkazech docházky a prospěchu po celé sledované období téměř shodné, samozřejmě se měnila skladba vyučovacích předmětů nebo zapisování celkového zhodnocení prospěchu. Pro sestavení databáze byly použity veškeré údaje o studentovi, jeho otci a odpovědném dozorci. Z klasifikace byly do databáze zařazeny jen známky týkající se chování žáka. O každém studentovi bylo v databázi vytvořeno tolik údajů, kolik let na ústavu studoval. Veškeré získané údaje obsahuje vždy první záznam o konkrétním studentovi. V záznamech

³²⁰ Databáze studentů pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921 viz Příloha č. 17.

³²¹ SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výkazy docházky a prospěchu, inv. č. 28-77, kniha č. 28-77.

z dalších ročníků jsou u stejného studenta vyplněny pouze údaje, které s údaji z předchozího ročníku neshodují.³²²

Zpracované výkazy docházky a prospěchu jsou téměř kompletní. Vytrženo z nich bylo pouze 14 záznamů ve školním roce 1906/1907. Z výkazů také nelze získat informace o prvním ročníku školního roku 1906/1907, neboť byl poškozen žiravinou a je tedy zcela nečitelný. Pro potřeby kompletního zhodnocení skladby pelhřimovských gymnazistů byla tedy sestavená databáze doplněna jmény studentů z výroční zprávy za školní rok 1906/1907.³²³ Pokud student zmíněného prvního ročníku nenastoupil do druhého taktéž na gymnázium v Pelhřimově, je u něj uveden záznam první, aby byl započítán do celkového počtu studentů. U žáků, kteří zde pokračovali ve studiu i v následujícím roce, je uveden záznam první až v druhém ročníku. Bylo totiž možné o nich zapsat do databáze další informace, které se staly součástí vyhodnocených údajů. Ne vždy byly samozřejmě ani v úplnosti dochovaných výkazech docházky a prospěchu vyplněny všechny kolonky týkající se studenta, a tudíž nejsou získané údaje zcela kompletní.

Pro zhodnocení úspěšnosti studia byl k sestavení databáze využit i další pramen – hlavní protokol o zkouškách dospělosti z let 1889-1921.³²⁴ Z něj byly u studentů, kteří se dostali až před maturitní komisi, využity údaje o celkovém výsledku zkoušky dospělosti a pořadí pokusu maturitní zkoušky.

³²² Údaj o pohlaví, vlasti, vyznání studenta, platbě školného a vyplácení stipendia je vyplněn vždy.

³²³ *Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1906-1907*, Pelhřimov 1907, s. 58-60.

³²⁴ SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Hlavní protokol o zkouškách dospělosti, inv. č. 104-105, kniha č. 104-105.

6.2 Počty studentů a úspěšnost studia

Na základě získaných informací byla sestavena databáze studentů, která čítá 10 188 záznamů. Celkem studovalo na pelhřimovském gymnáziu v letech 1871-1921 v délce studia od jednoho do osmi let 2 600 studentů.³²⁵ Z tohoto počtu navštěvovalo ústav 2 536 osob mužského pohlaví a 64 ženského. Studentky se objevují v jednotlivých ročnících až ve školních letech 1909/1910-1920/1921, tedy v posledních dvanácti letech sledovaného období. V procentuálním vyjádření tvořilo celkový počet studentů gymnázia 97,5 % mužů a 2,5 % žen. Od roku 1909 počet gymnazistek neustále rostl. Ve školním roce 1909/1910 i tom následujícím bylo zapsáno 7 dívek, což jsou přibližně 4 % z celkového počtu studentů. Nejvíce žen studovalo na pelhřimovském gymnáziu v posledním roce sledovaného období (1920/1921). Bylo jich 39 a již představovaly 15 % všech žáků. Teprve od školního roku 1918/1919 se mohly stát studentkami veřejnými, do té doby měly status privatistek. Ve výkazech docházky a prospěchu bylo toto označení nalezeno u 34 studentek.³²⁶ Mladíků s tímto statutem lze nalézt ve sledovaném období jen o něco málo více. Alespoň jeden půlrok studovalo na pelhřimovském gymnáziu 35 chlapců privatistů. Nestudovali prezenčně, ale každé půlletí se dostavili k semestrálním zkouškám ze všech předmětů.³²⁷ Hned v prvním roce studia mělo tento status 21 mladíků. Z celkového počtu studentů tvořili privatistky a privatisté tedy pouze necelá tři procenta.³²⁸

Průměrně navštěvovalo v jednotlivých školních letech pelhřimovské gymnázium ve sledovaném období kolem 200 studentů. V prvních čtyřech letech se počet žáků konstantně zvyšoval. V prvním roce doplnění na kompletní nižší gymnázium (1874/1875) studovalo na škole 173 mladíků. Čtyři ročníky mělo gymnázium nadále až do roku 1885, zmíněného počtu žáků už ale v tomto období nedosáhlo.³²⁹ Obvyklý počet gymnazistů byl kolem 150. Určitý pokles zájmu uchazečů o zdejší gymnázium lze vysledovat v letech 1883-1885. Počet studentů klesl až na 121. Gymnázium totiž stále

³²⁵ Tento údaj lze například porovnat s počtem žáků Gymnasia J. V. Jirsíka v Českých Budějovicích ve stejně dlouhém období (v tomto případě 1868-1918). Toto gymnázium s českou vyučovací řečí mělo 5 098 studentů. Je tedy zřejmé, že pelhřimovské gymnázium patřilo k těm menším na jihu Čech. Blíže k budějovickému gymnáziu P. KLIMEŠOVÁ, *Gymnasium*, s. 66.

³²⁶ U čtrnácti z nich byla také poznámka, že jsou hospitantkami. Podrobněji skladba studentů podle pohlaví v letech 1909-1921 (Příloha č. 3).

³²⁷ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti*, s. 38.

³²⁸ Počet privátně studujících se může zdát malý, ale při porovnání například s údaji z Gymnasia J. V. Jirsíka v letech 1868-1918 je zřejmé, že nebyl neobvyklý. Na českobudějovickém gymnasiu tvořili privátně studující dokonce pouze jedno procento. P. KLIMEŠOVÁ, *Gymnasium*, s. 67.

³²⁹ K počtu ročníků a studentů v jednotlivých školních letech Příloha č. 1.

zůstávalo pouze nižším. Po úspěšném vyřízení žádosti o doplnění ústavu v roce 1885 se ale počet studentů začal opět zvyšovat. Osm ročníků měl ústav od roku 1888/1889 až do konce sledovaného období. Počet žáků s výjimkou let 1906-1914 neklesl pod hranici dvou set. Nejvyšší počet studentů (301) mělo v rámci sledovaného období gymnázium na počátku devadesátých let 19. století.

Ve školních letech 1873/1874 až 1881/1882 byli studenti děleni od třetího ročníku na větev gymnaziální a reálnou. Gymnaziální větev navštěvovalo v tomto období 183 mladíků. Z toho pouze čtyři neabsolvovali první dva ročníky na pelhřimovském nižším gymnáziu a nastoupili zde až do třetího. Další dva žáci přistoupili až ve čtvrtém ročníku. Reálnou větev ve zmíněném období navštěvovalo 103 studentů. Pouze jeden z nich začal studovat v Pelhřimově až ve třetím ročníku. Všichni ostatní absolvovali předchozí ročníky na zdejším nižším reálném gymnáziu. Ve zmíněných jedenácti letech se tedy těšila gymnaziální větev u studentů o něco větší oblibě. Reálná větev byla pak pro snižující se počet zájemců zrušena.³³⁰

Ne všichni studenti zapsaní do klasického denního studia v letech 1914 až 1920 ale usedali po většinu roku do školních škamen a naslouchali výkladu vyučujících. U třiceti šesti studentů je v tomto období ve výkazech docházky a prospěchu záznam o vojenské službě. Většinou se jednalo o gymnazisty v posledních dvou ročnících, ale do rakouské armády narukovali i mladíci z nižších tříd. Maturitní zkoušku složilo následně 29 z nich, většinou v předčasném termínu. Dalším čtyřem byla zkouška dospělosti celá, nebo z části prominuta a byli uznáni dospělými.

Náročnost zdejšího gymnaziálního studia lze vysledovat z údajů o počtech studentů, kteří školu nedokončili, o počtech repetentů nebo z celkových výsledků zkoušek dospělosti. Na obtížnost studia ukazuje i porovnání počtu studentů v prvních a osmých ročnících. Gymnaziálním nárokům nedostáli zdaleka všichni. Že na studium nestačí, zjišťovali někteří již v průběhu prvního roku. Průměrně navštěvovalo první ročníky ve sledovaném období 46 žáků. Do druhého ročníku jich nastupovalo ale průměrně o šestinu méně.³³¹ Samozřejmě vždy záleželo na složení konkrétní třídy. Nejvíce studentů zanechalo školy po prvním roce studia v prvních šesti letech jeho existence. Nejvíce dokonce hned v historicky první třídě gymnázia – z 67 studentů jich bylo do druhého ročníku přijato jen 47. Porovnání počtu žáků v prvním a posledním

³³⁰ Blíže k tomu podkapitola 4.3 Vývoj nižšího reálného gymnázia do roku 1885.

³³¹ Porovnání počtu studentů v I., II. a VIII. ročnících v jednotlivých školních letech viz tabulky a grafy Příloha č. 4 a 5.

ročníku osmiletého gymnázia ukázalo, že studium v průběhu let předčasně ukončila zhruba polovina žáků. Průměrný počet studentů v osmých ročnících byl totiž jen 21. Nejvyšší pokles studentů zaznamenala třída, která nastoupila do prvního ročníku ve školním roce 1890/1891. Z 64 gymnazistů se do osmého ročníku dostalo pouhých 26.

Důvodů k předčasnému ukončení studia mohlo být samozřejmě několik a jen někdy byly ve výkazech docházky a prospěchu uvedeny.³³² Pravděpodobně nejčastější příčinou ukončení studia byla finanční situace rodiny. Explicitně je tento důvod uveden jen u několika studentů. V sedmnácti případech poukazuje na tuto příčinu fakt, že žák přišel kvůli zhoršení prospěchu nebo mravů o osvobození od školného a následně vystoupil z ústavu. Častou příčinou byla i dlouhodobá nemoc nebo přesídlení rodičů.³³³ Dalšími důvody pro zanechání studia bylo nezvládnutí učebních požadavků a špatný prospěch. Jindy student přestoupil na jinou školu. Někteří odcházeli již v průběhu školního roku, jiní do následujícího ročníku po prázdninách už nenastoupili. Není výjimkou, že někteří studia ukončili, po určité době se na gymnázium opět vrátili a znovu vystoupili ze studií. Dvacet dva studentů gymnázium nedokončilo, neboť se odebrali k věčnému spánku. Pokud byla příčina úmrtí uvedena, šlo nejčastěji o nemoc (zejména zánět mozkových blát). Student septimy Karel Rössel se pak ve školním roce 1894/1895 zastřelil.³³⁴

Výjimkou nebylo samozřejmě ani opakování ročníku. Student nezvládl náročnou látku a musel si třídu pro nedostatečný prospěch zopakovat, jindy nemohl být pro dlouhodobou nemoc klasifikován nebo se stal repetentem dobrovolně. U 352 záznamů bylo uvedeno, že jde o repetenta/ku zdejšího ústavu.³³⁵ Dvacet sedm studentů v průběhu nebo na konci opakování ročníku usoudilo, že opravdu nemohou v dalším studiu pokračovat, a vystoupilo ze studií. Tři studenti repetenti pelhřimovského gymnázia byli následně vyloučeni kvůli kázeňským problémům. Konkrétní prohřešky ale nelze zjistit. Opakovaně pak bylo repetenty 23 studentů. Dalších 18 studentů opakovalo nějaký z ročníků dobrovolně. Na gymnázium přestupovali v průběhu let ale i studenti, kteří nedosáhli na předchozí střední škole požadovaných výsledků a ročník

³³² V databázi bylo nalezeno u 362 záznamů, že student vystoupil ze studií.

³³³ Ve 14 případech byl uveden důvod zanechání studií nemoc a rodiče 19 studentů se přestěhovali do vzdálenější lokality.

³³⁴ Výroční zpráva gymnázia uvádí, že se jednalo o hodného a pilného žáka, který spáchal sebevraždu pravděpodobně ve stavu okamžité nepřičetnosti. *Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1894-1895*, Pelhřimov 1895, s. 27.

³³⁵ Pouze pět gymnazistek opakovalo ve sledovaném období na pelhřimovském gymnázium některý z ročníků.

v Pelhřimově opakovali. Nejvíce repetentů přicházelo do Pelhřimova z gymnázií, jmenovitě z Jindřichova Hradce (24), Třebíče (22), Tábora (16) a Českých Budějovic (10). Nejčastěji opakovaným ročníkem se stala prima se 151 případy. S vyššími ročníky se počet opakování snižoval. Sekunda byla například opakována v 75 případech a kvarta jen v sedmadvaceti. Pouze v sedmi případech pak nastoupil student opět do septimy a v osmi do oktávy.

V letech 1889 až 1921 se do osmých ročníků probojovalo 677 studentů a 7 studentek. Z tohoto počtu se ke zkoušce dospělosti nakonec nedostalo 19 studentů. Osm z nich v posledním roce ještě ze studií vystoupilo, tři k maturitní zkoušce nebyli připuštěni, jeden konal vojenskou službu, dva během roku zemřeli a u ostatních nebyl důvod uveden. Maturitní zkouška byla až do reformy ministra Marcheta v roce 1908 dosti obtížná. Písemná část se skládala ze zkoušky z mateřského jazyka, latiny, matematiky a řečtiny. Čas na vypracování písemné práce z jednoho předmětu se pohyboval od tří do pěti hodin. Z výše uvedených předmětů musel student povinně skládat i ústní zkoušku, z dalších (fyziky a dějepisu se zeměpisem) mu mohla být pro dobré známky odpuštěna.³³⁶ Do reformy zkoušky dospělosti v roce 1908 byl výkon žáka celkově zhodnocen známkami: dospělý s vyznamenáním, dospělý nebo nedospělý. Student, který byl komisí shledán nedospělým, nepodal dostatečný výkon z jednoho nebo více maturitních předmětů. Kvůli nezvládnutí jednoho předmětu mohl opakovat zkoušku hned v podzimním termínu, při horších výsledcích byl reprobován na dobu jednoho roku, odstrašující případy na dobu neurčitou. V roce 1908 byla zkouška značně zjednodušena a nově mohl být student reprobován i na půl roku (únorový termín). Změnil se i způsob hodnocení. Student mohl být uznán dospělým s vyznamenáním, všemi hlasy nebo většinou hlasů. Zkoušku dospělosti tedy nově složil i ten, kdo v jednom předmětu neobstál.

Většina pelhřimovských studentů uspěla u maturitní zkoušky hned napoprvé. S vyznamenáním odcházelo od maturitní komise 31 % studentů a studentek. Dospělými a dospělými všemi hlasy bylo uznáno 58 % studentů. Dvacet osm žáků mělo to štěstí, že i když z jednoho předmětu nepodali uspokojivý výkon, zkoušku nemuseli opakovat a odešli s celkovou známkou dospělý většinou hlasů. Pouze 5 % gymnazistů bylo prohlášeno nedospělými a zkoušku opakovali na podzim nebo byli reprobováni na delší dobu. Ne všichni se ale k druhému pokusu dostavili. Z 28 reprobovaných se jich

³³⁶ Podrobněji k tomu K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 46-47.

podruhé podrobilo maturitní zkoušce jen 19. Většina byla uznána dospělými a pouze v pěti případech zazněl verdikt reprobován na dobu neurčitou. Celkově tedy v letech 1889-1921 u maturitní zkoušky neuspěly (případně se na druhý termín nedostavily) pouze 2 % všech maturantů.

6.3 Teritoriální původ a studentské bydlení

Zatímco do roku 1860 existovalo v Čechách pouze devět gymnázií, v dalších desetiletích začal jejich počet značně narůstat. Do roku 1871, když bylo otevřeno gymnázium v Pelhřimově, se mohli studenti vzdělávat v české řeči na území Čech na dalších osmi školách. Pro rozhodování mladíků z okolí Pelhřimova o místě budoucího studia byla jistě nejdůležitější gymnázia v Jindřichově Hradci, Havlíčkově (Německém) Brodě a Benešově. Pozornost si tehdy získal i nový typ gymnázia – reálné. Bylo otevřeno v roce 1862 v nedalekém Táboře. V nejbližších moravských městech sídlilo gymnázium s českou vyučovací řečí od roku 1852 v Telči. Na konci sledovaného období, v roce 1919, bylo otevřeno v Jihlavě reformní reálné gymnázium. Spádová oblast nejstarších škol se s přibývajícimi vzdělávacími ústavami postupně zmenšovala. Rok 1871 byl pro vznik dalších českých gymnázií obzvláště příznivý³³⁷, není ale překvapením, že studenti, kteří započali před tímto rokem gymnaziální studium ve vzdálenějších městě, ho v daném místě i dokončili. Novým školám také zatím chyběla prestiž.

Ve výkazech docházky a prospěchu bylo uváděno nejen rodiště studentů, ale i příslušnost k vlasti. Většina studentů pelhřimovského ústavu pocházela přirozeně z Čech (89 %). Vzhledem k faktu, že jihovýchodní hranici Pelhřimovska tvořila zemská hranice s Moravou, je ale překvapujícím relativně nízký počet moravských studentů (10 %). Z dalších zemí navštěvovalo zdejší gymnázium dvacet sedm žáků pocházejících z Dolních Rakous, čtyři z Uher a tři z Kraňska. Ostatní země byly ve skladbě studentů zastoupeny jen minimálně.³³⁸

Rodiště se samozřejmě vždy neshodovalo s trvalým bydlištěm žáka v době studií na pelhřimovském gymnáziu. Pro zjištění místního původu studentstva bylo tedy jako určující údaj zvoleno bydliště otce a matky, případně poručníka.³³⁹ Podle údajů získaných o rodišti se čtvrtina všech studentů narodila v Pelhřimově. Dalšími nejčastějšími místy narození byla města a městečka v blízkém okolí (Humpolec, Pacov, Horní Cerekev, Červená Řečice, Nová Cerekev, Nový Rychnov a Kamenice

³³⁷ Na náklady obce bylo zřízeno gymnázium i v Domažlicích a Příbrami. Stát pak financoval gymnázium v Praze v Křemencově ulici.

³³⁸ Po dvou studentech z Horních Rakous a Štýrska, jeden žák z Holandska, Chorvatska, Polska, Ruska, Sedmíhradska, Slavonie a Slezska.

³³⁹ V nejstarších výkazech docházky a prospěchu lze nalézt i kolonku obydlí studenta, ale v některých letech se bylo profesory zapisováno studentské bydlení v Pelhřimově, a proto nemohl být tento údaj použit jako určující.

nad Lipou). Z velkých zemských nebo krajských měst se nejvíce studentů narodilo ve Vídni (29), Praze (15) a Táboře (13). Mezi značně vzdálená místa narození patřil například Amsterdam, Maribor nebo Zaslava v Rusku.

Přibližně jedna třetina všech studentů z let 1871-1921 v Pelhřimově trvale bydlela. Přespolní gymnazisté (64 %) se do svých domovů vraceli jen na prázdniny a během školního roku bydleli ve městě v podnájmu. Každodenní dojíždění nebylo zejména z finančních, ale i časových důvodů možné. Železniční trať Horní Cerekev-Tábor, která zajistila nové dopravní spojení i do Pelhřimova, byla otevřena v prosinci roku 1888 a teprve až na konci 19. století a v dalších dvou desetiletích ji pouze někteří studenti z Pacova, Nové a Horní Cerekve začali využívat k pravidelnému dennímu dojíždění do školy.

Někteří studenti měli to štěstí, že bydleli ve vesnicích v blízkosti Pelhřimova a mohli tedy do školy docházet denně. Zejména v zimě ale nebyla každodenní cesta „přes pole“ příjemnou procházkou a další nevýhodou byla také značná ztráta času, kterou mohl student věnovat domácí přípravě. Nesporným kladem ale byla volnost těchto studentů. Do okolních vesnic totiž nedohlédl zrak profesorů a vzdálen byl i přísný disciplinární řád. Na druhou stranu byli ale studenti z nejbližších vesnic do určité míry omezeni v účasti na studentském životě v místě školy. Gymnazista si musel pořádně rozmyslet, zda mu za noční cestu domů stojí například návštěva večerních tanečních kurzů nebo studentských besed.³⁴⁰ Z nejbližšího okolí Pelhřimova docházelo na gymnázium pěšky čtrnáct studentů z Olešné, devět z Rynárce, sedm ze Starého Pelhřimova a Skryšova, pět z Chvojnova a po čtyřech z Pavlova, Putimova a Hodějovic. Kromě těchto vesnic se nacházel nejbliže městu i dvůr Hamr. O něco méně studentů pak docházelo z Čakovic, Dubovic, Krasíkovice, Radětína, Plevnice, Rovné, Řemenova a Vokova. Do níže položeného Pelhřimova musela být ranní cesta z kopců jistě příjemnější než ta odpolední zpáteční.

Nejvíce přespolních studentů mělo trvalé bydliště v městech a městečkách vzdálených do třiceti kilometrů od Pelhřimova – Humpolec, Pacov, Červená Řečice, Horní Cerekev, Nová Cerekev, Kamenice nad Lipou, Nový Rychnov, Počátky, Batelov a Třešť.³⁴¹ Na cestu pěšky z Pelhřimova do Kamenice nad Lipou na začátku prázdnin spolu s dalšími hladovými a chatrně ošacenými studenty vzpomínal gymnazista Karel

³⁴⁰ Podrobněji k tomu K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 108-109.

³⁴¹ Úplný seznam lokalit, z kterých pocházeli studenti pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921, viz Příloha č. 6.

Juda takto: „*Bývala to pro studenta s rancem dlouhá pouť, nohy bolívaly, a když bývala i kapsa chorá – a to bývalo vždycky – čekával na ně pohov velmi vandrovnický – v příkopě.*“³⁴² U relativně vysokého počtu studentů pak bylo jako bydliště uvedeno město Tábor a Třebíč.³⁴³ Ve většině případů se jednalo o studenty, kteří přestoupili na pelhřimovskou školu z gymnázií v těchto domovských městech. Často to byli repetenti, kteří zřejmě doufali, že problémový ročník v Pelhřimově zvládnou. Pro studenty z nejbližších obcí Moravy a Čech byla cesta na prázdniny časově i finančně náročná. Na dlouhé a v zimě mnohdy i strastiplné cestování do vesničky Pyšel u Třebíče vzpomínal gymnazista Jaromír Doležal. „*Žádné Vánoce už nebudou takové, jaké bývaly, když jsme na ně jezdili z pelhřimovského gymnasia domů, daleko na Moravu s kolikerym přisedáním na pokroucených železničních tratích. Jezdilo nás pořádná hromada: (...) ani si na všechny hned nevzpomenu. Ale býval to celý „moravský vagon,“ veselý, roz dováděný v náhlé volnosti, kdy se smělo kouřit a popíjet z náprsních bandasek, vypravovat profesorské historky a zpívat, co hrdlo stačilo.*“³⁴⁴ Z vesnic bydlelo nejvíce pelhřimovských gymnazistů v Olešné, Želivě a Rynárci. Na základě bližšího určení jednotlivých míst bydliště bylo zjištěno, že 68 % všech studentů směřovalo na gymnázium z tehdejšího okresu Pelhřimov.³⁴⁵ Tito „domácí“ studenti tvořili tedy více než polovinu. Z dalších spádových okresů lze uvést zejména Německý Brod a Ledec.³⁴⁶ K okresu Německý Brod totiž patřilo Humpolecko i okolí Senožat a Želiva (severovýchod současného okresu Pelhřimov). Pod Ledec tehdy spadaly zase obce například v okolí Košetice. Z dalších sousedních okresů byla nejčastěji zastoupena Jihlava a Tábor. V menší míře potom okresy Benešov (zejména obce Benešov, Vlašim a Načeradec), Dačice (nejčastěji obce Růžená a Telč) a Třebíč.

Většina domácích studentů bydlela v Pelhřimově u obou nebo jednoho z rodičů, pouze šestnáct žilo po smrti otce u svého poručníka a dva studenti pobývali ve městě u prarodičů. Necelé dvě třetiny všech studentů si museli v Pelhřimově hledat přechodné bydlení. Někteří pouze jednou, pokud jim první bydlení vyhovovalo po celou dobu studia, jiní se stěhovali třeba i každý školní rok na jinou adresu. Se studentským bydlením si našli i svého odpovědného dozorce, osobu poskytující jim stravu a byt.

³⁴² *Památník*, s. 6.

³⁴³ Respektive bydliště otce. Město Tábor bylo zaznamenáno ve výkazech třináctkrát a Třebíč desetkrát.

³⁴⁴ *Památník*, s. 29.

³⁴⁵ Jako bližší určení lokality byla vybrána příslušnost obce k okresu po roce 1869. Václav DAVÍDEK, *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970. Díl II, Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850-1970. Svazek 1, Česká socialistická republika*, Praha 1978.

³⁴⁶ Nyní Havlíčkův Brod a Ledec nad Sázavou.

Na základě údajů získaných z databáze studentů pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921 byly osobami, u kterých gymnazisté bydleli, nejčastěji vdovy a soukromníci či soukromnice. Majitelé pokojů se pak živili nejvíce krejčovstvím a vzděláváním. Často to byli také obchodníci, řezníci a měšťané. Mezi odpovědnými dozorci se vyskytl například v jednom případě také dohazovač nebo fotograf. Z nejčilejších bytných ve sledovaném období je možné jmenovat například Kateřinu Švejkovskou, vdovu po učiteli, nebo krejčího Václava Smrčku a Jana Vašáka. Poplatky za byt se samozřejmě během padesáti let zvyšovaly. V prvních letech existence gymnázia platili studenti měsíčně 8 až 12 zlatých. Do roku 1910 stoupla cena za bydlení k 15 zlatým a v následujícím desetiletí se pohybovala mezi 15 až 20 zlatými.³⁴⁷

Studentské bydlení ale nebylo záležitostí jen rodičů konkrétního studenta. Z nařízení ministerstva kultu a vyučování vydávaly jednotlivé školy pravidla pro osoby poskytující stravu a byt. Zdejší gymnázium je nechalo vydat v roce 1901.³⁴⁸ Stejně tak měla být tato příručka i doporučením pro rodiče nebo poručníky místních studentů. Tenká brožurka se vyjadřovala ke studentskému bydlení z hlediska zdravotního a k funkci bytných jako vychovatelů. Vymezovala i vztah mezi školou a příslušnou domácností. Osoba poskytující stravu a byt neposkytovala jen materiální zázemí studentského bydlení, ale měla se podílet i na výchově, což s sebou přinášelo i řadu povinností.

Podle instrukcí měl student obývat suchou a náležitě čistou místnost s alespoň jedním oknem, kterým by se minimálně dvě hodiny denně pokoj vyvětral. Majitel nesměl v místnosti vařit, prát či vykonávat řemeslo, které by působilo rušivě nebo škodilo zdraví. Žák měl mít pro sebe vlastní postel a stůl. Pro učení ve večerních hodinách sloužila svítilna se stínítkem. Majitelé bytů byli v příručce poučeni ve stručnosti i o studentské stravě. Jídlo mělo být servírováno v předem určených hodinách a zakázáno bylo podávání zkažených potravin nebo nevhodně svařeného mléka. Z alkoholických nápojů bylo povoleno jen v malé míře pivo, na radu lékaře pak víno. Lihoviny byly zakázány bez výjimky. Ministerstvo a gymnázium pak nabádalo k vhodnému využívání volného času studentů. Po vyučování bylo nejlepší odpočívat například v podobě procházky, her, plavání nebo zimního klouzání. Přípravu do školy musel zahájit žák včas, aby se dostatečně vyspal. Student měl dbát denně na čistotu těla

³⁴⁷ Blíže k tomu J. BERÁNEK, *Vývoj*, s. 33.

³⁴⁸ SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Pravidla pro osoby poskytující stravu a byt, inv. č. 210, kart. 22.

i chrupu a v případě onemocnění musel odpovědný dozorce zavolat lékaře a oznámit ústně nebo písemně nemoc do školy. Chudým studentům pomáhal v nemoci Spolek pro podporu chudých studujících.³⁴⁹

Osoby poskytující stravu a byt dbaly i o výchovu a mravnost studentů. Hlavně jim měly jít příkladem, tedy být střídmí v jídle a pití, nekouřit v pokoji, nehrát o peníze a podobně. Odpovědní dozorce měli kontrolovat, zda student dochází na mše a pravidelně se modlí, jestli správně zachází s vlastními penězi nebo nevede s dalšími nájemníky politické, národnostní a náboženské rozhovory, které by vyvolaly konflikty. I vtipkování o gymnáziu nebo vyučujících měl odpovědný dozorce ihned zatrhnout. Pokud domácnost z nějakého důvodu nevyhovovala, škola měla právo podle disciplinárního řádu žádat, aby se gymnazista z bytu neprodleně vystěhoval. Odpovědný dozorce měl také zajistit mravní bezúhonnost ostatních spolubydlících. Pravidla nabádala, aby spolu bydleli zejména studenti stejného věku. Skutečnost ale byla mnohdy úplně jiná, jak vzpomínal jeden z gymnazistů. „*Dva roky u Roubíčků byla jediná doba, kdy jsem bydlil sám. Potom jsme se tísnili už vždycky ve větším společenství (...), čtyři až šest, promíchání studenti z různých ročníků, ale v dobré shodě, pilném studiu, věrném kamarádství, užívání radostí i v „komunistickém“ strádání a bídě. Neboť bývaly někdy zlé časy.*“³⁵⁰ O spolubydlících jednotlivých gymnazistů měl vždy přehled třídní učitel. Také jemu nebo rodičům oznámil dozorce případnou nekázeň žáka. Povinností studenta bylo totiž odpovědného dozorce poslouchat stejně tak jako vlastního otce.

K přípravě do školy měl mít student zajištěn klid, což ale neznamenal, že zůstane bez dozoru. V ideálním případě mohl bytný pomoci nějakou tou radou a také měl právo prohlédnout knihy a sešity, aby se student nerozptyloval jinou zábavou. Podle příručky měly průměrně nadanému studentovi nižšího gymnázia stačit na večerní přípravu dvě až tři hodiny, staršímu tři až čtyři. Pro co nejlepší zapamatování naučené látky mělo sloužit ranní hodinové opakování. Odpovědný dozorně měl také povinnost sledovat, jakým způsobem tráví student svůj volný čas. Posoudit měl vhodnost navštěvovaných míst i společnost, s kterou se student stýkal. Nic z chování žáka i po vyučování se totiž nesmělo přičítat disciplinárnímu řádu. Studentskými prohřešky byla podle něj návštěva kavárny nebo hostince, noční potulka a účast na různých spolkových schůzích. Návštěva divadel, koncertů a tanečních hodin pak byla vymezena

³⁴⁹ Podrobněji k němu v následující podkapitole.

³⁵⁰ *Památník*, s. 10.

zvláštním domácím řádem. Odpovědný dozorce měl být během celého školního roku v kontaktu s gymnáziem a na druhou stranu profesorský sbor měl právo studentské bydlení kontrolovat.

Představy ministerstva a vedení gymnázia byly jedna věc, realita studentského bydlení vypadala ale mnohdy jinak. Nabídka ubytování byla různorodá a samozřejmě se odvíjela od finančních prostředků rodičů jednotlivých studentů. Často bydlelo v jedné místnosti více žáků různého věku a ani pořádné jídlo si někdy dovolit nemohli. „*Tu pak místo oběda vodil student žaludek na „poetickou pastvu“ za bránu, aby cizí oči nezřely hanebného pokoření nedostatku. Uhodili dnové, kdy kus chleba, koupený u p. Hutra (vedle Dolní brány) za 2 kr., kromě ranní kávy, vyplňoval celodenní jídelní lístek...*“³⁵¹ Ne každý student také trávil čas pro odpočinek způsobem, který by neodporoval disciplinárnímu řádu.³⁵² Na některé byty vzpomínali gymnazisté po letech ale i s vděčností. „*Bydlel jsem u důchodních Weissů. – Byl to jeden z nejlepších bytů a to hlavně pro dobrou a hojnou stravu a pro vzorný pořádek. U paní důchodní naučil se každý student čistotě, vzornému pořádku, přesnosti a pílí v učení. Nám studentům to nebylo v mnohém po chuti, ale zůstalo nám z toho mnoho dobrého pro celý život.*“³⁵³

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² K realitě studentského bydlení podrobněji K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 113-116.

³⁵³ *Památník*, s. 27.

6.4 Náboženské vyznání, socioprofesionální původ a placení školného

Většina studentů pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921 pocházela z katolických rodin. K římskokatolickému vyznání se tehdy hlásilo 2 412 žáků, což je přibližně 93 % všech studentů. Všichni tito studenti museli během gymnaziálních studií pravidelně docházet na bohoslužby. V zimních měsících byla návštěva mší, které sloužil gymnaziální katecheta v děkanském kostele sv. Bartoloměje, ve všední dny nepovinná. V letních měsících se bohoslužby přesunuly do gymnaziálního kostela. Účastnili se jich všichni studenti katolického vyznání a doprovázeli je zpěvem duchovních písní. Ve svátky a o nedělích byly mše pravidelně po celý rok v kostele sv. Víta. Účast na církevních slavnostech u příležitosti jmenin císaře, o sv. Marku, o křížových dnech, o Božím těle nebo na den Sv. Aloisia, patrona studujících, byla pro všechny římskokatolického vyznání také povinná. Třikrát do roka pak docházeli studenti ke svaté zpovědi a následně ke svatému přijímání. O stavu výuky katolického náboženství na gymnáziu podával zprávu biskupské konzistoři do Českých Budějovic biskupský komisař.³⁵⁴

Druhým nejpočetnějším vyznáním bylo náboženství židovské neboli mojžíšské. Hlásilo se k němu 130 studentů (5 %). Nejvíce židovských rodin, jejichž chlapci studovali na gymnáziu, žilo v Pelhřimově. Gymnazisté mojžíšského vyznání bydleli také zejména v Nové Cerekvi, Novém Rychnově, Červené Řečici, Olešné a Horní Cerekvi. V souvislosti s profesními možnostmi Židů v předchozích staletích není překvapující, že otcové studentů byli zejména kupci a obchodníci, v menším počtu pak osoby živící se zemědělstvím (rolníci, velkostatkáři a nájemci dvorů) a také rabíni a učitelé mojžíšského náboženství. Nejnižší zastoupení ve skladbě studentů měli evangelíci. Žáci evangelického vyznání helvetského, reformovaného, augsburského nebo českobratrského tvořili jen 2 % všech studentů.³⁵⁵ Nejvíce jich pocházelo z Humpolce, méně již z Pelhřimova, Strměch a Opatova. U pěti studentů nebyl údaj o vyznání vyplněn a jeden student katolík přestoupil k 1. únoru 1921 do Církve československé.

Gymnázium v Pelhřimově lze označit za venkovské nejen s ohledem na velikost hostitelského města, ale i na údaje o socioprofesionálním původu gymnazistů.

³⁵⁴ Býval jím pelhřimovský děkan nebo vikář v Dolní Cerekvi. SOkA Pelhřimov, Děkanský úřad Pelhřimov, inv. č. 145, kart. 10; SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, inv. č. 444, kart. 59.

³⁵⁵ Protestantské helvetské 4 studenti, augsburské 12 studentů, evangelické reformované 18 studentů, evangelické 15 studentů a českobratrské evangelické 3 studenti.

Do města v nepříliš úrodné krajině Českomoravské vrchoviny posílali své syny na studia zejména rolníci a řemeslníci z nejbližšího okolí. U jedné pětiny všech studentů gymnázia ve sledovaném období je uvedena jako profese otce nebo poručníka rolník.³⁵⁶ Nevýhodou těchto záznamů ve výkazech docházky a prospěchu je fakt, že někteří profesori nerozlišovali při zápisu například mezi majitelem zemědělské usedlosti, nájemcem statku, drobným rolníkem nebo pouhým zaměstnancem. Není tedy možné rozhodnout, do jaké sociální vrstvy konkrétní rodina patřila. Stejně tak u jednotlivých řemesel zapisovatel ve většině případů neuvedl, zda byl například obuvník majitelem živnosti nebo jen zaměstnancem. Obecně je možné ale říci, že „na české střední školy přicházeli, na rozdíl od německých středních škol, studovat ve větší míře i chlapci z nižších sociálních vrstev.“³⁵⁷

Údaje o počtu studentů pocházejících z rodin, jejichž příjmy plynuly ze zemědělství nebo lesnictví, korespondují například se zjištěnými hodnotami pro gymnázium v Jindřichově Hradci v letech 1870-1916.³⁵⁸ Přibližně jedna čtvrtina otců pelhřimovských gymnazistů a gymnazistek pracovala v této profesní oblasti. Do další větší profesní skupiny je možné zařadit obchodníky (kupce) a zaměstnání v oblasti finančnictví (banky, spořitelny a pojišťovny) a dopravy (státní dráhy a pošta). Otcové zaměstnaní v těchto oborech představují přibližně jednu desetinu z celkové počtu získaných údajů. Komparace s údaji zjištěnými z třídních katalogů jindřichohradeckého gymnázia ukázala, že v Pelhřimově a jeho okolí pracovalo v těchto oblastech o 5 % méně otců. Lze to přičíst například dřívějšímu zavedení železnice do Jindřichova Hradce (železniční trať Veselí nad Lužnicí-Jihlava) nebo otevření další tratě, tentokrát úzkokolejně, do Nové Bystřice. Není možné také opomenout údaje o počtu obyvatel obou měst. Pelhřimov neměl tehdy ani polovinu obyvatel co Jindřichův Hradec. Poměrně vysoké procento otců pelhřimovských gymnazistů se živilo pedagogickou činností na různých typech škol (11 %). Přibližně stejný podíl jich lze nalézt i mezi úřednictvem ve státní i soukromé sféře. Z jednotlivých řemesel se živili otcové nejčastěji hostinskou činností, mlynářstvím, krejčovstvím, obuvnictvím nebo řeznictvím. I údaje o živitelích rodiny řemeslníci se od stavu v Jindřichově Hradci příliš neliší (28 %). Svobodná povolání jako lékař nebo právník tvoří pak pouze dvě a půl procenta z celkového počtu.

³⁵⁶ Povolání otců (poručníků) studentů gymnázia v letech 1871-1921 viz Příloha č. 7.

³⁵⁷ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 103.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 205-206.

Údaje týkající se placení školného a pobírání stipendia byly do databáze studentů zaznamenány pro každý školní rok zvlášť. Kromě nedochovaných čtyřiceti dvou záznamů o studentech ze školního roku 1906/1907 je databáze u těchto údajů kompletní. V prvních třech letech existence nižšího reálného gymnázia činilo školné 6 zlatých za jedno pololetí.³⁵⁹ Poté bylo za účelem získání prostředků na platy vyučujících vedlejších předmětů (tělocvik a zpěv) zvýšeno na 7 zlatých.³⁶⁰ Ve školním roce 1891/1892 informovala výroční zpráva gymnázia o školním platu ve výši 15 zlatých. Se změnou měny pak po přepočtu činil od počátku 20. století až do konce sledovaného období 30 korun za jeden běh. Stejně vysoké školné platili studenti i na jiných gymnáziích ve „venkovských“ městech. V krajských městech například na Gymnázium J. V. Jirsíka v Českých Budějovicích platili studenti od roku 1909 již čtyřicet korun.³⁶¹ Ve Vídni se pak pohybovala částka kolem 50 korun za jeden běh.³⁶² Toto školné během padesáti let existence gymnázia neplatilo nejprve obci a poté státu přibližně 56 % studentů, tedy více než jedna polovina. V porovnání s údaji z gymnázia v Jindřichově Hradci z let 1876-1917 byl počet studentů pelhřimovského gymnázia neplaticích školné o 15 % nižší. Většina studentů byla osvobozena od celého školného, jen nízké procento od poloviny. Obě tyto možnosti osvobození se mohly uplatnit i v jediném školním roce.

Kromě školného zaplatil každý žák na počátku studia i přijímací taxu, která nebyla příliš vysoká (2 zlaté). K tomu byl ještě vybírán například drobný příspěvek na učební pomůcky a žakovskou knihovnu (1 zlatý) nebo od poloviny devadesátých let 19. století na školní hry (50 krejcarů). Značná část rodičů musela platit ale i za bydlení a stravu ve městě. Studenti z chudších poměrů se proto snažili, aby jim bylo školné celé nebo alespoň z poloviny odpuštěno, protože jinak by museli gymnaziální studium ukončit. Školné se platilo vždy první měsíc daného pololetí, a pokud chtěl být žák o něho osvobozen, musel podat písemnou žádost. Zproštěn placení mohl být na základě dobrých studijních výsledků. Celkový prospěch na vysvědčení nesměl být zařazen do jiné klasifikační třídy než první a pilnost musela být alespoň náležitá.³⁶³ Důležitá byla i známka z chování. Za zákonné chování mohl už student o odpuštění školného

³⁵⁹ Údaje o školném a dalších poplatcích pocházejí z výročních zpráv gymnázia ve sledovaném období. SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 209, kart. 23.

³⁶⁰ SOKA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 887, kart. 458.

³⁶¹ Blíže k navyšování školného P. KLIMEŠOVÁ, *Gymnasium*, s. 62.

³⁶² K tomu K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 37.

³⁶³ Hodnocení pilnosti zrušila Marchetova reforma v roce 1908. Do té doby platila klasifikační škála: pilnost vytrvalá, náležitá, dostatečná, nestálá nebo nepatrná. Blíže tamtéž, s. 44.

přijít.³⁶⁴ Žákovi mohlo být školné odpuštěno hned na počátku studia v prvním pololetí, bylo ale podmíněno závazkem, že dosáhne na vysvědčení žádoucího prospěchu. Pokud byl ve výkazech docházky a prospěchu uveden důvod pozbytí osvobození od školného, jednalo se ze tří čtvrtin o nedostatečný prospěch studenta, v ostatních případech o problémy v chování a jen minimálně o nenáležitou pilnost.

Někteří studenti měli i to štěstí, že se jim podařilo buď na jeden rok, nebo i více školních let získat stipendium. Některá nadání měla ráz celostátní, jiná zakládali dobrodinci pouze pro jednotlivé školy. Peníze z těchto podpůrných nadací získávali studenti vybraní podle určitých kritérií, zejména podle prospěchu nebo kázně. Chudí studenti mohli získáním stipendia pomoci rodičům od starostí s náklady na ubytování, stravu a třeba i učební pomůcky. Během prvních padesáti let existence gymnázia v Pelhřimově se objevil údaj o pobírání stipendia ve 231 záznamech, což jsou 2 % z celkového počtu údajů. Studentské nadání nebo stipendium pobíralo celkem 82 žáků. Někteří ho získali pouze na rok, jiným ulehčovalo nákladné gymnaziální studium třeba i celých osm let. Mezi tyto šťastlivce patřil například Ferdinand Prchal z Pacova nebo Bohumil Rokos z Rozsinfeldu, jehož otec pobýval dlouhodobě v Chicagu. Výše stipendií, které pobírali studenti pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921, byla různá. Ročně mohl žák dostávat 34 nebo až 500 zlatých.

V roce 1898 bylo u příležitosti oslav padesáti let od nastolení císaře založeno *Jubilejní nadání císaře a krále Františka Josefa I. pro chudého, nadaného, pilností a prospěchem nad jiné vynikajícího žáka z politického okresu Pelhřimovského*.³⁶⁵ Dobrovolnými sbírkami se na jeho kontě ocitlo téměř 3 000 zlatých. Původně mělo jít o skromnou sbírku učiněnou mezi osobami spjatými s gymnáziem, ale na podnět komisaře zdejšího okresního hejtmánství vyjádřili nadaci podporu hlavní představitelé okresu a města. Proto bylo ještě před oslavou vydáno v tisku svolání o zamýšlené nadaci. Obdrželi ho bývalí gymnazisté a všechny obce a korporace v politickém okresu. Příspěvky přicházely z jednotlivých institucí, obcí, ale i od soukromých osob. Největším dárce se stalo město Pelhřimov a jeho obyvatelé (1671 zlatých). Vysoká částka byla také vybrána v Horní Cerekvi (250 zlatých). Toto stipendium mohl pobírat i bývalý zdejší gymnazista během studií na univerzitě. Zájemci o finanční podporu si

³⁶⁴ Mravné chování bylo hodnoceno klasifikačním stupněm vzorné, chvalitebné, zákonné, méně zákonné a nezákonné. Tamtéž, s. 43-44.

³⁶⁵ *Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1898-1899*, Pelhřimov 1899, s. 8-19. Nadační listinu s dodatkem lze nalézt ve fondu Děkaný Pelhřimov. SOkA Pelhřimov, Děkaný úřad Pelhřimov, Školní záležitosti, inv. č. 145, kart. 10.

museli nejprve podat žádost, profesorský sbor pak ověřil jejich nemajetnost a vynikající studijní výsledky a tajným hlasováním navrhl kandidáta. Opět tajným hlasováním pak tak zvaný praesentační sbor, v němž byli zastoupeni nejvyšší představitelé okresu, města i školy, zvolil definitivní jméno studenta, který začal pobírat ročně 190 korun.

Podobným způsobem bylo o deset let později založeno i druhé jubilejní nadání. Iniciátorem byl tehdejší ředitel gymnázia Josef Frána a do nadace přispěly osoby z politického okresu Pelhřimov a Kamenice. Nadace byla uctívou oslavou výročí panování císaře a vyhovělo se zároveň „*palčivé potřebě našeho ústavu, kde je tak mnoho chudých žáků a tak málo stipendií.*“³⁶⁶ Druhá jubilejní nadace Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. vynesla 5 000 korun. Student, který získal roční stipendium 220 korun, byl vybírán stejným způsobem jako u prvního nadání.³⁶⁷

Na gymnáziu také fungoval od roku 1886 Spolek na podporování chudých žáků, který zajišťoval nejméně majetným zejména obědy, knihy nebo oblečení.³⁶⁸ Případně se postaral o léčebné výlohy, levnější ubytování nebo zaplacení školného. Vznikl sice až s doplněním pelhřimovského gymnázia na vyšší v roce 1885, ale pomoc nejchudším studentům poskytovali někteří dobrodinci již v předchozích letech. Finance spolek získával nejprve pořádáním nejrůznějších přednášek, od poloviny devadesátých let také ze studentských akademií nebo spolkových plesů.³⁶⁹ Snažil se také pomoci nemajetným žákům v možnostech vzdělávání četbou, a tak nakupoval knihy do knihovny chudých (bibliotheca pauperum).

³⁶⁶ *Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1908-1909*, Pelhřimov 1909, s. 10.

³⁶⁷ Dochované prameny k oběma nadacím SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 191, kart. 13.

³⁶⁸ Stanovy spolku se dochovaly v Archivu Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sbirka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 5, kart. 1.

³⁶⁹ První se konal 17. února roku 1900. *Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1899-1900*, Pelhřimov 1900, s. 48-49.

6.5 Chování gymnazistů a disciplinární řád

Dokument, který se vyjadřoval k žádoucímu chování studentů na všech gymnáziích v monarchii, byl jednotný disciplinární řád vydaný v roce 1874. Do tohoto roku si každé gymnázium vytvářelo svůj vlastní podle disciplinárního zákonu z roku 1852. Jednotný disciplinární řád obsahoval 41 paragrafů, které podrobně vymezovaly ideální chování gymnazistů.³⁷⁰

Řád definoval i sankce za porušení pravidel jím stanovených. Za nejmírnější trest bylo považováno osobní pokárání studenta vyučujícím. Dalšími stupni bylo napomenutí před spolužáky, zápis do třídní knihy, pokárání třídním učitelem před osobou, která si na studenta stěžovala, a napomenutí učiněné ředitelem před celým učitelským sborem. Pro studenty nižšího gymnázia byly určeny tresty ponechání po škole nebo přesazení v rámci třídy na horší místo. Na dalších sankcích se musel již shodnout celý profesorský sbor. Karcer byl trest, který probíhal po vyučování a při němž musel student zůstat ve třídě po určitý počet hodin a věnovat se písemné práci. Karcer mohl být rozložen do několika dnů, neboť maximálně mohl student strávit navíc v lavici osm hodin během jednoho dne. Nejtěžším trestem se stalo vyloučení z ústavu. Podle vážnosti provinění se vylučovalo buď místně, nebo ze všech gymnázií, případně všech středních škol v monarchii.

Požadavky na vzorné chování studentů byly vysoké, a tak není divu, že mladíci plní energie je často porušovali nejen v prostorách školy, ale i mimo ni. Disciplinární řád upravoval chování i po vyučování a měl být dodržován i během všech prázdnin. Jak bylo již uvedeno, na mravné chování gymnazistů dbali rodiče nebo odpovědní dozorcí, u kterých přespouli studenti bydleli. Profesorský sbor měl právo kontrolovat vhodné využívání volného času studentů.

Ve vyučovacích hodinách měl být naprostý klid a student mohl mluvit pouze na vyzvání učitele. Samozřejmě bylo zakázáno jakékoliv podvádění během písemných prací nebo ústního zkoušení. Trest vyžadovalo i ničení školního majetku. Mravným, slušným a zdvořilým měl být student i ve volném čase. Takto se nechoval student, který navštěvoval hostince a kavárny, opíjel se a dělal výtržnosti. Kouřit mohli pouze studenti vyššího gymnázia na vyhrazených místech. Bez výjimky byly zakázány jakékoliv

³⁷⁰ Podrobněji ke genezi disciplinárního řádu K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 71. K požadovanému chování studentů se v této diplomové práci částečně vyjadřovala v souvislosti s požadavky studentské samosprávy i podkapitola 5.3 a povinnostmi odpovědných dozorců podkapitola 6. 3.

hazardní hry. Velmi široce byla definována příčina vyloučení z ústavu: „*pro jednotlivý případ zřejmé vzdorovitosti nebo nemravnosti, byla-li mravnosti ostatních žáků nebezpečná.*“³⁷¹ Opustit gymnázium musel student také, pokud byl opakovaně kárán za návštěvy hostinců a kaváren, hraní her o peníze nebo zakládání spolků a publikování svých prací v nejvýznamnějších periodikách. Gymnazista byl vyloučen i z důvodů nesouvisejících s jeho chováním. Jednalo se o nedostatečnou docházku, opakovaně velmi špatný prospěch na vysvědčení a neplacení školného.

Pro hodnocení mravného chování na vysvědčení byly užívány do roku 1886 tyto klasifikační stupně: vzorné, chvalitebné, zákonné, méně zákonné a nezákonné. V následujících letech bylo chování hodnoceno opět pěti stupni, zrušeno bylo označení vzorné a nově se na vysvědčení objevily mravy uspokojivé. Od roku 1908 bylo klasické vysvědčení vydáváno studentům pouze na konci školního roku a nejlepšími klasifikačními stupni chování se stala označení velmi dobré a dobré. Podle údajů ve výkazech docházky a prospěchu pelhřimovského gymnázia ve sledovém období bylo ohodnoceno nejlepší známkou z mravů (vzorné, chvalitebné, velmi dobré) v prvním pololetí 41 % žáků, v druhém 45 %. O stupeň horší známku (chvalitebné, uspokojivé, dobré) obdrželo v prvním pololetí 50 % žáků, v druhém 44 %. Pouze zákonným chováním se mohlo „pochlubit“ v prvním běhu 6 % a v druhém 5 % studentů. Méně zákonné chování obdržel gymnazista v prvním pololetí v 51 případech, ve druhém v 58 případech. U této známky z chování musel být vždy uveden důvod. Nejčastěji se jednalo o rušení školní kázně, větší počet neomluvených hodin, noční toulku a návštěvu hostinců a s ní spojenou podnapilost nebo kouření. Tato snížená známka byla ale také udělena například za trýznění spolužáka, zanedbávání pobožností, případně pohoršování v jejich průběhu, hrubé spílání spolužákům nebo vzdorovitost a odepření poslušnosti představenému. Kuriózním se může zdát provinění – svévolné kažení ptačích hnízd, svádění spolužáka k domácí krádeži nebo uličnické chování před hodinou dějepisu.³⁷² Nezákonné chování si přineslo domů na vysvědčení v prvním pololetí 8 studentů, v druhém 20 studentům. Tato známka byla udělena například Ferdinandu Vitákovi, studentovi sekundy ve školním roce 1872/1873, za časté rušení školní kázně a noční toulání. Kvintán František Kalina byl shledán v roce 1894 mravně pokaženým a Karlu Zelenkovi se ve školním roce 1878/1879 příliš nepovedlo anonymní udavačství.

³⁷¹ Tamtéž, s. 72.

³⁷² Z toho samého důvodu získal další gymnazista, Jaroslav Černík, dokonce nezákonnou známku z mravů. Z dalších důvodů zákonné známky z chování například hraní karet, padělání podpisu, rvačka na veřejném místě a výtržnosti před školou.

Oba také obdrželi nezákonnou známku z mravů. Emilian Klein, gymnazista židovského původu, se v roce 1876 hanlivě vyjádřil na adresu křesťanského náboženství a vysloužil si tím nejhorší možnou známku z chování. Dalšími důvody byl vysoký počet neomluvených hodin a neposlušnost. S poslušností měl problémy i student Otto Kacetl, kvartán ve školním roce 1893/1894, kterému byla udělena nezákonná známka navíc ještě za veřejné pohoršení a vyhrožování zastřelením. Mezi gymnazisty se také našli podvodníci, zloději a padělatelé podpisů.³⁷³

U čtrnácti studentů byl ve výkazech docházky a prospěchu nalezen záznam o jejich vyloučení. Nejtěžšímu trestu, vyloučení ze všech ústavů, neunikl výše zmíněný František Kalina, jehož mravní zkaženost nepřipouštěla další setrvání na gymnáziu. Druhým studentem, který byl během padesáti let potrestán tímto způsobem, byl František Bezzemek. Důvod vyloučení není uveden, ale tento bývalý jindřichohradecký student obdržel ještě před opuštěním školy méně zákonnou známku z mravů za podvod. Ostatní gymnazisté byli za svá závažná provinění vyloučení pouze místně a jednomu bylo dokonce povoleno studovat nadále na ústavu jako privatista.³⁷⁴ Zaznamenám je i případ, kdy student vystoupil ze strachu z vyloučení z ústavu raději sám. Byl to kvintán Hugo Verg, jenž byl přistižen při nočních potulkách.

Od školního roku 1910/1911 zapisovali profesori do výkazů docházky a prospěchu také udělené ředitelské důtky a počet hodin karceru. V šedesáti osmi případech obdržel student ředitelskou důtku a ve čtyřiceti pěti trest karceru. Zejména se jednalo o neslušné chování, odpírání úcty učiteli, návštěvy hostinců, kouření na veřejných místech, hraní karet, návštěvy tanečních zábav nebo nedovolené doprovázení děvčat. Úsměvnou by se mohla zdát důtku udělená za políček daný spolužákovi. Nejdéle strávil pelhřimovský gymnazista „ve školním vězení“ osm hodin. Jako „vzor“ neslušného žáka lze uvést studenta čtvrtého ročníku ve školním roce 1915/1916 Jana Šimka. Toto je výčet jeho trestů: 18. prosince ředitelská důtku pro neomluvenou nepřítomnost na službách božích, mnohé nepořádky a neuctivé chování k učiteli, 31. března 1 hodina karcer pro kouření, pozdní večerní pochůzky

³⁷³ Antonín Nováček z Horní Cerekve obdržel nezákonnou známku v roce 1875 za podvod, vzdorovitost a velmi časté rušení školní kázně. František Hanzal, který přestoupil na pelhřimovské gymnázium z píseckého v roce 1899 do čtvrtého ročníku, byl ohodnocen nezákonnými mravy za krádež knih, padělání podpisu a vylákání cenných věcí.

³⁷⁴ Ve fondu gymnázia se dochoval podrobný výkaz o Františkovi Novotném, který byl v roce 1894 vyloučen z gymnázia pro svatokrádež. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výkazy o vyloučených žácích, inv. č. 180, kart. 11.

na ulici, neuctivé chování k učitelům a nedbání příkazů učitelových a 17. května 2 hodiny karcer pro kouření ve veřejném hostinci.

Na tehdejších gymnáziích tedy panovala tuhá kázeň. Požadavky na mravnost a poslušnost mohl zcela splňovat jen málokterý student, ale jak zjišťujeme ze vzpomínek některých mladíků, někteří učitelé měli pro klukoviny pochopení a jejich shovívavost byla pověstná. Takový byl například i první ředitel ústavu Václav Petřů. *„Ředitelna byla hned vedle třídy a patřilo to skoro k rozvrhu hodin, aby ředitel v přestávce přišel, vynadal a odešel. Každý ho znal, že to jde jen od plic, jen aby se neřeklo, že všechno trpí, a všichni o něm dobře věděli, že jakmile za sebou zavře dveře třídy, vrací se klidně do ředitelny, místo hněvu shovívavost ve tváři s tou nezbednou čeládkou.“*³⁷⁵ Gymnazista Karel Juda zase po letech vzpomínal, jak se jednoho pozdního večera vraceli s kamarády z krčmy domů kolem ředitelova domku. *„... rozjařeni přátelsky jarým posezením, zpěvem a snad i pelhřimovským „plzeňským“, které za našich časů vařival starosta města pan Rosol, zastavili jsme se pod osvětleným oknem našeho milého ředitele a zapěli mu malé dostaveníčko. Neobjevil se u okna, aby nás uvítal nebo pokropil, ale objevil se druhého dne ve třídě ve chvíli mimořádnou a při zavřených dveřích nás klidně a dobrácky upozornil na to, že je rozhodně lépe, jdou-li studenti z hospody domů potichu a nevykřikují-li své pozdní bdění na ulici pokojným spáčům a pracujícím bdělcům pod okny.“*³⁷⁶ Profesor Šebek si vyřídil neslušné prozpěvování na veřejnosti se svými svěřenci také jednoduše a bez dalších postihů. *„Druhý den po této smělosti byl jsem volán z latinských slovíček a žádán ode mne překlad těchto slov: pozdě večer, zpívati, zakazovati, drzost, sednout.“*³⁷⁷

Nejčastější nedovolenou zábavou byla návštěva hostinců bez doprovodu rodičů. O oktávanech, kteří se přiznali k návštěvě hostince a marně se snažili prosbami u profesorů zajistit si prominutí trestu, vypráví jedna ze vzpomínek *Památníku Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921*. Na postih ale nemuseli dlouho čekat. *„Všichni dostali čtyřhodinový karcer. Trest nastoupili o Hromnicích léta od narození Páně 1901 po službách božích o hodině desáté na poledne. Z toho, že každému byla přisouzena samovazba, usoudili, že od loňska přece jen cosi vyšlo na jevo a že se tedy už o tom ví, jak při karceru šest společně zavřených a málo hlídaných septimánů tahalo do druhého*

³⁷⁵ *Památník*, s. 42.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 8.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 23.

patra láhve s pivem po laně, které jinak sloužilo k dopravování uhlí do vyšších poloh budovy.“³⁷⁸

Studenti se i přes zákazy scházeli na různých soukromých literárních nebo politických debatách v zastrčených koutech pelhřimovských domů a probírali každou významnější událost, která se ve městě udála.³⁷⁹ Oblíbeným zájmem byla i četba zakázaných knih a časopisů. Někdy byli gymnazisté knihou tak uchvázeni, že si ji četli i během vyučovacích hodin pod lavicí. „*S tou Mstivou kantilénou (...) stala se mi taková věc: Byl jsem zabrán do lektury pod lavicí zrovna při hodině náboženství. Pan profesor, který měl podivuhodně bystrý zrak, nepozorovaně se přiblížil – okamžik – a kniha byla v jeho ruce. Nesmírně se zamračil zjistiv, co mě zaujalo daleko více než jeho výklad o mravouce. Bylo zle.*“³⁸⁰ Nevhodnou četbou pro mladíky z nižšího gymnázia se ukázala být dobrodružná literatura. Jejich touha po zážitcích a jistě i bujná fantazie zapříčinily hned několik pokusů o uskutečnění cesty do Afriky. Jako první se vydali na dalekou pouť dva terciáni v roce 1880. Vzali si s sebou peníze, dýku a pistoli a vypravili se do jižní Afriky hledat diamanty. Vydali se pěšky a jistě zajímavým směrem, protože jejich putování skončilo v Krakově, kde je okradl hostinský, u kterého chtěli přenocovat. Po návratu z daleké cesty do školy je pak třídní profesor náležitě přivítal: „*Vy zpozdilci, chtěli jste hledat diamanty, a nenašli byste ani velbloudí lejno!*“³⁸¹ V dalších letech se udály ještě dva neúspěšné pokusy o následování cestovatele Emila Holuba.³⁸² Volný čas některých studentů také patřil zejména dívkám. Dokladem, že mysl pelhřimovských studentů se mnohdy více zaobírala opačným pohlavím než školními povinnostmi, jsou i deníkové záznamy neznámého studenta.³⁸³ Vyučující a zejména pak gymnaziální katecheta příliš intenzivním stykům studentů s dívkami opravdu nepřáli a mladíci si museli dávat dobrý pozor, aby je při schůzkách a doprovázení nikdo nespapřil.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 45.

³⁷⁹ K tomu například vzpomínka bývalého studenta Křepelky o scházení „parlamentu“ u Teverných. Tamtéž, s. 22-24.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 14.

³⁸¹ Tamtéž, s. 28.

³⁸² K tomu vzpomínky Karla Judy a Jana Vacka. Tamtéž, s. 7 a 28.

³⁸³ Věnována jim byla podkapitola 5.5 Z deníku neznámého gymnazisty.

6.6 Významní absolventi

*„... Mladí hoši
s knihami chodili tu večer. Lampy
hořely tiše, jasně tak, a dámy
se smály, velká kašna na náměstí
crčela, jakous touhou po domovu
mne mátla píseň, ze zahrad jež zněla
restaurací otevřených. Lidé zvláštní
mi připadali... a já seznamoval
se s přáteli novými na chodnicích,
jež ve škamnech jsem ráno viděl...“³⁸⁴*

Dveřmi pelhřimovského gymnázia vyšlo v letech 1871 až 1921 vstříc své budoucnosti 2 600 studentů a studentek. Pro některé se stala gymnaziální výuka jen krátkou životní zkušeností, jiní zde absolvovali jen nižší gymnázium a pak odešli na jiný typ školy nebo již do praktického života. Od roku 1889, kdy proběhly první maturitní zkoušky, odešlo z Pelhřimova s označením abiturient 665 gymnazistů. Většina z nich poté započala na vysokých školách další studium. Mezi obory, které si nejčastěji vybírali, patřila medicína, teologie, advokacie a pedagogika.³⁸⁵ Někteří studenti pelhřimovského gymnázia zaujali ve zvolených oborech význačná místa, získali svou práci věhlas a je možné je zařadit mezi významné absolventy.

Antonín Sova, básník českého symbolismu a impresionismu, studoval v letech 1876-1879 v Pelhřimově na nižším gymnáziu. Narodil se v Pacově a posléze navštěvoval obecnou školu v nedalekém Lukavci, kde působil jeho otec Jan Sova jako učitel. Primán Antonín Sova bydlel během studií v Pelhřimově u kováře Aloise Štěpánka, další dva roky u učitele Josefa Konečného. V tercii spolu s dalšími dvaceti třemi mladíky začal studovat gymnaziální větev reálného gymnázia. Do kvarty v Pelhřimově již nenastoupil. Přestoupil na gymnázium v Táboře a později odmaturoval na píseckém gymnáziu. Nebude jistě překvapením, že v českém jazyce prospíval se

³⁸⁴ Z básně Kapitola z mládí ze sbírky *Zlomená duše*. Antonín SOVA, *Dobrodružství odvahy a jiné básně*, Praha 1961, s. 24.

³⁸⁵ L. FRANKOVÁ, *Historie*, s. 6-18.

známkou chvalitebný, dostatečná ale musela stačit například z latiny, řečtiny nebo počtů.

Další osobností, s kterou je spjato pelhřimovské gymnázium a po určitý čas neslo i její jméno, je Josef Jiří Švec.³⁸⁶ Narodil se v Čenkově u Třeště rolníku Vojtěchu Ševcovi. V letech 1894-1902 studoval v Pelhřimově a zde i odmaturoval s výslednou hodnocením dospělý. Během osmi let vystřídal čtyři studentské pokoje. Jako mnozí jiní gymnazisté, ani Josef Švec nebyl student bez nějakého toho vroubku. Jeho chování se začalo zhoršovat v sextě a v prvním pololetí septimy obdržel dokonce méně zákonnou známku z mravů za návštěvu hostinců. Nevedlo se mu to samé pololetí ani v některých předmětech, protože se na vysvědčení objevily čtyři nedostatečné. Do konce studií už ale žádné jiné prohřešky nejsou v jeho výkazech zaznamenány a prospěch si také vylepšil. Josef Švec poté absolvoval učitelský ústav a od roku 1911 vyučoval tělocvik v severokavkazském Jekatěrinodaru. Během první světové války bojoval například u Zborova a posléze byl jmenován plukovníkem 1. divize československých legionářů v Rusku. Během přesunu legionářů na západní frontu začala ale některé oslovovat bolševická hesla a hrozilo, že vojsko odepře veliteli poslušnost. Před ztrátou cti si Josef Jiří Švec raději zvolil v říjnu roku 1918 smrt vlastní rukou.³⁸⁷

V letech 1898 až 1906 absolvoval v Pelhřimově osm let gymnaziálního studia i Josef Dobiáš. Jeho otec Josef působil jako ředitel měšťanských škol a v oblasti vzdělávání byl v Pelhřimově významnou a váženou postavou. Josef mladší prospíval na gymnáziu velmi dobře a bez kázeňských problémů, a tak byl po celých osm let osvobozen od placení školného. Nejhorší známku (dobrou) obdržel na vysvědčení pouze z kreslení. Zkoušku dospělosti složil v roce 1906 s vyznamenáním. V almanachu ke stému výročí gymnázia vzpomínal na profesory přírodopisu jako na své nejmilejší, i když pravděpodobně nejvíce ho ovlivnila výuka klasických jazyků Ferdinanda Hoffmeistera.³⁸⁸ Na pelhřimovském gymnáziu studovali i jeho dva bratři a všichni tři si pro další studium zvolili pražskou univerzitu. Josef si vybral klasickou filologii a zároveň navštěvoval přednášky z pedagogiky a umění. Později začal studovat

³⁸⁶ Ústav byl 7. srpna 1934 přejmenován na Státní československé reálné gymnázium plukovníka Josefa Jiřího Ševce v Pelhřimově. Tento název neslo až do února roku 1948.

³⁸⁷ K životu Josefa Jiřího Ševce podrobněji například Milan DAVID, *Josef Jiří Švec a Rusko*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 14, 2003, s. 95-99; Karel JUN, *Josef Jiří Švec*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu ročník V, 1926/1927, s. 2-5.

³⁸⁸ Josef DOBIÁŠ, *Moji nejmilejší profesori*, in: Pelhřimovské gymnázium (1871-1971), Pelhřimov 1971, s. 23-25.

i historii. Nejvíce ho tehdy zaujaly přednášky Václava Novotného.³⁸⁹ Po univerzitních studiích byl jako člen pedagogického sboru pelhřimovského gymnázia přikázán službou na gymnázium na Královských Vinohradech. Ve dvacátých letech se opět vrátil na Filosofickou fakultu Karlovy univerzity, tentokrát v roli přednášejícího. V roce 1930 byl jmenován řádným profesorem starověkých dějin. Publikoval řadu prací z historie, historiografie nebo numismatiky. Ve dvacátých letech spravoval pelhřimovský městský archiv a přístup k těmto pramenům byl mimo jiné pohnutkou k sepsání jedné z největších monografií k dějinám města. V letech 1927-1971 vyšlo pět dílů v šesti svazcích Dějin královského města Pelhřimova, které mapují historii města a jeho okolí do roku 1651.³⁹⁰

Na uměleckou dráhu se dal další ze studentů pelhřimovského gymnázia Josef Šejnost. Proslavil se zejména jako akademický sochař a mistr v tvorbě plaket a medailí. Narodil se v malé vesničce Těšenov na Pelhřimovsku a během školního roku bydlel v Pelhřimově nejprve u krejčího Václava Smrčky a poté u učitele Ludvíka Stejskala. Absolvoval pouze nižší gymnázium (1890-1894) a poté se rozhodl studovat na keramické škole v Bechyni. Josef Šejnost patřil mezi studenty z chudých rodin, a proto ulehčoval rodičům například doučováním nebo ministrováním, za které dostával obědy nebo levnější ubytování. Začátky gymnaziálních studií nebyly jistě jednoduché. Nedostatečně byl v primě ohodnocen například z německého jazyka a také výsledky v kreslení nebo krasopisu stačily jen na dostatečnou. Ani v následujících letech se nemohl zařadit mezi premianty, ale ze čtvrtého ročníku už odcházel s chvalitebnou známkou z kreslení.³⁹¹ Po studiích v Bechyni začal pracovat jako modelér u keramických firem. V roce 1908 pak zakončil studium na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Během svého života portrétoval řadu významných osobností z uměleckých, politických i podnikatelských kruhů první republiky a vytvořil medaile k slavnostním událostem (například k 28. říjnu 1918 nebo k jubileu mistra Jana Husa). Je autorem

³⁸⁹ Podrobněji Jaroslava ČURDOVÁ – Kristýna KOLAJOVÁ, *Josef Dobiáš – profesor starověkých dějin a historik Pelhřimova*, in: Josef Blüml – Dagmar Blümllová – Bohumil Jiroušek a kol., *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999, s. 117-118.

³⁹⁰ Vzpomínka na osobnost Josefa Dobiáše například Jan TOMÁŠEK, *Profesor Josef Dobiáš – 120. výročí narození*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 19, 2008, s. 219-225. K jeho vědecké kariéře podrobněji například Jaroslava ČURDOVÁ – Kristýna KOLAJOVÁ, *Josef Dobiáš*, s. 115-132. František KUTNAR - Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997, s. 779-781, 915-916. Věra HAVLOVÁ, *Josef Dobiáš (studie o životě a díle)*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 1996.

³⁹¹ Josef Šejnost si během gymnaziálních studií vedl deník. Některé deníkové záznamy uveřejnil ve studii Vratislav NEJEDLÝ, *Ze vzpomínek sochaře a medailéra Josefa Šejnosta na gymnaziální studia v Pelhřimově*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 4, 1993, s. 49-52.

pamětních desek například na rodném domu Bedřicha Smetany v Litomyšli nebo na domě v Brixenu, kde pobýval Karel Havlíček Borovský.³⁹²

V závěru sledovaného období (1919-1921) studoval na pelhřimovském gymnáziu také Jan Pachta. Pocházel z rolnické rodiny z Dobré Vody u Pelhřimova, kde i navštěvoval obecnou školu. Během gymnaziálních studií měl velmi dobrý prospěch, jako mnozí jiní mladíci občas konflikty s pedagogickými autoritami a také se podílel například na vydávání studentského časopisu.³⁹³ Velmi často pak měnil ubytování ve městě. Během středoškolských studií si nevypěstoval významnější vztah k historii, podle jeho slov zejména kvůli stylu výuky přísného profesora dějepisu Josefa Trčky.³⁹⁴ Nejbližší osobou mu byl ve škole bratranec Vladimír Průša, taktéž gymnazista.³⁹⁵ Bratranec patřil k nejlepším studentům a již během studií projevoval zájem zejména o moderní literaturu. Vladimír Průša zemřel velmi mladý, přesto byl ale pro bratrance jistě velkým vzorem. Po studiích na Filosofické fakultě Karlovy univerzity se Jan Pachta stal doktorem filosofie, složil i knihovnické zkoušky a nakonec získal místo v Archivu ministerstva vnitra. V počátcích své profesní kariéry se zajímal o moderní proudy v historické metodologii, ale jeho práce po roce 1948 měly nízkou úroveň a zaměřovaly se pouze na propagandu (zejména *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví, Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*).³⁹⁶

Z dalších studentů, kteří získali uznání ve svém profesním oboru, lze jmenovat například Emila Švagra, zakladatele toxikologie a soudní chemie, Františka Hamzu, lékaře, profesora a zakladatele dětské protituberkulózní léčebny, Aloise Získala, profesora a ředitele Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd, Ferdinanda Hrejsu, evangelického teologa a historika, nebo Jana Paulyho, literáta a arciděkana na Smíchově. Někteří bývalí studenti vstoupili podobně jako Josef Jiří Švec za první světové války do legií. Jmenovitě například Otakar Zahálka, generál ruských legií a po návratu důstojník z povolání, Vladimír Chalupa, taktéž generál v Rusku a po válce tajemník ministerstva národní obrany, nebo František Šteidler, historik

³⁹² K tomu Karel JUN, *Josef Šejnost*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 4, 1924-1925, č. 7, s. 97-101.

³⁹³ Podrobná studie k mládí Jana Pachty a jeho profesní kariéře do roku 1945 Hana KÁBOVÁ, *Mladý Jan Pachta*, in: Bohumil JIROUŠEK a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008, s. 109-149.

³⁹⁴ Jan PACHTA, *Jsem rodák z Dobré Vody u Pelhřimova*, in: *Pelhřimovské gymnasium (1871-1971)*, Pelhřimov 1971, s. 43-44.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ F. KUTNAR - J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 987. K tomuto tématu také Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999, s. 89-90, 95, 101-102, 127; Bohumil JIROUŠEK, *Česká marxistická historiografie – možnosti a meze studia*, ČČH 104, 2006, s. 884-905.

československých legií. Někteří z bývalých absolventů vkročili na půdu pelhřimovského gymnázia i v roli vyučujících.³⁹⁷ Zdejší profesorem se stal historik Jan Fried, syn pelhřimovského lékárníka, který zde studoval v letech 1891-1901.³⁹⁸ Profesor českého a německého jazyka Karel Jun, syn místního truhláře, maturoval na gymnáziu ve stejném roce (1901) jako Jan Fried. V letech 1929-1939 pelhřimovské gymnázium i řídil. Posledním středoškolským profesorem, který se během své profesní kariéry navrátil na místa svých studií, byl Karel Polesný. Pocházel z učitelské rodiny a během studií na gymnáziu (1891-1899) ho již vychovávala pouze matka. Od kvinty do oktávy pobíral z nadace císaře Ferdinanda 120 zlatých ročně. Po letech vzpomínal například na své publicistické zájmy. „*V septimě jsme začali vydávat vlastní časopis, ale každý autor psal vlastnoručně svůj článek anebo kreslil vyobrazení. Na konci roku jsme jej prodali za 50 l piva, jež zaplatil rytíř Staugler a propili za večer všichni spolužáci.*“³⁹⁹ Karel Polesný se zapsal do dějin Pelhřimova zejména příspěvky k jeho historii a stavebnímu vývoji.⁴⁰⁰

³⁹⁷ K jejich učitelskému působení na gymnáziu podrobněji následující kapitola a Příloha č. 8.

³⁹⁸ Hana KÁBOVÁ, *Jan Fried. Studie o životě a díle pelhřimovského historika*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2000.

³⁹⁹ *Pelhřimovské gymnasium (1871-1971)*, Pelhřimov 1971, s. 44.

⁴⁰⁰ Karel POLESNÝ, *Pelhřimovské brány*; K. POLESNÝ – Z. WIRTH, *Pelhřimov*.

7 PEDAGOGICKÝ SBOR

Učitelé jsou osobnostmi, bez kterých by škola nebyla školou. Na některé vzpomínají studenti s odstupem času rádi, o jiných budou až do konce života mluvit v negativním slova smyslu. Pro některé žáky se mohou stát učitelé vzorem k následování a jejich výuka konkrétního předmětu vzbudí třeba i celoživotní studentský zájem, jiným znechutí daný vědní obor na dlouhá léta. Pro gymnaziální učitele konce druhé poloviny 19. a počátku 20. století byla příznačná všeobecná prestiž profese, ale i některá omezení v jejich veřejném vystupování a soukromém životě. Než se ale vyučující dopracoval k solidnímu postavení a uspokojivému platu, musel ujit dlouhou a náročnou cestu.

Středoškolský student, který se chtěl stát pedagogem na vyšších typech škol, musel absolvovat, jak stanovila Bonitz-Exnerova reforma z poloviny 19. století, tři roky na filosofické fakultě.⁴⁰¹ Budoucí učitelé na gymnáziích a reálkách se zde věnovali své předmětové specializaci a také filosofii, pedagogice, německému jazyku a vyučovacím jazyku. Jiné vzdělání měli ze středoškolských pedagogů pouze katechetové (teologická fakulta) nebo také učitelé matematiky v kombinaci s fyzikou nebo deskriptivní geometrií (vysoká škola technická). Závěrečná zkouška studia na filosofické fakultě měla tři části. Jako první musel student vypracovat písemné práce ze svého hlavního předmětu a jednu z pedagogiky. Témata vybírala zkušební komise a standardní doba pro vypracování byla stanovena na tři měsíce. Nejpozději do dvou let pak musel student složit další části zkoušky – písemné klauzurní práce a ústní zkoušku. Pro hlavní předmět trvala písemná část deset hodin, pro vedlejší pět. Po jejich splnění mohl budoucí učitel vyučovat hlavní předmět na vyšším gymnáziu, vedlejší jen na nižším. Vzdělávání pedagogů bylo v menší míře upraveno v roce 1884, 1897 a 1911. Prodloužila se délka studia na čtyři roky a písemná práce z pedagogiky byla nahrazena známkou z kolegií v tomto oboru. Předepsanou písemnou práci mohla také nahradit vědecká práce většího rozsahu sepsaná během studií. Postupně byly rozšiřovány i možné kombinace pro aprobaci. Setkáním s realitou praxe byl zkušební rok. Pod dozorem zkušeného pedagoga v ten čas nejprve pouze hospitovali na hodinách, v druhé části roku už jeden předmět vyučovali.

⁴⁰¹ K přípravě na výkon učitelského povolání podrobněji K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študiaci*, s. 145-148. Srov. M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 121 a 125.

Vyučující s nejnižším postavením na střední škole byl suplent.⁴⁰² Působil na ústavu předem vymezenou dobu, nejčastěji jako náhrada za nemocné nebo zemřelé profesory, případně vyučoval paralelní třídu. Jeho postavení opravdu nebylo záviděníhodné. Mohl být kdykoliv propuštěn, neexistovala přesná pravidla pro jeho jmenování skutečným učitelem a léta strávená na tomto postu se nepočítala do služebního postupu. Pokud nastal v určitém období přebytek absolventů a nedostatek míst, strávili v tomto postavení pedagogové i řadu let. Až do prvního desetiletí 20. století se pak postupně alespoň po malých krůčcích postavení suplentů zlepšovalo (například odměny podle počtu odučených hodin, započítání maximálně osmi let suplování do služebních let). Podobnou pozici měli i provizorní učitelé. Ti suplovali profesory, kteří vykonávali momentálně jinou funkci například školního inspektora.

Jmenování skutečným učitelem bylo důležitým okamžikem v profesní kariéře, neboť již po dalších třech letech se mohl stát pedagog jako řádný člen pedagogického sboru středoškolským profesorem. Pokud se uvolnilo na některé střední škole profesorské místo, vždy byl vypsán konkurs. Z uchazečů, kteří splňovali požadavky na konkrétní místo na státních gymnáziích, sestavil ředitel tabulku, z níž pak zemská školní rada vybrala tři kandidáty. Konečné rozhodnutí bylo na ministerstvu kultu a vyučování. Obsazování míst na obecních gymnáziích bylo v kompetenci zřizovatele. Obecní zastupitelstvo zvolilo jednoho z kandidátů na konkrétní učitelský post a toho pak musela ve své funkci potvrdit česká zemská školní rada. Z konkursů vypsanych v Pelhřimově se dochovaly například výkazy žadatelů o místo učitele klasické filologie a kreslení z roku 1885, tedy ještě před zestátněním ústavu. Seznam kandidátů sestavil ředitel Václav Petrů, přidal i jejich pořadí podle služebních let a vybral tři nejvhodnější uchazeče na obsazovaný post.⁴⁰³

V čele učitelského sboru stál ředitel ústavu. Vyučoval nižší počet hodin a mnohem více se věnoval úředním povinnostem. Patřila k nim reprezentace školy navenek, rozhodování o přijetí žáků, komunikace s rodiči, rozhodování o úvazcích a dalších úkolech pedagogů. V neposlední řadě vedl například účty, vybíral poplatky a připravoval k vydání výroční zprávy.

Mimo pedagogický sbor stáli vedlejší učitelé, kteří vyučovali nepovinné a volitelné předměty. Jejich plat se odvíjel od počtu odučených hodin a finanční prostředky na mzdy pocházely z poplatků od žáků. Někdy neměli vedlejší učitelé ani

⁴⁰² Složením pedagogického sboru se ve své práci zabývala K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 149-153.

⁴⁰³ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 2, kart. 1.

pro daný předmět aprobaci a působili mimo školu například jako ředitelé kůru nebo členové Sokola.

Slavnostním aktem při nástupu do místa bylo složení služební přísahy. Od roku 1896 ji stačilo pronést v přítomnosti ředitele a dvou svědků, dříve ji museli skládat u výše postavených úředníků (například školní inspektor, představitelé zemské školní rady). V přísaze učiněné Bohu před krucifixem sliboval dotyčný, že zachová věrnost panovníkovi a jeho rodu, bude jednat v souladu se zákony a příkazy nadřízených a bude „*učitelský úřad dle nejlepšího vědomí a svědomí spravovati, každého zneužívání jeho, jmenovitě v takovém způsobu, který by státu, náboženství neb mravnosti byl nebezpečný, se varovati.*“⁴⁰⁴ Dále se zavazoval ke svornosti s ostatními kolegy, nestrannosti při posuzování výkonů studentů a v neposlední řadě k předávání vědomostí, citu pro náboženství, mravnost a zákonný pořádek.

Stejně jako další státní úředníci museli i učitelé oblékat při oficiálních událostech uniformu.⁴⁰⁵ Výše mzdy se odvíjela od zařazení do hodnostní třídy a velikosti hostitelského města. I vyučující na školách zřízených obcemi byli finančně ohodnoceni podle stejných zásad. V roce 1870 činil roční základní plat středoškolského profesora 800 zlatých, o tři roky později již 1000 zlatých a na konci devadesátých let byl stávající navýšen o 400 zlatých. Po přechodu na korunovou měnu zůstal ve stejné výši, činil tedy 2 800 korun. K tomuto základu mohl vyučující pobírat příplatek za odsloužená pětiletí tak zvané kvinkvenálky. O kvinkvenálky musel požádat a příplatek mu nemusel být vůbec přiznán.⁴⁰⁶ Speciálním pak byl ředitelský příplatek, který se pohyboval v průběhu let od dvou do pěti set zlatých. Příplatek, jenž zahrnoval aspekt hodnostní třídy a velikost města se nazýval (od roku 1873) aktivitné. Jeho minimální výše byla 200 zlatých. Učitelé byli podle funkce a délky praxe služebně zařazeni do tříd (šesté až deváté). Kladem zařazení mezi úřednické profese byla jistota penze, záporom nutnost korektního politického vystupování na veřejnosti⁴⁰⁷ nebo zákaz členství v různých spolcích. Do výslužby mohl odejít učitel na vlastní žádost nebo z rozhodnutí vyšších orgánů po určitém počtu odsloužených let nebo ze zdravotních důvodů. Na konci své kariéry mohl požádat o jednorázovou částku (odstupné) nebo

⁴⁰⁴ Služební přísahy učitelů pelhřimovského gymnázia z let 1895-1921 SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 164, kart. 10.

⁴⁰⁵ Detailně k vzhledu uniformy K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti*, s. 155-156.

⁴⁰⁶ Do roku 1898 činil 200 zlatých. Následně byla první dvě pětiletá období praxe ohodnocena 200 zlatými, další třemi sty. Tamtéž, s. 209. Záležitosti navýšení služného vyučujících na pelhřimovském gymnáziu viz poznámka 302.

⁴⁰⁷ K tomu Antonín ŠETELÍK, *Sbírka normalii, platných pro české školy střední*, Praha 1902, s. 160.

udělení penze. Ta byla vypočítána na základě odpracovaných let a výše posledního platu. Vypláceno mu bylo od 42 do 100 % předchozí mzdy.⁴⁰⁸ Součástí učitelské profese byla i vědecká činnost, jejíž výsledky byly publikovány prostřednictvím studií ve výročních zprávách a časopisech, sepsáním učebnice nebo vydáním vlastního díla.⁴⁰⁹

V letech 1871 až 1921 vyučovalo na pelhřimovském gymnáziu celkem 117 pedagogů. Někteří zde působili pouze krátký čas na pozici suplujících učitelů, jiní s odučenými léty získávali lepší postavení, až byli povýšeni na definitivní profesory. Jen málo pedagogů začínalo svou profesní dráhu právě na gymnáziu v Pelhřimově a po třiceti letech zde strávených odcházelo do penze. Mezi takové patřil Eduard Janáček (doba působení 1875-1905), který vyučoval dějepis, zeměpis a francouzský jazyk. Více než třicet let pak strávil v Pelhřimově první ředitel Václav Petruš a profesor klasických jazyků Jan Vyhnánek.⁴¹⁰ Vedlejší předměty vyučovalo v průběhu let devět výpomocných učitelů (zejména ředitelů kůru a učitelé obecných škol), kteří stáli mimo pedagogický sbor. V ostatních letech zajišťovali výuku nepovinných předmětů řádní členové pedagogického sboru. První ženou učitelkou na pelhřimovském gymnáziu byla Božena Machová, která ve školním roce 1919/1920 vyučovala ženské ruční práce.

Zdejší učitelé působili v předchozích letech na různých gymnáziích nebo reálkách v českých zemích nebo byli kandidáty středoškolského učitelství. Často byla jejich předchozím působištěm některá z pražských středních škol (zejména Akademické gymnázium a gymnázium na Královských Vinohradech) nebo gymnázium v Táboře. Jejich učitelské působení v Pelhřimově končilo nejčastěji změnou působiště, případně odchodem do penze nebo úmrtím.⁴¹¹

Učitelé druhé poloviny 19. století a prvních desetiletí toho následujícího vyžadovali na gymnazistech nejen vědomosti z jednotlivých předmětů, ale i kázeň v chování. Vždy se ale odvíjelo od osobnosti profesora a jeho životních i pedagogických zkušeností, jak o naplňování studentských povinností dbal. Bývalí gymnazisté tak vzpomínali po letech jak na přísné, tak i shovívavé kantory a hodnotili jejich učitelské schopnosti. Pro Karla Judu byli v době jeho studií kontrastem například učitel katolického náboženství páter Kukla a profesor Eduard Janáček. „*Byl muž* (páter

⁴⁰⁸ Podrobněji tamtéž, s. 457.

⁴⁰⁹ Seznam vědeckých prací uveřejněných ve výročních zprávách pelhřimovského gymnázia do roku 1902 obsahuje *Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1902-1903*, Pelhřimov 1903, s. 56.

⁴¹⁰ K délce působení jednotlivých vyučujících Příloha č. 8.

⁴¹¹ V jedenácti případech bylo pouze uvedeno, že vyučující odešel. Pokud bylo následně působiště vyhledáno, jednalo se nejčastěji o gymnázium. Jedenáct učitelů odešlo do penze a deset zemřelo.

Kukla) *přísný, málokdy se smál, nic neodpustil, jako zase my mu nemohli odpustit, že své exhorty vždycky jen četl – řečník nebyl a jeho rozpačité, řeč nastavující „tedy – teda“ bylo mezi studenty proslulé.*⁴¹² „(...) oceňovali jsme od nejmenších tříd jeho (Janáčkovy) vědomosti, hlavně to, že se nikdy nepodíval do knihy, přednášeje vždycky všecko z paměti, hlavně však jeho nesmírnou, zrovna nekonečnou dobrotu srdce i mysli. Z každého školního úspěchu u nás docíleného se upřímně radoval, při každé příležitosti nás nabádal k četbě, sám četl snad všecko co současně vycházelo.“⁴¹³ Vždy se našli a najdou i v učitelské profesi osobnosti, které jsou hodny následování, ale také naopak i odstrašující příklady.⁴¹⁴ Stejně jako se různil vztah profesorů k jednotlivým žákům nebo obliba k jednotlivým třídám, mohly být ale odlišné i vzpomínky gymnazistů na stejné pedagogy.

V souvislosti s chováním žáků bylo o shovívavosti prvního ředitele gymnázia pojednáno již výše. Na jeho výjimečný vzhled a literární zájmy zase vzpomínal arciděkan Jan Pauly v roce 1941 ve svých Pamětech. „*Muž neobyčejně pilný, rázný, ale hodný a dobrý. Měl plnovous a proto jsme mu říkali Zeus. O studenty se staral, ale od mnohého z nich málo vděku zažil. Napsal přeložil četné knihy. Byl by zasloužil titul školního rady. Ale pro jeho spisovatelskou činnost lezli na něho žárliví.*“⁴¹⁵ Přezdívám neušli například i František Šafránek, hrabě Monte Christo pro svou mužnou ušlechtilost a dokonalost, nebo učitel řečtiny Jan Soukup, nazývaný Achilles.⁴¹⁶ Obávaným pedagogem byl podle Paulyho Karel Mollenda, který byl spolu s Václavem Petrů prvním z pelhřimovských profesorů. Každý žák se při jeho zkoušení třásl strachem a botanika, při níž se musely poznávat květiny, byla pro studenty synonymem hodin hrůzy.⁴¹⁷ Zatímním správcem gymnázia se po odchodu Václava Petrů do penze stal nakrátko (1. srpna až 31. prosince 1905) Tomáš Snětivý. Další dva ředitelé Josef Frána a Josef Kubr odešli na následné působiště po dvou letech ve funkci.⁴¹⁸ Čtvrtým

⁴¹² Karel JUDA, *Výlet do zahrady mladosti*, in: *Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921*, Pelhřimov 1921, s. 7.

⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ „*Gymnaziálním katechetou za mého studia byl Jan Kukla, který byl příliš rigorosním vůči studentům a nedobrým pedagogem, který se nedovedl vymyslet v duši studentů.*“ Bývalý gymnazista Jan Pauly ho pak dával jako kněz katechetům za vzor, který nemají následovat. Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka literárních rukopisů 1740-1998, Paměti Msgre. Jana Paulyho, inv. č. 16, fol. 20.

⁴¹⁵ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka literárních rukopisů 1740-1998, Paměti Msgre. Jana Paulyho, inv. č. 16, fol. 18.

⁴¹⁶ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka literárních rukopisů 1740-1998, Paměti Msgre. Jana Paulyho, inv. č. 16, fol. 22. K. JUDA, *Výlet do zahrady mladosti*, s. 8.

⁴¹⁷ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka literárních rukopisů 1740-1998, Paměti Msgre. Jana Paulyho, inv. č. 16, fol. 18-19.

⁴¹⁸ Viz podkapitola 4.4 Od prvních zkoušek dospělosti k reformám ministra Marcheta.

ředitelem se stal v šedesáti letech Josef Třesoňlavý, profesor latiny a řečtiny a školní inspektor v Sušici. Pelhřimovské gymnázium vedl v letech 1911 až 1922. Suplent Vladimír Šedivý na první setkání s ním vzpomínal takto: „*V ředitelně mne přijal starý šedivý pan ředitel, jemuž se trochu třásla hlava – skutečné nomen, neboť se jmenoval Třesoňlavý.*“⁴¹⁹

Na pedagogický sbor pelhřimovského gymnázia v posledních letech existence Rakouska-Uherska zavzpomínal v roce 1971 Vladimír Šedivý, učitel češtiny a francouzštiny. Pro mladého suplenta, který byl v roce 1914 povolán z Mladé Boleslavi do Pelhřimova, bylo město nejprve nevítanou budoucností. „*Kolegové mne strašili, že Pelhřimov je zapadlé hnízdo kdesi, v němž přítomnost potápí minulost, aby udělala místo budoucnosti.*“⁴²⁰ Zpětně pak prostředí pelhřimovského gymnázia hodnotil takto: „*Nedalo se nic dělat. Byl to chléb náš vezdejší a člověk zvykne i na šibenici. Zvykl jsem si. Obyvatelstvo bylo přátelské a milé, kolegové většinou, kromě nás mladých, postarší, ale kolegiální. Žactvo bylo disciplinované, učenlivé a pilné.*“⁴²¹ Šestadvacetiletý suplent byl pro svou nevážnost v oblékání nebo aktivity a žertíky ve volném čase tehdy několikrát volán na kobereček k řediteli.

Učitelské povolání tedy s sebou přinášelo nejenom výhody v podobě význačného postavení a jisté penze, ale i závazky společenského rázu. Obyvatelé města pozorně sledovali jak učitelův zevnějšek a jeho domácnost, tak i míru angažovanosti ve společenském životě města (veřejně prospěšná a vlastenecká činnost, oslavy, plesy, přednášky aj.).⁴²² Příprava na povolání byla navíc náročná a trvalo často dlouhá léta, než se suplení propracovali k solidnímu postavení.

⁴¹⁹ Vladimír ŠEDIVÝ, *Momentka z Pelhřimova před půl stoletím. Trampoty bujarého c. k. suplujícího profesora na maloměstě*, in: Pelhřimovské gymnasium (1871-1971), Pelhřimov 1971, s. 46.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 46.

⁴²¹ Tamtéž, s. 47.

⁴²² Profesori pelhřimovského gymnázia byli zakládajícími členy Muzejního spolku a městského muzea v Pelhřimově v roce 1901. O jejich činnosti ve spolku podrobně Jiří KŘIVSKÝ, *Podíl profesorů pelhřimovského gymnasia na založení a práci Muzejního spolku a městského muzea v Pelhřimově*, in: Pelhřimovské gymnasium (1871-1971), Pelhřimov 1971, s. 15-19.

ZÁVĚR

Předložená diplomová práce se pokusila zachytit prvních padesát let existence gymnázia v Pelhřimově od jeho vzniku v roce 1871 do roku 1921. Po císařském královském a arcibiskupském obecním gymnasiu, které zde fungovalo jen krátce (1762-1783), bylo reálné gymnázium zřízené v roce 1871 první dlouhodobě působící a také jedinou střední školou ve městě, jež poskytovala vyšší vzdělání v českém jazyce zdejším obyvatelům.

Záměrem práce byl pokus o komplexnější pohled na vznik, vývoj, život a působení gymnázia v Pelhřimově ve sledovaném období. Hlavním úkolem bylo tedy nejenom zmapovat historii pelhřimovského gymnázia jako regionálně významné vzdělávací instituce, ale také poukázat na důležitost jeho fungování ve městě, blíže analyzovat aktéry vzdělávání, studenty a učitele, a přiblížit každodennost této školy. Nebylo to ale možné bez zasazení do kontextu dějin města a regionu, jejich sítě škol a všeobecných změn probíhajících ve středním školství zejména v druhé polovině 19. století a v prvních desetiletích toho následujícího.

Malé město na Českomoravské vrchovině rozprostírající se v blízkosti zemské hranice s Moravou bylo v sedmdesátých letech 19. století místem, kam pouze pozvolna pronikaly novinky průmyslové společnosti a teprve v dalším desetiletí získalo dlouho očekávané dopravní spojení s většími hospodářskými centry. Poměrně dlouho si zachovávalo svůj zemědělský a řemeslnický ráz a marně se snažilo zajistit svým obyvatelům možnost vyššího vzdělání. V regionu se postupně rozšiřovala síť elementárního školství a pelhřimovská partikulární škola poskytovala zdejším žákům i pokročilejší učivo, ale až do šedesátých let 18. století museli nadaní chlapci odcházet na vyšší studia do vzdálených měst. Přitom již od poloviny 17. století se představitelé královského města snažili vyjednávat s církevními řády o fundaci vytoužené školy. Všechna jednání ale ztroskotala, a tak obec a její obyvatelé, stejně jako i později, vzali vše do vlastních rukou. Změny sekundárního školství v habsburské monarchii za vlády Marie Terezie a Josefa II. ale pelhřimovskému císařskému královskému a arcibiskupskému obecnímu gymnasiu nepřály, a proto se možnost gymnaziálního vzdělávání stala spíše jen krátkou epizodou. Představitelům Pelhřimova bylo jasné, že vzdělanější lidé by přispěli nejen ke kulturnímu, ale i hospodářskému rozvoji města, ale když se naskytla na počátku sedmdesátých let 19. století možnost na stavu pelhřimovského školství něco změnit, raději se chtěli vydat cestou menších finančních

výdajů. Diplomová práce se tedy pokusila nastínit kontext události vzniku nižšího reálného gymnázia v roce 1871 a poukázala i na to, jak se odrazily například školské reformy v možnostech vzdělávání ve městě.

První kapitola věnovaná již samotnému gymnáziu se nejprve zabývala vznikem školy z popudu pelhřimovské veřejnosti a zajištěním jejího chodu. Snažila se detailně popsat proměny gymnázia v prvních padesáti letech jeho existence a ukázat, jak se na něm podepsala iniciativa zástupců obce a reformy středního školství z této doby. Mimo to se zaměřila na informace o obsahu vzdělání, kterého se studentům pelhřimovského gymnázia dostalo, a poukázala také na úzký vztah mezi školou a hostitelským městem (na tomto místě zejména v souvislosti s významnými událostmi a oslavami).

Z dochovaných pramenů pak vzešel obraz života školy, který zahrnoval jak všední, tak i nevšední dny strávené na gymnáziu. Popsán byl průběh klasického školního roku s jeho pravidelně se opakujícími událostmi, ale i výjimečné zážitky, které studentům přinášely například celoškolské výlety a akademie. Bylo možné podívat se i na fyzickou kondici pelhřimovských gymnazistů a detailněji zmapovat jejich možnosti sportovního vyžití a zájem o ně. Předložená práce se také zaměřila na projev uvolněnějších poměrů po vzniku Československé republiky, kterým byl na gymnáziu vznik studentské samosprávy. Studentské nadšení pro tuto věc, ale bohužel postupem času opadalo. Detailnější analýze byly podrobeny publicistické pokusy pelhřimovských gymnazistů. Rozbor několika čísel dochovaných školních časopisů ukázal nejen literární a publicistické ambice autorů článků, ale i rozvernost a komičnost studentských dnů. Do osobního života a zájmů jednoho z pelhřimovských gymnazistů poskytla alespoň letný pohled podkapitola, která čerpala z deníkových zápisů z let 1913-1914. Dění na gymnáziu bylo také úzce propojeno se životem města. Diplomová práce se pokusila vystihnout význam a důležitost působení zdejšího ústavu, ale také velkou finanční zátěž, která s jeho vydržováním souvisela, což muselo nevyhnutelně vést ke snaze o zestátnění gymnázia.

Podrobné analýze byl podroben rozsáhlý soubor dat o studentech gymnázia z let 1871-1921. Byl získán z výkazů docházky a prospěchu a hlavních protokolů o zkouškách dospělosti ze sledovaného období. Zjištěny byly počty studentů, tříd i náročnost a úspěšnost studia. Většina studentů gymnázia pocházela z Čech a údaje zjištěné o teritoriálním původu ukázaly, vcelku očekávanou, převahu studentů zdejšího regionu. Zpracovaná data odhalila i další spádové okresy. V souvislosti

s přespolními studenty bylo širě pojednáno i o studentském bydlení, které ne vždy naplňovalo představy školy a ministerstva o vhodném ubytování. S ním souvisely i povinnosti majitelů volných pokojů jako odpovědných dozorců zdejších gymnazistů. Socioprofesní charakteristika upozornila na domácí zázemí studentů. Pelhřimovští gymnazisté pocházeli nejčastěji z rodin, jejich příjmy pocházely ze zemědělství a provozování řemesla. Významnější bylo pak i procentuální zastoupení otců studentů, kteří se živili pedagogickou činností. S finančními prostředky rodičů souvisí i zjištěný fakt, že více než polovina studentů pelhřimovského gymnázia splňovala podmínky pro osvobození od školeného a bylo jim odpuštěno. Pouze malá část studentů pobírala během studií stipendium. Analýza také potvrdila vstupní předpoklad o převaze studentů katolického vyznání na gymnáziu v Pelhřimově. Na základě známek z mravného chování na vysvědčení ve sledovaném období bylo nastíněno i chování gymnazistů a možné prohřešky proti disciplinárnímu řádu. Připomenuti byli ve stručnosti i zdejší studenti, kteří dosáhli během svého profesního života určitého věhlasu.

Údaje o pedagogickém sboru byly shromážděny z památků vydaných k výročí gymnázia, výročních zpráv školy a pramenů týkajících se učitelů z fondu *Gymnázium Pelhřimov*. Byl sledován zejména počet vyučujících, jejich postavení, délka působení, aprobace a předchozí i následující působiště. Zjištěné údaje, které zdaleka nedosahují rozsahu informací o studentech, byly doplněny o pohled na učitelské povolání v obecné rovině (průběh studií, postavení, finanční ohodnocení aj.) a bylo poukázáno na přednosti, ale i stinné stránky této profese.

Tato diplomová práce měla přispět k prohloubení poznatků o pelhřimovském gymnáziu, prvním typu střední školy, který se ve městě rozvíjel a napomohl jeho kulturnímu i ekonomickému rozvoji. Předložená práce zcela jistě nevyčerpala všechny možnosti zpracování dochovaných pramenů. Větší pozornost by si určitě zasloužilo například další uplatnění pelhřimovských gymnazistů. Badatelsky zajímavým by mohlo být i dohledání dalších informací o profesorském sboru gymnázia a jeho mimoškolních aktivitách. Autorka bude ráda, pokud práce poslouží dalším badatelům věnujícím se dějinám školství například jako materiál vhodný ke komparaci nebo se stane dalším střípkem do mozaiky dějin města a regionu.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny nevydané

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, 1. a 2. nadace pro chudého žáka od Františka Josefa I. 1899-1923, inv. č. 191, kart. 13.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, část fondu Sbírka rukopisů, kart. 22.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Hlavní protokol o zkouškách dospělosti 1888-1953, inv. č. 104-105, kniha č. 104-105.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Oslava 50. výročí založení školy, dopis Aloise Jiráska 1921, inv. č. 197, kart. 20.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Oslavy 25. výročí založení školy 1896, inv. č. 197, kart. 20.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Pravidla pro osoby, které poskytují studentům stravu a byt 1901, inv. č. 210, kart. 22.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Program slavnosti založení gymnasia, řeč Václava Petřů při svěcení základního kamene 1872, inv. č. 208, kart. 22.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Protokoly o provedených inspekcích 1897-1934, inv. č. 169, kart. 10.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Přejímací protokoly 1894-1912, inv. č. 166, kart. 10.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Přestupky žáků 1901-1940, inv. č. 181, kart. 11.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Seznam vyloučených žáků 1877-1924, inv. č. 143, kniha č. 143.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Služební přísahy 1895-1921, inv. č. 164, kart. 10.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Smlouvy o převzetí gymnasia do státní správy, inv. č. 160, kart. 8.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská akademie 1900, inv. č. 196, kart. 20.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentská samospráva 1918-1937, inv. č. 178, kart. 11.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentské časopisy, inv. č. 213, kart. 22.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Vyhlášky o založení gymnasia 1871, inv. č. 207, kart. 22.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výkaz docházky a prospěchu 1871-1953, inv. č. 28-77, kniha č. 28-77.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výkazy o vyloučených žácích 1893-1894, inv. č. 180, kart. 11.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Zápisy o schůzích profesorského sboru 1871-1941, inv. č. 157, kart. 1-2.

SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Zprávy o uvádění profesorů 1902-1922, inv. č. 165, kart. 10.

SOkA Pelhřimov, Děkanství Pelhřimov, inv. č. 145, kart. 10.

SOkA Pelhřimov, Okresní úřad Pelhřimov, inv. č. 655, kart. 135.

SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, inv. č. 444, kart. 59.

Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 2, kart. 1.

Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 4, kart. 1.

Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 5, kart. 1.

Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 6, kart. 1.

Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 12, kart. 2.

Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka dokumentů gymnázium Pelhřimov, inv. č. 15, kart. 2.

Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, Sběrka literárních rukopisů 1740-1998, Paměti Msgre. Jana Paulyho, inv. č. 16.

SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova I., kniha č. 255.

SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, Pamětní kniha města Pelhřimova III., kniha č. 257.

SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 949, VII/7, kart. 612.

SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 1003, VII/7, kart. 612.

SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 887, 6/2, kart. 458.

SOkA Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, inv. č. 917, 7/7, kart. 535.

Prameny vydané

Gymnázium Pelhřimov. Almanach 1996, Pelhřimov 1996.

Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921.

Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu, Pelhřimov 1946.

Pelhřimovské gymnasium (1871-1971), Pelhřimov 1971.

Výroční zprávy gymnázia v Pelhřimově vydané v letech 1872-1948.

Literatura

BARTUŠEK, Václav, *Cesty pelhřimovských studentů za vzděláním v 17. a 18. století*, Jihočeský sborník historický 50, 1981, s. 250-260.

BARTUŠEK, Václav, *Dějiny gymnázia v Pelhřimově (1762-1783)*, Jihočeský sborník historický 53, 1984, s. 173-180.

BARTUŠEK, Václav, *Pokusy o založení gymnázia v Pelhřimově*, Jihočeský sborník historický 52, 1983, s. 1-10.

BERÁNEK, Josef, *Vývoj střední školy v Pelhřimově od r. 1783 do jubilejního roku 1946-47*, in: Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu, Pelhřimov 1946, s. 22-65.

BOROVÍČKOVÁ, Jana – STOČES, Jiří, *Nové metody – prosopografie*, Práce z archivu akademie věd, řada A, svazek 7, Praha 2002, s. 47-61.

BRYCHTOVÁ, Monika, *Dívčí škola v Pelhřimově*, bakalářská práce, Filosofická fakulta Univerzity Pardubice, Pardubice 2010.

ČERNÝ, Jiří, *Pelhřimovská architektura v letech 1870 – 1918*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 8, 1997, s. 48-59.

ČURDOVÁ, Jaroslava – KOLAJOVÁ, Kristýna, *Josef Dobiáš – profesor starověkých dějin a historik Pelhřimova*, in: Josef Blüml – Dagmar Blümllová – Bohumil Jiroušek a kol., *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999, s. 117-118.

DAVÍDEK, Václav, *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970. Díl II, Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850-1970. Svazek 1, Česká socialistická republika*, Praha 1978.

DOBIÁŠ, Josef, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I.-V.*, Pelhřimov 1927-1971.

DOBIÁŠ, Josef, *Učitelé a žáci latinských škol pelhřimovských v době reformační*, in: Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu, Pelhřimov 1946, s. 10-16.

DOJAVOVÁ, Marie, *Tajemství zdi města Pelhřimova*, Pelhřimov 2002.

- FRANKOVÁ, Ludmila, *Historie pelhřimovského gymnázia*, in: Gymnázium Pelhřimov. Almanach 1996, Pelhřimov 1996, s. 6-27.
- HANZAL, Josef, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999.
- HAVLOVÁ, Bohumila, *Historie škol. Inventář*, Červená Řečice 1973.
- HAVLOVÁ, Věra, *Josef Dobiáš (studie o životě a díle)*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 1996.
- CHALOUPKOVÁ, Anežka, *Pacovské školství*, in: Pacov od historie k současnosti, Pacov 1997, s. 21-38.
- JIROUŠEK, Bohumil, *Česká marxistická historiografie – možnosti a meze studia*, Český časopis historický 104, 2006, s. 884-905.
- JUN, Karel, *Z temna do jasu*, in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921, s. 46-48.
- KÁBOVÁ, Hana, *Jan Fried. Studie o životě a díle pelhřimovského historika*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2000.
- KÁBOVÁ, Hana, *Mladý Jan Pachta*, in: Bohumil JIROUŠEK a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008, s. 109-149.
- KÁDNER, Otakar, *Školství v Republice Československé*, in: Václav Dědina – Otakar Kádner (edd.), *Československá vlastivěda X.*, Osvěta, Praha 1931, s. 7-222.
- KLIMEŠOVÁ, Petra, *Gymnasium J. V. Jirsíka v letech 1868-1918*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2011.
- KRČILOVÁ, Irena, *Z historie základního školství v Humpolci*, in: Základní škola Humpolec, Hálkova 591. Hlavní budova – stoletá 1909-2009 (almanach), Humpolec 2009, s. 7-24.
- KRIŠTŮFEK, Eduard, *Vývoj národního školství okresu pelhřimovského v zrcadle školních kronik*, *Vlastivědný sborník českého jihovýchodu* 8, 1929, s. 1-5, 19-24, 41-47, 52-59, 66-71, 85-88, 109-112, 124-127, 137-142 a 151-155.

- KRIŠTŮFEK, Eduard, *Vývoj národního školství okresu pelhřimovského v zrcadle školních kronik*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 9, 1930, s. 10-15, 21-24, 38-42 a 49-54.
- KŘIVSKÝ, Jiří, *Podíl profesorů pelhřimovského gymnasia na založení a práci Muzejního spolku a městského muzea v Pelhřimově*, in: Pelhřimovské gymnasium (1871-1971), Pelhřimov 1971, s. 15-19.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl II., Praha 1997.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.
- KVÁŠOVÁ, Miroslava – JANOUŠEK, Petr, *Pelhřimov v proměnách*, Třebíč 2009.
- KVÁŠOVÁ, Miroslava, *Pelhřimov*, Praha – Litomyšl 2008.
- MAREK, Jaroslav, *Česká moderní kultura*, Praha 1998.
- MARTÍNEK, Zdeněk, *Pelhřimov - město poutníkovo*, Pelhřimov 2005.
- MARTÍNEK, Zdeněk, *Pelhřimov v době průmyslové a občanské společnosti*, Zpravodaj kulturního střediska Pelhřimov, 1996, č. 7, příloha.
- MARTÍNEK, Zdeněk, *Triviální školy v okolí Pelhřimova na konci 18. století*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 2, 1991, s. 3-4.
- MARTÍNKOVÁ, Lenka, *Dějiny pelhřimovského děkanství v letech 1620 až 1790*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 12, 2001, s. 3-46.
- MARTÍNKOVÁ, Lenka, *Vznik a počátky Pelhřimova*, Zpravodaj kulturního střediska Pelhřimov, 1996, č. 4, příloha.
- MORKES, František, *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí*, Praha 2003.
- MORKES, František, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích. Období let 1848-2000*, Praha 2002.
- NEJEDLÝ, Vratislav, *Ze vzpomínek sochaře a medailéra Josefa Šejnosta na gymnaziální studia v Pelhřimově*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 1993, č. 4, s. 49-52.

NOVOTNÝ, Miroslav a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech. Od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích, Praha 2003.

Pelhřimov a železnice. Ke 100. výročí železniční dráhy Horní Cerekev – Tábor, Pelhřimov 1988.

Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí, Pelhřimov 2000.

PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka rodinné genealogie*, Praha 2006.

PICHLÍKOVÁ, Kristýna, *Písecké gymnázium v letech 1778-1850*, diplomová práce, Filosofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2009.

POLESNÝ, Karel – WIRTH, Zdeněk, *Pelhřimov*, Pelhřimov 1911.

POLESNÝ, Karel, *Cís. král. a arcib. obec. gymnasium v Pelhřimově v letech 1763-1783*, in: Památník státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu, Pelhřimov 1946, s. 17-21.

POLESNÝ, Karel, *Cís. král. a arcibiskupské gymnasium v Pelhřimově v l. 1763-1783*, I.-III., in: Výroční zpráva c. k. reálného gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1911-1912, 1912-1913 a 1913-1914, s. 3-10, 3-12 a 3-15.

POLESNÝ, Karel, *Naše budova*, in: Památník Gymnasia v Pelhřimově 1871 – 1921, Pelhřimov 1921, s. 49-50.

POLESNÝ, Karel, *Pelhřimovské brány: příspěvek k dějinám stavebního vývoje města*, Pelhřimov 1909.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867-1918*, Praha 2007.

SANKOTOVÁ, Zuzana, *Vývoj sítě málotřídních škol v okrese Pelhřimov od roku 1945 do roku 1990*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 1990.

SOVA, Antonín, *Dobrodružství odvahy a jiné básně*, Praha 1961.

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů I.-II.*, Praha 1913-1918.

- ŠETELÍK, Antonín, *Sbírka normálií, platných pro české školy střední*, Praha 1902.
- ŠILHA, Bedřich V., *Školství na Pacovsku roku 1835*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 2, 1921/1922, s. 7-9.
- ŠILHA, Bedřich V., *Školství na Pelhřimovsku roku 1835*, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 1, 1920/1921, s. 155-158, 168-170.
- TOMÁŠEK, Jan, *Profesor Josef Dobiáš – 120. výročí narození*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska, s. 219-225.
- VELEK, Luboš, *Česká kulturní politika versus racionalizace struktury státního vzdělávacího systému. Případ tzv. Gautschových ordonancí z roku 1887*, in: *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1917*, Praha 2003, s. 589-689.
- VESELÁ, Zdenka, *Česká střední škola od národního obrození do druhé světové války*, Praha 1972
- VESELÁ, Zdenka, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992.
- VESELÁ, Zdenka, *Vývoj českého školství*, Praha 1988.
- ZILYNSKÁ, Blanka, *Prameny a pomůcky ke studiu dějin vzdělanosti. Bilance a desiderata*, *Práce z archivu akademie věd, řada A, svazek 7*, Praha 2002, s. 23-35.

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1 - Počet ročníků a studentů gymnázia v Pelhřimově v letech 1871-1921
- Příloha č. 2 - Graf vývoje počtu studentů gymnázia v jednotlivých letech
- Příloha č. 3 - Skladba studentů podle pohlaví v letech 1909-1921
- Příloha č. 4 - Porovnání počtu studentů jednotlivých tříd v I., II. a VIII. ročníku
- Příloha č. 5 - Grafy porovnávající počty studentů v I., II. a I. a VIII. ročníku
- Příloha č. 6 - Seznam lokalit
- Příloha č. 7 - Povolání otců (poručníků) studentů
- Příloha č. 8 - Učitelé gymnázia v Pelhřimově v letech 1871-1921
- Příloha č. 9 - Budova gymnázia
- Příloha č. 10 - Ředitelé gymnázia
- Příloha č. 11 - Fotografie několika profesorů a ředitele Václava Petřů
- Příloha č. 12 - Pedagogický sbor gymnázia ve školním roce 1902/1903
- Příloha č. 13 - První maturanti z roku 1889
- Příloha č. 14 - Oktáva z válečného roku 1915
- Příloha č. 15 - Sjezd studentů gymnázia (nedatováno)
- Příloha č. 16 - Ukázky ze studentského časopisu *ΜΥΩΨ*
- Příloha č. 17 - Databáze studentů pelhřimovského gymnázia v letech 1871-1921
(přiložený CD)

Příloha č. 1 – Počet ročníků a studentů gymnázia v letech 1871-1921

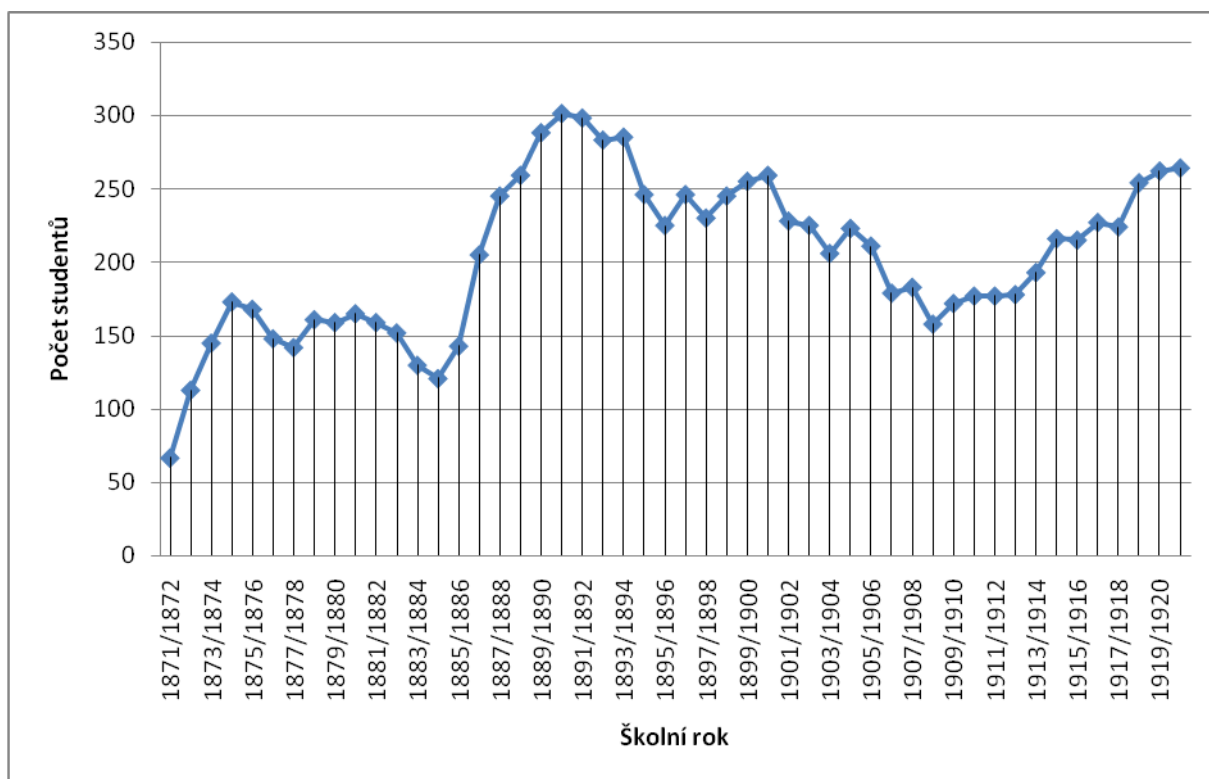
Tabulka byla sestavena na základě údajů z výkazů docházky a prospěchu z let 1871-1921. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 28-77, kniha č. 28-77.

Školní rok	Počet ročníků	Počet studentů	Školní rok	Počet ročníků	Počet studentů
1871/1872	1	67	1896/1897	8	246
1872/1873	2	113	1897/1898	8	230
1873/1874	3*	145	1898/1899	8	245
1874/1875	4	173	1899/1900	8	255
1875/1876	4	168	1900/1901	8	259
1876/1877	4	148	1901/1902	8	228
1877/1878	4	142	1902/1903	8	225
1878/1879	4	161	1903/1904	8	206
1879/1880	4	159	1904/1905	8	223
1880/1881	4	165	1905/1906	8	211
1881/1882	4**	159	1906/1907	8	179
1882/1883	4	152	1907/1908	8	183
1883/1884	4	130	1908/1909	8	158
1884/1885	4	121	1909/1910	8	172
1885/1886	5	143	1910/1911	8	177
1886/1887	6	205	1911/1912	8	177
1887/1888	7	245	1912/1913	8	178
1888/1889	8	259	1913/1914	8	193
1889/1890	8	288	1914/1915	8	216
1890/1891	8	301	1915/1916	8	215
1891/1892	8	298	1916/1917	8	227
1892/1893	8	283	1917/1918	8	224
1893/1894	8	285	1918/1919	8	254
1894/1895	8	246	1919/1920	8	262
1895/1896	8	225	1920/1921	8	264

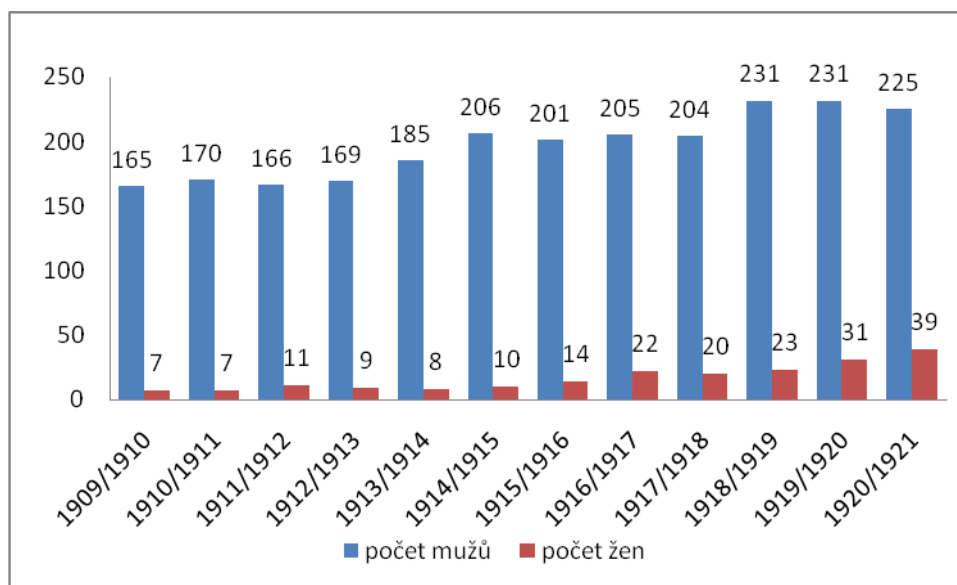
* na větev reálnou a gymnaziální se začal dělit 3. ročník, v následujícím roce i 4. ročník

** na větev reálnou a gymnaziální už se dělil pouze 4. ročník

Příloha č. 2 – Graf vývoje počtu studentů gymnázia v jednotlivých letech

Příloha č. 3 – Skladba studentů podle pohlaví v letech 1909-1921

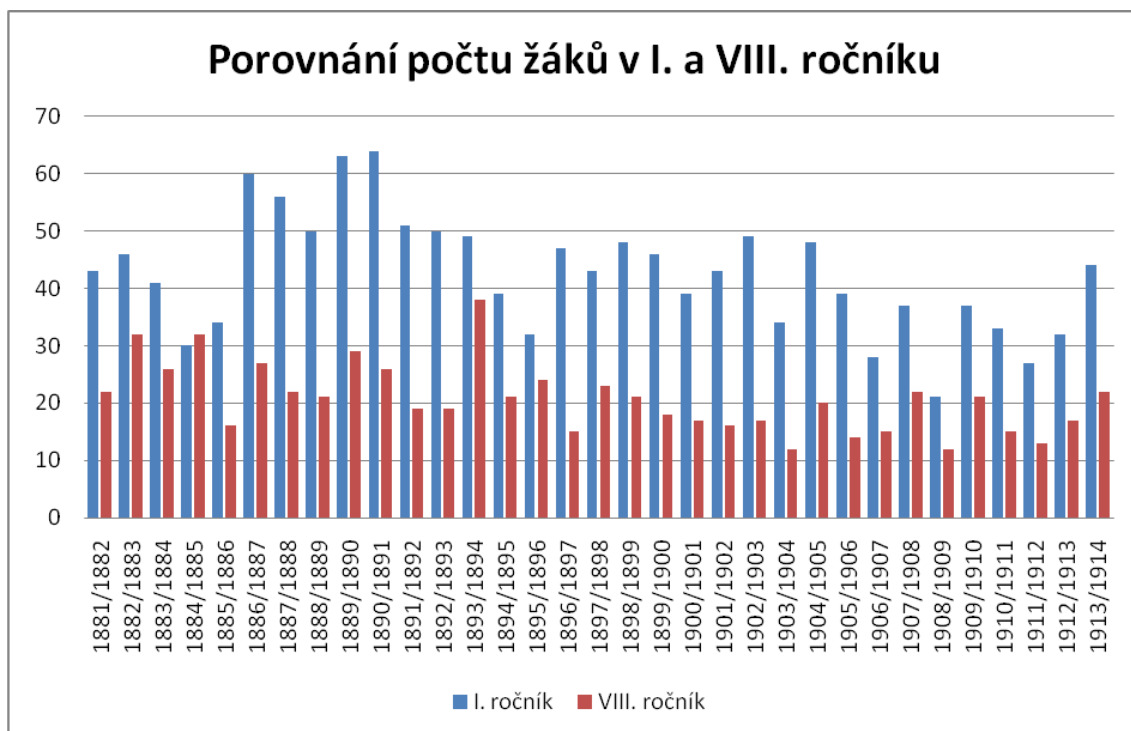
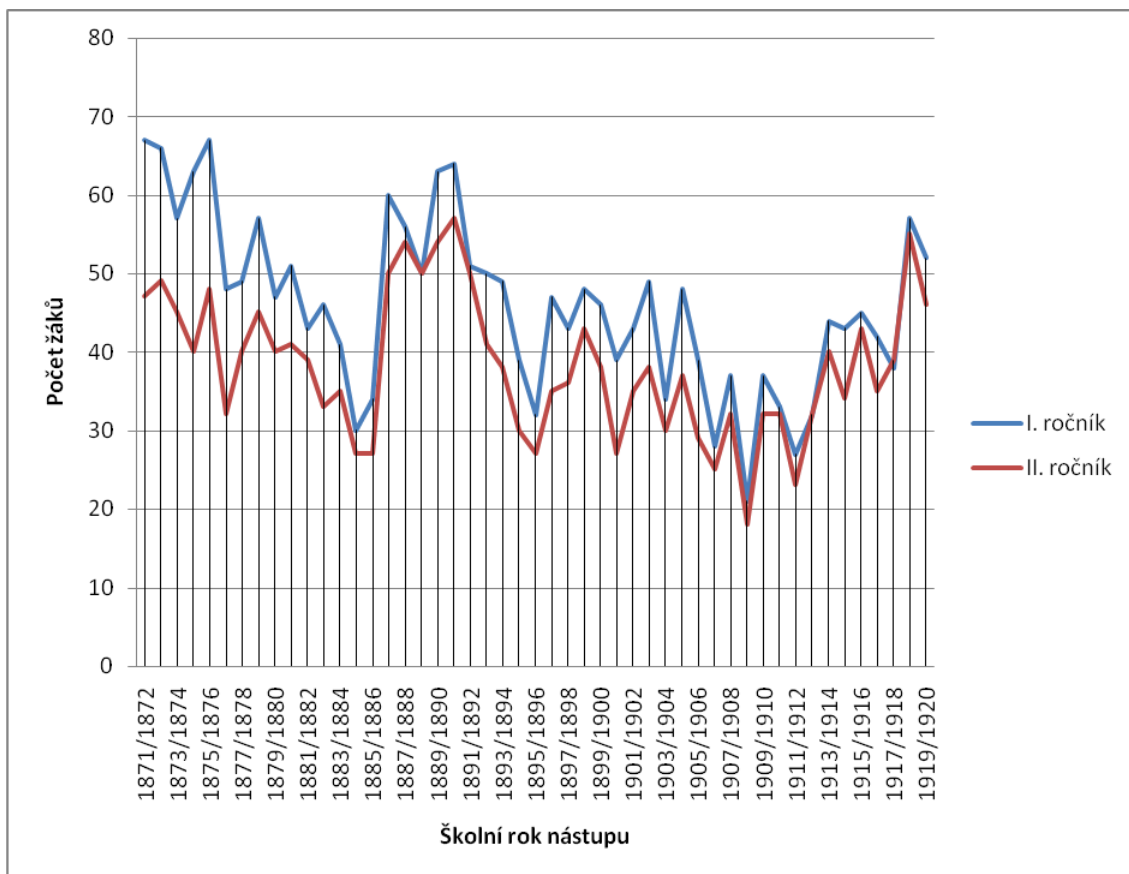
Příloha č. 4 – Porovnání počtu studentů jednotlivých tříd v I., II. a VIII. ročníku

Tabulky byly sestaveny na základě údajů z výkazů docházky a prospěchu z let 1871-1921. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 28-77, kniha č. 28-77.

Počátek studia	I. ročník	II. ročník	Počátek studia	I. ročník	II. ročník
1871/1872	67	47	1896/1897	47	35
1872/1873	66	49	1897/1898	43	36
1873/1874	57	45	1898/1899	48	43
1874/1875	63	40	1899/1900	46	38
1875/1876	67	48	1900/1901	39	27
1876/1877	48	32	1901/1902	43	35
1877/1878	49	40	1902/1903	49	38
1878/1879	57	45	1903/1904	34	30
1879/1880	47	40	1904/1905	48	37
1880/1881	51	41	1905/1906	39	29
1881/1882	43	39	1906/1907	28	25
1882/1883	46	33	1907/1908	37	32
1883/1884	41	35	1908/1909	21	18
1884/1885	30	27	1909/1910	37	32
1885/1886	34	27	1910/1911	33	32
1886/1887	60	50	1911/1912	27	23
1887/1888	56	54	1912/1913	32	32
1888/1889	50	50	1913/1914	44	40
1889/1890	63	54	1914/1915	43	34
1890/1891	64	57	1915/1916	45	43
1891/1892	51	50	1916/1917	42	35
1892/1893	50	41	1917/1918	38	39
1893/1894	49	38	1918/1919	57	55
1894/1895	39	30	1919/1920	52	46
1895/1896	32	27	1920/1921	55	-

Počátek studia	I. ročník	VIII. ročník	Počátek studia	I. ročník	VIII. ročník
1881/1882	43	22	1898/1899	48	21
1882/1883	46	32	1899/1900	46	18
1883/1884	41	26	1900/1901	39	17
1884/1885	30	32	1901/1902	43	16
1885/1886	34	16	1902/1903	49	17
1886/1887	60	27	1903/1904	34	12
1887/1888	56	22	1904/1905	48	20
1888/1889	50	21	1905/1906	39	14
1889/1890	63	29	1906/1907	28	15
1890/1891	64	26	1907/1908	37	22
1891/1892	51	19	1908/1909	21	12
1892/1893	50	19	1909/1910	37	21
1893/1894	49	38	1910/1911	33	15
1894/1895	39	21	1911/1912	27	13
1895/1896	32	24	1912/1913	32	17
1896/1897	47	15	1913/1914	44	22
1897/1898	43	23			

Příloha č. 5 – Grafy porovnávající počty studentů v I., II. a I. a VIII. ročníku

Příloha č. 6 - Seznam lokalit

Tabulka byla sestavena na základě údajů z výkazů docházky a prospěchu z let 1871-1921. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 28-77, kniha č. 28-77.

Pro upřesnění lokality - příslušnost obce k okresu po roce 1869 - byla využita literatura: Václav DAVÍDEK, *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970. Díl II, Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850-1970. Svazek 1, Česká socialistická republika, Praha 1978.*

Lokalita	Počet studentů	Bližší určení	Lokalita	Počet studentů	Bližší určení
Arneštovice	2	Pelhřimov	Mladěnovice	1	Dačice
Bácovice	4	Pelhřimov	Mnich	1	Pelhřimov
Bánov	1	Uherský Brod	Moravčí	1	Tábor
Batelov	18	Jihlava	Moraveč	7	Pelhřimov
Běhařovice	3	Moravský Krumlov	Myslotín	1	Pelhřimov
Beinhöfen	1	Dolní Rakousy	Myslov	5	Pelhřimov
Bendo-Záhoří	2	Tábor	Načeradec	3	Benešov
Benešov	9	Benešov	Naloučany	1	Třebíč
Bezděčín	2	Pelhřimov	Náměšť nad Oslavou (Náměšť)	5	Třebíč
Biskupice	1	blíže nelze určit	Nasavrky	1	Tábor
Bítov	1	blíže nelze určit	Nebovidy	1	Brno
Blanice	1	Tábor	Nechvalín u Kyjova	1	Kyjov
Blatná	3	Blatná	Německá Lhota	2	Pelhřimov
Blatnice	1	Tábor	Německý Brod	4	Německý Brod

Blažejovice	3	Ledeč	Nemojov	1	Pelhřimov
Blížkov	1	Velké Meziříčí	Nemojovy	1	nenalezeno
Bolechov	5	Německý Brod	Neštětice	1	Benešov
Bor u Pelhřimova	1	Pelhřimov	Netín	1	Velké Meziříčí
Borotín	1	Sedlčany	Neveklov	1	Benešov
Borová	1	Chotěboř	Nezdice	1	blíže nelze určit
Bořetice	1	Pelhřimov	Nová Cerekev	34	Pelhřimov
Božejov	8	Pelhřimov	Nová Říše	1	Dačice
Brajnerov	2	Pelhřimov	Nová Ves	3	blíže nelze určit
Branišov	6	Pelhřimov	Nové Město	1	blíže nelze určit
Bratřice	1	Pelhřimov	Nové Město nad Metují	1	Nové Město (nad Metují)
Brno	4	Brno	Nové Viklantice	1	Pelhřimov
Brtná	1	Německý Brod	Nový Bydžov	1	Hradec Králové
Brtnice	1	Jihlava	Nový Etink (Ötting)	4	Pelhřimov
Brzotice	3	Ledeč	Nový Knín	1	Příbram
Březové Hory	1	Příbram	Nový Rychnov	23	Pelhřimov
Bučovice	1	blíže nelze určit	Nový Telečkov	1	Velké Meziříčí
Budeč	1	Ledeč	Nučice	1	blíže nelze určit
Budějovice	1	blíže nelze určit	Oblajovice	1	Pelhřimov
Budíkov	1	Německý Brod	Obratany	2	Pelhřimov

Budislav u Soběslavi	2	Soběslav	Obratany u Černovic	2	Pelhřimov
Budišov u Třebíče	1	Třebíč	Olešnice	1	blíže nelze určit
Budkovice	1	Ledeč	Onšov (Vonšov)	10	Ledeč
Buková	2	Pelhřimov	Opatov	6	Německý Brod
Buková u Třeště	1	Jihlava	Opatovice	1	Ledeč
Bulíkovice	1	Znojmo	Ostrovec	1	Pelhřimov
Buřenice	3	Ledeč	Oustí	3	Německý Brod
Bystrá	1	blíže nelze určit	Oustrašín	7	Pelhřimov
Bystřice	1	blíže nelze určit	Outěchovice	1	Pelhřimov
Bystřice nad Pernštejnem	1	Bystřice	Outěchovičky	2	Pelhřimov
Bytětice	2	Pelhřimov	Pacov	44	Pelhřimov
Bytovanky	1	Dačice	Pálčice	1	Ledeč
Bytovice	1	blíže nelze určit	Panenská Rosička	2	Jihlava
Cetoraz	3	Pelhřimov	Praha	7	Praha
Ctiboř	1	Pelhřimov	Pašovice	1	blíže nelze určit
České Budějovice	3	Budějovice	Pavinovech	1	nenalezeno
Čakovice	9	Pelhřimov	Pavlov	9	Pelhřimov
Čáslav	1	Čáslav	Pejškov	4	Pelhřimov
Částrov	10	Pelhřimov	Peklo	2	Pelhřimov
Čechtice	5	Ledeč	Pelec	1	Pelhřimov

Čejkov	4	Pelhřimov	Pelhřimov	930	Pelhřimov
Čejov	1	Německý Brod	Pertoltice	1	Ledeč
Čelistná	1	Pelhřimov	Petr Lhotka	2	nenalezeno
Čenkov	2	Jihlava	Petrašovice	1	Turnov
Černá Hora	2	blíže nelze určit	Petrkov	1	Pelhřimov
Černiče	1	blíže nelze určit	Petrovice	4	Německý Brod
Černov	3	Pelhřimov	Písek	3	Písek
Černovice	11	Pelhřimov	Pistovice	1	Vyškov
Červená Řečice	42	Pelhřimov	Píšť	1	Ledeč
Česká Vyskytná	1	Pelhřimov	Plasná	1	Třeboň
Český Šternberg	1	Benešov	Plevnice	2	Pelhřimov
Čihálka	1	Pelhřimov	Plzeň	2	Plzeň
Čihovice	1	Německý Brod	Počátky	21	Pelhřimov
Čikov	1	Velké Meziříčí	Podbřežice	1	Vyškov
Čížkov	7	Pelhřimov	Polánka	1	Tábor
Čížová	1	blíže nelze určit	Police nad Metují	1	Nové Město (nad Metují)
Dačice	3	Dačice	Polička	2	Polička
Dalovy	1	Benešov	Polná	2	Polná
Děkančice	2	Ledeč	Polnička	1	Polná
Deštná	1	Pelhřimov	Poměnice	1	Benešov

Divišov	2	Benešov	Popelín	1	Dačice
Dlouhá Brtnice	1	Jihlava	Popelišná	2	Pelhřimov
Dobešov	2	Pelhřimov	Poříčí	1	Německý Brod
Dobrá Voda u Pelhřimova	5	Pelhřimov	Pořín	3	Pelhřimov
Dobrá Voda u Pacova	2	Pelhřimov	Pošná	4	Pelhřimov
Dobrá Voda	8	blíže nelze určit	Pozďatín	1	Třebíč
Dobronice	2	Tábor	Prasetín	2	Pelhřimov
Dobrš	1	Strakonice	Práskov	1	nenalezeno
Dobříš	1	Příbram	Pravíkov	4	Pelhřimov
Dol	1	Pelhřimov	Pravonín	1	Ledeč
Dolní Bory	2	Velké Meziříčí	Proseč pod Křemešníkem	10	Pelhřimov
Dolní Cerekev	5	Pelhřimov	Proseč Vobořiště	5	Pelhřimov
Dolní Kralovice	10	Ledeč	Přeštice	1	Plzeň
Dolní Lužany	1	nenalezeno	Přibyslav	3	Přibyslav
Dolní Smrčná	1	Jihlava	Příbram	1	Příbram
Dolní Vilímovice	1	Třebíč	Přibyslavice	1	blíže nelze určit
Domamly	1	nenalezeno	Přížpa	1	nenalezeno
Drahoňov	2	Pelhřimov	Puklice	1	Jihlava
Dráčov	1	Pelhřimov	Putimov	10	Pelhřimov
Drbohlavy	1	Pelhřimov	Pyšelo	2	Třebíč

Drunč	1	Pelhřimov	Rabín	1	Benešov
Dubovice	12	Pelhřimov	Rácov na Moravě	1	Jihlava
Dudín	5	Německý Brod	Radějov	2	Pelhřimov
Dunice	3	Ledeč	Radětín	1	Pelhřimov
Dušejov	3	Německý Brod	Radič	1	Sedlčany
Frankův Zhorec	1	Velké Meziříčí	Radimovice	1	Tábor
Freiheit (Svoboda)	1	Trutnov	Radkovice	1	blíže nelze určit
Hamr	3	Pelhřimov	Radlice u Velké Lhoty	1	Jindřichův Hradec
Hamry	2	Ledeč	Radnice	1	blíže nelze určit
Hartošovice	1	Benešov	Radňov	1	Pelhřimov
Herálec	1	Německý Brod	Radoha (Kraňsko)	1	Kraňsko (Slovinsko)
Hladov	1	blíže nelze určit	Radošovice	1	Benešov
Hlinsko	1	Hlinsko	Rajhrad	1	Hustopeče
Hluboká	3	blíže nelze určit	Rakousy	1	blíže nelze určit
Hněvkovice	1	Německý Brod	Rakvice	1	Hustopeče
Hodějovice	6	Pelhřimov	Rantířov	1	Jihlava
Hodice	2	Jihlava	Rimberk	1	Pelhřimov
Hojanovice	1	Německý Brod	Rohovka	1	Pelhřimov
Hojkov	1	Pelhřimov	Rohozná	2	Pelhřimov
Horažďovice	1	Strakonice	Ronov	1	blíže nelze určit

Horka	2	blíže nelze určit	Roškov (Roškovský mlýn)	1	Pelhřimov
Horká	2	blíže nelze určit	Roučkovice	4	Pelhřimov
Horní Cerekev	40	Pelhřimov	Rovná	4	Pelhřimov
Horní Dubenky	1	Jihlava	Rovná (Hořepník)	1	Pelhřimov
Horní Hutě	2	Pelhřimov	Rovná (Rynárec)	1	Pelhřimov
Horní Kralovice	1	Ledeč	Rupertshof	1	nenalezeno
Horní Radouň	1	Pelhřimov	Růžená	6	Dačice
Horní Újezd	2	blíže nelze určit	Rybné u Velkého Beranova	1	Jihlava
Horní Ves	2	Pelhřimov	Rybniček	6	Pelhřimov
Hořepník	12	Pelhřimov	Rynárec	19	Pelhřimov
Hostim	1	Znojmo	Řemenov	3	Pelhřimov
Houserovka	1	Pelhřimov	Řeženčice	3	Pelhřimov
Houšice	1	Německý Brod	Říčany	1	blíže nelze určit
Hradec Králové	4	Hradec Králové	Řídká	1	Smíchov
Hrádek	1	blíže nelze určit	Římov	1	Třebíč
Hřeben	2	Pelhřimov	Sangerberg	1	nenalezeno
Hříšův	1	Chotěboř	Sázava	3	Pelhřimov
Humpolec	60	Německý Brod	Sedlčany	1	Sedlčany
Hůrky	1	Jindřichův Hradec	Sedlec	1	blíže nelze určit
Chabeřice	1	Kutná Hora	Sedliště	1	Pelhřimov

Cheb	1	Cheb	Selčany	1	Plzeň
Chejstovice	8	Ledeč	Senožaty	16	Německý Brod
Chicago	2	USA	Seslávky	1	Chrudim
Chlístov	1	blíže nelze určit	Schönfeld u Horní Chřibské	1	Rumburk
Chlum	1	blíže nelze určit	Silůvky u Brna	1	Brno
Chlumec	1	Jindřichův Hradec	Skorkov	2	Německý Brod
Chmelná	3	Pelhřimov	Skrejšov	8	Pelhřimov
Chotoviny	1	Tábor	Skuhrov	1	Čáslav
Chotýšany	1	Benešov	Skuteč	3	Vysoké Mýto
Chrástany	1	nenalezeno	Slavětín	5	Pelhřimov
Chválov	1	Pelhřimov	Slavkov	1	Brno
Chvojnov	15	Pelhřimov	Slavonice	1	Dačice
Chýnov	1	Tábor	Služátka(y)	2	Pelhřimov
Chýška	1	Německý Brod	Smíchov	1	Smíchov
Chyšná	1	Ledeč	Smilovy Hory	1	Tábor
Izbice	1	Ledeč	Smišovice	2	Pelhřimov
Jakubín	1	Pelhřimov	Smrk	1	blíže nelze určit
Jakubov	1	Třebíč	Smržná	1	Německý Brod
Jalovčí	1	Německý Brod	Soběslav	1	Tábor
Jankov	2	Německý Brod	Sokolí	1	Třebíč

Janovice	1	Pelhřimov	Soutice	2	Benešov
Jarolímka u Pacova	1	Pelhřimov	Stáj	3	Jihlava
Jaroměřice	4	Jaroměřice	Stálec	1	Tábor
Jarov	1	Hořovice	Stanovice	3	Pelhřimov
Jedlina	2	Ledeč	Stará Hora	1	blíže nelze určit
Jemnice na Moravě	1	Dačice	Staré Hutě	3	Německý Brod
Jeníkov	2	Ledeč	Staré Strašnice	1	Karlín
Jestřebí u Brtnice	1	Jihlava	Starý Pelhřimov	16	Pelhřimov
Jezovice	1	Jihlava	Stěměchy	1	Třebíč
Ježená	1	Německý Brod	Strakonice	1	Strakonice
Ježov	4	Ledeč	Straná	2	Dačice
Jičín	1	Jičín	Stráž nad Nežárkou	1	Jindřichův Hradec
Jihlava	5	Jihlava	Strměchy	6	Pelhřimov
Jilcovy Lhotky	1	nenalezeno	Strmilov	1	Jindřichův Hradec
Jindřichův Hradec	3	Jindřichův Hradec	Střítež	3	Pelhřimov
Jirice	3	Německý Brod	Studená	3	Dačice
Jiričky	2	Pelhřimov	Sudovice	1	Příbram
Jistebnice	1	Tábor	Suchonice	1	Olomouc
Johanka	1	Pelhřimov	Sušice	2	blíže nelze určit
Kallwang (Štýrsko)	1	Štýrsko	Sv. Jan v Uhrách	1	Maďarsko

Kálnok v Uhrách	1	Maďarsko	Svitavka na Moravě	1	Boskovice
Kamberg	1	Tábor	Sýpravice	3	Pelhřimov
Kámen	5	Pelhřimov	Syrov	1	Ledeč
Kamenice	25	blíže nelze určit	Štěnec	1	Vysoké Mýto
Kamenice nad Lipou	19	Pelhřimov	Štěpánov	2	Ledeč
Kamenné Dvory	1	nenalezeno	Štítná	1	Pelhřimov
Kardašova Řečice	1	Třeboň	Švábov	5	Jihlava
Kejžlice	1	Německý Brod	Tábor	13	Tábor
Kladruby	1	blíže nelze určit	Tachlovice	1	Hradec Králové
Kladruby nad Labem	1	Pardubice	Tatobity (Talobyty)	2	Semily
Klenovice u Soběslavi	1	Tábor	Těchobuz	5	Pelhřimov
Kletečná	5	Německý Brod	Tejmoves	2	Pelhřimov
Klobouky	1	Hustopeče	Telč	4	Dačice
Klokoty	2	Tábor	Temnice	6	Pelhřimov
Kloužovice	1	Tábor	Teslíny	1	nenalezeno
Kochanov	1	Velké Meziříčí	Těšenov	4	Pelhřimov
Kojčice	4	Pelhřimov	Tišnov	1	Brno-okolí
Kojetice	1	Třebíč	Todeň	1	nenalezeno
Kojetín	1	Německý Brod	Třebelovice	1	Dačice
Kolenec	1	Třeboň	Třebešice	1	Benešov

Komorovice	1	Německý Brod	Třebíč	10	Třebíč
Konopiště	1	Benešov	Třeboň	1	Třeboň
Kopaniny	1	Ledeč	Třemošnice	1	Benešov
Korce	2	Pelhřimov	Třešeň	1	nenalezeno
Kosmice	1	nenalezeno	Třešť	18	Jihlava
Kosmonosy	2	Mladá Boleslav	Tučapy	2	Tábor
Košetice	14	Ledeč	Turnov	1	Turnov
Kouty	1	Ledeč	Týn nad Vltavou	2	Týn nad Vltavou
Kozlov	1	Jihlava	Uherské Hradiště	1	Uherské Hradiště
Kožichovice	1	Třebíč	Uhřinov	2	Velké Meziříčí
Kralice	1	blíže nelze určit	Uhřinovice	1	Jihlava
Královice	1	blíže nelze určit	Újezd	2	blíže nelze určit
Královské Vinohrady	1	Praha	Ústrašín	1	Pelhřimov
Krasíkovice	5	Pelhřimov	Uzeničky	1	Blatná
Krasolesí	1	Ledeč	Vacíkov	2	Blatná
Krasoňov	5	Německý Brod	Vačice	4	Pelhřimov
Krasoňovice	1	Ledeč	Valeč	1	Moravský Krumlov
Krčmy (Krčma)	2	Ledeč	Velká Chyška	3	Pelhřimov
Kroměříž	1	Kroměříž	Velké Losenice u Přibyslavi	1	Přibyslav
Křelovice	4	Pelhřimov	Velké Dvory	1	nenalezeno

Křemešník	5	Pelhřimov	Velké Meziříčí	2	Velké Meziříčí
Křešín	8	Ledeč	Velké Milotice	2	Pelhřimov
Křešřovice	1	Písek	Velké Oslavice	1	nenalezeno
Křížanov	2	blíže nelze určit	Velké Outěchovice	7	Pelhřimov
Kumžak	1	Jindřichův Hradec	Velké Záblatí u Vodňan	1	Budějovice
Kunštát	1	blíže nelze určit	Velký Domanín	1	Nové Město
Kvilda	1	Prachatice	Velký Rybník	1	Pelhřimov
Ledeč	3	Ledeč	Vesce	1	Dačice
Lejčkov	1	Pelhřimov	Veselá	5	Pelhřimov
Leskovice	3	Pelhřimov	Veverská Bytýška	1	Brno-okolí
Leskovice u Nové Cerekve	2	Pelhřimov	Věžná	8	Pelhřimov
Lesná	1	Ledeč	Vídeň	8	Rakousko
Lesonice	3	Moravský Krumlov	Viklantice	3	Pelhřimov
Lesuňky	1	Znojmo	Vintířov	1	Pelhřimov
Lešov	1	Pelhřimov	Víska	1	blíže nelze určit
Lhota Panenská	2	nenalezeno	Vitonice	1	blíže nelze určit
Lhotice	1	Německý Brod	Vítovice	2	Pelhřimov
Lhotka	1	Německý Brod	Vladislav	4	Třebíč
Lhotka u Pelhřimova	1	Pelhřimov	Vlásenice	2	Pelhřimov
Lhotky	1	Pelhřimov	Vlašim	7	Benešov

Libouň	2	Benešov	Vlčoves	3	Tábor
Lidmaň	8	Pelhřimov	Vlkosovice	2	Pelhřimov
Lipčice	2	nenalezeno	Vobrataň	4	Pelhřimov
Lipice	7	Pelhřimov	Vodice	4	Pelhřimov
Lipkova Voda	16	Pelhřimov	Vodňany	1	Písek
Lišov	1	Budějovice	Vodolka	1	Karlín
Litohošť	2	Pelhřimov	Vojslavice	2	Německý Brod
Loděnice u Berouna	1	Beroun	Vokov	5	Pelhřimov
Lomnice nad Lužnicí	1	Třeboň	Volešná (Olešná)	21	Pelhřimov
Losy	1	Beroun	Volfířov	1	Dačice
Louka	1	blíže nelze určit	Vonšovice	3	Pelhřimov
Louňovice	1	Benešov	Vorlovy	1	nenalezeno
Lovětín	1	Jihlava	Vosek	1	blíže nelze určit
Luben (Horní Rakousy)	1	Horní Rakousy	Votice	4	Sedlčany
Lukavec	10	Pelhřimov	Vratišov	1	Pelhřimov
Lulč	4	Vyškov	Vyskytná	9	Pelhřimov
Lutová	1	Třeboň	Vysoká Lhota	1	Pelhřimov
Malá Černá	1	Pelhřimov	Vysoká Studnice	2	Jihlava
Malá Paseka	1	Ledeč	Zaboří	1	Budějovice
Malé Hyčice	2	Strakonice	Zadní Lomná	1	Tábor

Malé Útěchovice	1	Pelhřimov	Zadní Pole	1	Pelhřimov
Malé Záblatí	1	Písek	Zadní Střítež	1	Tábor
Malešín	1	Pelhřimov	Záhoří	1	blíže nelze určit
Malo-Chmelná	1	nenalezeno	Záhostice	1	Tábor
Malý Pičín	1	Dačice	Zahrádka	10	Pelhřimov
Manětín	1	Kralovice	Zachotín	7	Pelhřimov
Markvarec	2	Dačice	Zajčkov	2	Pelhřimov
Maršovice	1	Benešov	Zalužany	1	Písek
Martinice	4	Pelhřimov	Závsí	1	Tábor
Mašovice	4	Pelhřimov	Zbudov	2	Budějovice
Matějov	1	blíže nelze určit	Zdislavice	3	blíže nelze určit
Medlanky	1	Brno	Zhorec	2	Pelhřimov
Mezilesí	2	Pelhřimov	Zhoř	4	Pelhřimov
Mezná	6	Pelhřimov	Zhoř u Polné	1	Jihlava
Michle	2	Praha	Znojmo	1	Znojmo
Milčín	2	Tábor	Žďár	2	Pelhřimov
Miletín	1	Německý Brod	Želetava	1	Dačice
Milevsko	2	Milevsko	Želiv	21	Německý Brod
Milíčov	2	Pelhřimov	Želíz	1	nenalezeno
Milotice	4	Pelhřimov	Židenice	1	Brno-okolí

Mískov	1	Sedlčany	Žirov	1	Pelhřimov
Miskovice	1	Kutná Hora	Žirovnice	2	Pelhřimov
Ml. Bříště u Humpolce	1	Německý Brod	Županie	1	nenalezeno
Mladá Vožice	6	Tábor			

Příloha č. 7 – Povolání otců (poručníků) studentů

Tabulka byla sestavena na základě údajů z výkazů docházky a prospěchu z let 1871-1921. SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, inv. č. 28-77, kniha č. 28-77.

Povolání otce (poručníka)	Počet studentů	Povolání otce (poručníka)	Počet studentů
adjunkt	1	patentální invalida	1
advokát	12	pekař	36
advokátní koncipient	1	perníkář	1
advokátní sollicitator	2	pilař	1
agent	1	písař	6
barvíř	7	písař notářský	1
bednář	6	písař státní dráhy	1
bělič	2	podkoní	1
berní	7	podnikatel staveb	1
berní adjunkt	4	podstarší	1
berní exekutor	2	pojezdny	1
berní inspektor	1	pokladník	3
berní kontrolor	10	pokladník spořitelny	3
berní na odpočinku	4	pokladník v panském pivováře	1
berní oficiál	4	pokladník záložny	2
berní správce	6	pokrývač	1
berní úředník	2	policejní nadstrážník	4
cestář	2	policejní revisor	4
cestmistr	3	policejní strážník	1
cestující	1	ponocný	3
cihlář	2	postřihač	3
civilní geometr	1	poštovní mistr	10
cukrář	6	poštovní asistent	5
čeledín	1	poštovní oficiál	4
čet. okr. inspektor	1	poštovní sluha	3
četnický strážmistr	7	poštovní správce	1
dámský krejčí	1	poštovní úředník	1
děkan	1	povožník	3

dělník	23	pozlacovač	1
dílovedoucí	5	praktický lékař	2
diurnista	1	primář nemocnice	2
diurnista u okresního soudu	1	profesor	7
dohlížitel	1	provazník	1
dohlížitel vinopalny	1	provisor velkostatku	1
domkář	7	přednosta stanice	8
dozorce dráhy	2	příručí	1
dozorce stanice	1	příručí u berního úřadu	1
dozorce vězňů	1	pumpař	1
drogista	1	punčochář	3
drvoštěp	1	purkmistr	1
důchodní	7	rabín	4
důchodní hraběcího úřadu	1	rada zemského soudu	7
důchodní na odpočinku	1	respicient	1
důchodní na velkostatku	1	respicient c. k. finanční stráže	1
ekonom	4	revident	1
evangelický farář	3	revident c. k. státních drah	2
evid. asistent	1	revident ve výslužbě	1
evid. geometr	5	revisor	1
evid. oficiál	1	rolník	539
exekutor	2	rukavičkář	2
farář	8	rybář	1
finanční naddozorce	1	ředitel dívčích škol	1
finanční nadkommissař	1	ředitel kůru	3
finanční rada	1	ředitel měšťanské dívčí školy	2
finanční respicient	1	ředitel měšťanské školy	5
gymnasiální profesor	3	ředitel okresní hospodářské záložny	2
gymnasiální ředitel	5	ředitel spořitelny	1
hajný	6	ředitel škrobárny	1
hlásný	2	ředitel továrny	2
hodinář	2	ředitel velkostatku	7
hokynář	3	ředitel záložny	2
holič	3	řezbář	1
horní rada	2	řezník	60

hosp. ředitel	1	řídící učitel	100
hospodář	13	řídící učitel ve výslužbě	1
hospodářský správce	8	sedlář	4
hospodyně	2	sekerník	1
hostinský	91	sídelní kaplan	1
hraběcí důchodní	2	skladmistr	1
hraběcí komorník	1	skladník	2
hudebník	5	skladník drah	2
chalupník	10	sklenář	5
choť učitele	1	sklepník	1
inspektor	1	sklomistr	1
inženýr	2	sládek	22
jednatel	3	sladovnický	3
jednatel pojišťovací společnosti	1	slévař	1
jirchář	6	sluha berního úřadu	1
kancelářský pomocník c. k. okresního hejtmanství	1	sluha na odpočínutí	1
kancelista	15	sluha u sev. dráhy	1
kancelista okresního zastupitelství	1	sluha úřední	1
kancelista při okresním soudu	1	solicitator	2
kancelista u notáře	1	soudní adjunkt	2
kartáčník	1	soudní písař	1
klempíř	5	soudní příručí	1
kloboučník	5	soudní rada	1
knihař	3	soudní sluha	3
knihovni	2	soudní vykonavatel	2
knihovni na odpočinku	1	soukeník	19
kníž. arcib. pokladník	1	soukromnice	1
kníže arcib. lesní	1	soukromník	12
knížecí lesmistr	1	soustružník	2
knoflíkář	1	speditér	1
kočí	3	správce	4
kolář	12	správce c. k. okres. hejtmanství	1
kominík	3	správce obchodní banky	1
komisař finanční stráže	8	správce pošty	1

komisař finanční stráže ve výslužbě	1	správce skelné brusírny	1
komorník	3	správce spořitelny	1
koncipient	1	správce školy	8
kontribuční	1	správce továrny	2
kontrolor	3	správce velkostatku	5
kontrolor spořitelny	3	staniční mistr	1
kooperator	1	starosta	1
kostelník	2	statkář	5
kovář	18	stavbyvedoucí	1
koželuh	1	stavitel	12
kožešník	11	stavitel při dráze	1
krasobarvíř	2	stávkář	1
krejčí	70	stolař	1
krupař	14	strážmistr četnický	2
kupec	22	strážmistr ve výslužbě	2
laborant	1	strážník	6
lakýrník	1	strážník dráhy	8
lékárník	9	strojník	6
lékař	23	strojvedoucí	4
lesmistr	2	šafář	6
lesní ve výslužbě	2	školník	4
lesník	41	šlechtic z Klimpely	1
lihov. inspektor	1	tajemník	1
listonoš	5	technický úředník	1
listovní	1	telegrafní dozorce	1
majitel domu	4	tesař	7
majitel dostavníků	1	tiskař	1
majitel hospodářství	2	tkadlec	17
majitel knihtiskárny	1	továrník	10
majitel lihovaru	1	trafikant	1
malíř	1	traťmistr	1
materialista	5	tratmistr státních drah	1
městský důchodenský kontrolor	3	truhlář	32
městský důchodní	3	účetní	7
městský exekutor	1	účetní hospodářské záložny	1
městský kancelista	2	účetní pivovaru	1

městský kapelník	2	učitel	124
městský kontrolor	1	učitel dívčí školy	1
městský lékař	3	učitel měšťanské školy	2
městský nadlesní	1	učitel na odpočinku	2
městský sluha	1	učitel náboženství mojžíšského	1
městský strážník	2	učitel obecné školy	1
městský tajemník	11	úř. autor. civ. geometr	1
městský úřední sluha	1	úřední sluha	1
městský úředník	1	úředník	4
měšťan	22	úředník dráhy	2
místodržitelský kancelista	1	úředník při společnosti omnibusové	1
mistr bednářský	1	úředník v cukrovaru	1
mistr kartáčnický	1	úředník ve výslužbě	1
mistr kominický	3	úředník záložny	2
mistr krejčovský	2	uzenář	7
mistr obuvnický	1	vatář	1
mistr řeznický	1	vdova	1
mistr tesařský	1	vdova po kancelistovi	2
mistr zednický	1	vdova po profesorovi	1
mlynář	77	velkostatkář	10
mydlář	5	verní správce	1
nádeník	3	vinárník	1
nadkomisař finanční stráže	1	voskář	1
nadlesní	13	vozka	4
nádražní úředník	1	vrchní berní	1
nadučitel	9	vrchní berní kontrolor	1
nájemce dvora	14	vrchní evid. geometr	1
nájemce mlýna	1	vrchní geometr	1
nájemce statku kamenského	1	vrchní komisař	3
nájemce škrobárny	1	vrchní komisař finanční stráže	3
nájemník	2	vrchní oficiál	3
natěrač	1	vrchní oficiant c. k. okresní hejtmanství	1
návladní	1	vrchní okresní komisař	1
neuvedeno	32	vrchní posunovač vlaků	1

notář	11	vrchní poštovní	3
notářský koncipient	1	vrchní poštovní oficiál	1
obecní kočí	1	vrchní respicient finanční stráže	6
obecní posel	1	vrchní ředitel panství	1
obecní strážník	1	vrchní soudní oficiál	1
obchodní cestující	1	vrchní účetní spořitelny	1
obchodní zástupce	1	výběřčí mýta	1
obchodník	144	výminkář	8
obchodník s koňmi	2	výrobce kartáčů	1
obroční	1	vzorkář	1
obuvník	60	zahradník	8
obvodní lékař	7	zámecký zahradník	1
odborný učitel	10	zámečník	9
oekonom	5	zasílatel	2
okresní hejtman	10	zástupce pojišťovny	1
okresní kancelista	4	zednický mistr	1
okresní komisař	1	zedník	6
okresní lékař	5	zelinář	1
okresní soudce	14	zemský advokát	1
okresní strážmistr četnictva	1	zemský rada	1
okresní šikovatel	5	zemský soudní rada	1
okresní školní inspektor	6	zkouš. kovář	1
okresní tajemník	10	zřízenec chléb. komise	1
okresní zástupce pojišťovny	1	zřízenec podniku elekt.	1
okresní zvěrolékař	5	zvěrolékař	2
pachtýř dvorů	1	železniční zřízenec	3
panský kočí	1	živnostník	4

Příloha č. 8 – Učitelé gymnázia v Pelhřimově v letech 1871-1921

Tabulka byla sestavena na základě abecedního seznamu profesorů a učitelů v *Památkovníku státního reálného gymnasia plukovníka Jos. Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu*, Pelhřimov 1946.

Další údaje, které bylo možné dohledat, pocházejí z výročních zpráv gymnázia v Pelhřimově z let 1872-1921. (SOkA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Výroční zprávy 1875-1948, inv. č. 209, kart. 23; také knihovna Muzea Vysočiny Pelhřimov.)

Příjmení a jméno, titul	Doba působení	Postavení	Předmět	Předchozí působiště	Následné působiště
Bárta Šimon	1893/1894-1907/1908	suplent, skutečný učitel, definitivní profesor	NB	gymnázium v Českých Budějovicích	gymnázium v Českých Budějovicích
Barták Jan	1907/1908-1910/1911	suplent, skutečný učitel	LJ, ŘJ, ČJ	gymnázium v Praze (Truhlářská ulice)	gymnázium v Českých Budějovicích
Bouchal Josef	1904/1905	suplent	LJ, ŘJ, ČJ		gymnázium v Českých Budějovicích
Bradáč Josef	1907/1908	suplent	LJ, ŘJ	gymnázium v Mladé Boleslavi	gymnázium Domažlice
Branžovský Richard	1879/1880	suplent	LJ, NJ, FJ		gymnázium v Táboře
Buňat Karel	1899/1900	suplent, skutečný učitel	PŘ, M	gymnázium v Rychnově nad Kněžnou	reálka v Kutné Hoře
Čech Robert	1907/1908	suplent	PŘ, M	reálka v Praze 3	reálka v Písku
Černý Vojtěch	1908/1909-1913/1914	suplent, skutečný učitel, definitivní profesor	PŘ, M	gymnázium v Litomyšli	zemřel za války v Rusku
Daňhelka Karel	1908/1909-1909/1910	suplent	D, Z	reálka v Příbrami	reálka v Rakovníku
Dědek Václav	1872/1873-1882/1883	skutečný učitel	KR		průmyslová škola v Praze
Devetter Jaroslav	1920/1921-1922/1923	zatímní profesor	ČJ, FJ		reálka v Šumperku

Dobiáš Josef, doc.	1919/1920	profesor	-	-	službou příkázán na gymnázium na Královských Vinohradech
Fabian Josef	1871/1872, 1895/1896- 1901/1902	výpomocný učitel	ZP	ředitel kůru	-
Fára Karel	1883/1884- 1884/1885	kandidát	LJ, ČJ, NJ		odešel ze služby
Fialka Bedřich	1881/1882- 1882/1883	suplent	LJ, ŘJ		gymnázium v Kroměříži
Fišer Bohumil	1911/1912	suplent	LJ, ŘJ	kandidát středo- školského učitelství	odešel
Fousek Jan	1913/1914	suplent	KR, G		odešel
Frána Josef	1906/1907- 1907/1908	profesor, ředitel	D, Z	okresní školní inspektor v Čáslavi	ředitel gymnázia v Čáslavi
Friček Bedřich	1910/1911	výpomocný učitel	T	obecná škola v Pelhřimově	obecná škola v Pelhřimově
Fried Jan, RNDr.	1918/1919- 1920/1921	definitivní profesor	D, Z	kandidát středo- školského učitelství	reálka v Telči
Gottlieb Jakub	1880/1881- 1907/1908	-	NB (mojž.)	rabín v Nové Cerekvi	zemřel
Haken Josef	1909/1910- 1910/1911	definitivní profesor	-		službou příkázán na reálku v Kutné Hoře
Hanzlík Inocenc	1914/1915	suplent	M, F		reálka v Písku
Hoffmeister Ferdinand, PhDr.	1903/1904- 1909/1910	skutečný učitel, definitivní profesor	LJ, ŘJ	gymnázium v Táboře	gymnázium v Praze (Truhlářská ulice)
Hofmann Alois	1872/1873	suplent	NJ, ČJ, LJ		
Hovorka Matěj	1871/1872	-	NB		
Hulík Jan	1919/1920	suplent	ČJ, LJ		gymnázium v Příbrami
Iserle Karel	1908/1909- 1921/1922	definitivní profesor	NB	katecheta měšťanských škol v Táboře	penze

Janáček Eduard	1875/1876- 1904/1905	suplent, skutečný učitel, definitivní profesor	D, Z, FJ	kandidát středo- školského učitelství	penze
Javůrek Václav	1903/1904	suplent	M, Z, D		odešel
Jelen Pavel	1872/1873- 1920/1921	-	NB (evang.)	farář ve Strměchách	zemřel
Jezdinský František	1906/1907- 1909/1910	skutečný učitel	Z, D	gymnázium v Německém Brodě	gymnázium v Litomyšli
Jun Karel, PhDr.	1907/1908- 1938/1939	suplent, definitivní profesor, ředitel	ČJ, NJ	reálka v Praze 1	penze
Kalaš Čestmír	1909/1910	suplent	D, Z	kandidát středo- školského učitelství	gymnázium v Litomyšli
Kalles Konstantin	1914/1915- 1918/1919	suplent, profesor	PŘ, CH, F		reálné gymnázium v Praze (Křemencová ulice)
Kastner Antonín	1888/1889- 1889/1890	skutečný učitel	ČJ, PH, D	gymnázium v Praze (Žitná ulice)	zemřel
Kašpar Jaroslav	1905/1906- 1906/1907	suplent	D, Z	reálka v Praze 2	reálka na Žižkově
Kazda Josef	1910/1911	suplent	ČJ, NJ	gymnázium v Příbrami	odešel
Kočvara Vincenc	1898/1899- 1902/1903	suplent, definitivní profesor	LJ, ŘJ	gymnázium na Královských Vinohradech	gymnázium v Brně
Kohout Josef	1917/1918- 1918/1919	suplent	ČJ, LJ	reálka v Kutné Hoře	reálka v Písku
Kollmann Josef	1899/1900	suplent	ČJ, NJ		gymnázium v Praze
Kořínek Josef	1885/1886- 1901/1902	skutečný učitel, definitivní profesor	LJ, Čj	gymnázium v Opavě	gymnázium v Jindřichově Hradci
Koucký František	1919/1920-1941	suplent, definitivní profesor	ČJ, NJ		

Kratochvíl Josef	1909/1910	suplent	T	obecná škola v Pelhřimově	obecná škola v Pelhřimově
Kratochvíl Josef	1901/1902- 1903/1904	suplent	PŘ, M, F		reálka v Kladně
Krkoška Josef	1895/1896- 1928/1929	suplent, definitivní profesor, ředitel	M, F	reálné gymnázium v Německém Brodě	zemřel
Kroulík Václav	1904/1905- 1906/1907	skutečný učitel	PŘ, M, F	reálka v Kladně	reálné gymnázium v Chrudimi
Křivanec Karel	1907/1908- 1913/1914	-	TĚS	odborný učitel měšťanské školy	
Kubr Josef	1908/1909- 1910/1911	profesor, ředitel	ČJ, LJ, ŘJ, TĚS	gymnázium Praha 3	ředitel gymnázia v Písku
Kučera Alois	1912/1913	suplent	LJ, ŘJ		reálné gymnázium v Roudnici
Kukla Jan	1879/1880- 1892/1893	profesor	NB	katecheta měšťanské školy	gymnázium v Českých Budějovicích
Kukrál František	1909/1910- 1919/1920	suplent, skutečný učitel, definitivní profesor	LJ, ŘJ, FJ	gymnázium v Roudnici	ředitel reálného gymnázia ve Strakonících
Kundrata František	1911/1912- 1912/1913	výpomocný učitel, suplent	M, F, T	kandidát středo- školského učitelství	odešel
Lír Josef	1912/1913- 1938/1939	suplent, skutečný učitel, definitivní profesor	KR, RÝS, MOD	reálka v Nymburku	penze
Machová Božena	1919/1920	učitelka	ŽRP		
Masner Rudolf	1910/1911	suplent	FJ, NJ	kandidát středo- školského učitelství	gymnázium v Litomyšli
Matějka Karel	1872/1873	výpomocný učitel	ZP	řídící učitel obecné školy v Pelhřimově	
Matoušek Karel, PhDr.	1911/1912	skutečný učitel	D, Z	gymnázium v Roudnici	reálka v Nové Pace

Mollenda Karel	1871/1872- 1893/1894	suplent, definitivní profesor	PŘ, M		gymnázium na Královských Vinohradech
Novák Jan	1900/1901- 1911/1912	suplent, definitivní profesor	KR	reálka v Písku	gymnázium na Královských Vinohradech
Novák Josef	1900/1901	profesor	KR		
Pacák František, PhDr.	1913/1914	suplent	ČJ, NJ		odešel
Paulík Bohumír	1880/1881-1900	suplent, skutečný učitel, definitivní profesor	LJ, ČJ, NJ		zemřel
Paulík Ferdinand	1874/1875- 1886/1887	výpomocný učitel	ZP		zemřel
Petrů Václav	1871/1872- 1904/1905	profesor, ředitel	ČJ, LJ, ŘJ	gymnázium v Klatovech	penze
Poláček Izák	1871/1872-1881	-	NB (mojž.)	rabín v Nové Cerekvi	
Polesný Karel, PhDr.	1909/1910- 1918/1919	definitivní profesor	D, Z		ředitel reálného gymnázia ve Znojmě
Pollak Leopold	1914/1915- 1925/1926	-	NB (mojž.)	rabín v Pelhřimově	
Pražák Jan	1876/1877- 1878/1879	suplent	LJ, ŘJ		gymnázium v Chrudimi
Rataj Jindřich	1902/1903	výpomocný učitel	ZP	učitel obecné školy	zemřel
Roček Jan	1885/1886- 1899/1900	suplent, skutečný učitel, definitivní profesor	LJ, ŘJ	reálné gymnázium v Chrudimi	reálné gymnázium v Chrudimi
Roušal Antonín	1874/1875	suplent	FJ, D		dívčí měšťanská škola v Karlíně
Rozum Karel	1882/1883- 1884/1885	suplent	KR, RÝS		odešel
Růžek Bedřich	1909/1910	suplent	ČJ, NJ	kandidát středo- školského učitelství	reálka v Příbrami

Řezníček Zdeněk, PhDr.	1913/1914-1918/1919	suplent, skutečný učitel	LJ, ŘJ		reálné gymnázium v Klatovech
Seehák Jindřich	1898/1899	suplent	PŘ, M	gymnázium ve Vysokém Mýtě	odešel
Sekera Emil, PhDr.	1894/1895-1897/1898	suplent, skutečný učitel	PŘ, M, F	gymnázium v Čáslavi	reálka v Jičíně
Simon Josef	1908/1909	suplent	D, Z	gymnázium Domažlice	reálka v Kutné Hoře
Skultéty Karel	1879/1880-1880/1881	suplent	LJ, ŘJ		vystoupil ze služby
Snětivý Tomáš	1904/1905	skutečný učitel, definitivní profesor, zatímní správce	LJ, ŘJ	gymnázium v Táboře	reálné gymnázium v Chrudimi
Soukup Jan	1886/1887-1897/1898	suplent, definitivní profesor	LJ, ŘJ		gymnázium v Písku
Soukup Josef	1885/1886-1899/1900	suplent, skutečný učitel	KR, M	reálné gymnázium na Smíchově	reálka v Praze (Malá Strana)
Stejskal Jindřich	1876/1877-1880/1881	výpomocný učitel	RÝS		učitel v Hlinsku
Stimmer Josef	1908/1909-1913/1914	-	NB (mojž.)	rabín v Pelhřimově	
Stocký Ferdinand	1889/1890-1917/1918	suplent, definitivní profesor	LJ, ČJ, NJ	Akademické gymnázium v Praze	penze
Stocký Ferdinand mladší	1914/1915-1918/1919	suplent	LJ, ČJ	Akademické gymnázium v Praze	Akademická knihovna v Praze
Stuna Stanislav, PhDr.	1913/1914-1920/1921	suplent, profesor	LJ, ŘJ, PH		reálné gymnázium v Plzni
Suchý Augustin	1911/1912-1918/1919	suplent, skutečný učitel	LJ, ŘJ	kandidát středoškolského učitelství	reálné gymnázium v Brně
Svárovský Josef	1902/1903	výpomocný učitel	TĚS		
Sýkora Josef	1871/1872	-	KR	učitel podreálky v Pelhřimově	měšťanská dívčí škola v Pelhřimově

Šafránek František	1886/1887-1893/1894	suplent, definitivní profesor	PŘ, Z, M	reálka v Praze	okresní školní inspektor v Příbrami
Šebek Václav	1901/1902-1930/1931	provisorní učitel, definitivní profesor	LJ, ŘJ	gymnázium v Táboře	penze
Šebesta Augustin	1888/1889-1908	suplent, definitivní profesor	LJ, ŘJ, ČJ	Akademické gymnázium v Praze	zemřel
Šedivý Vladimír, PhDr.	1914/1915-1918/1919	suplent, profesor	ČJ, FJ		reálné gymnázium v Nitře
Šitina Václav	1919/1920-1920/1921	suplent, zatímní profesor	LJ, FJ		české reálné gymnázium ve Vídni
Štěrba Jiří	1919/1920-1936/1937	zatímní profesor, definitivní profesor	PŘ, M, F		reálné gymnázium na Smíchově
Švec František	1900/1901	suplent, skutečný učitel	PŘ, M, F	gymnázium v Praze (Truhlářská ulice)	reálka v Jičíně
Tauchmann Josef	1904/1905	suplent	LJ, ŘJ	gymnázium v Rychnově nad Kněžnou	gymnázium v Českých Budějovicích
Theurer Josef, PhDr.	1894/1895	suplent, skutečný učitel	M, F	gymnázium na Královských Vinohradech	reálka v Praze
Tichý Václav	1909/1910-1910/1911	suplent	LJ, ŘJ, ČJ	kandidát středoškolského učitelství	reálné gymnázium na Smíchově
Tobiášek Josef	1887/1888-1915	suplent, definitivní profesor	LJ, ŘJ, NJ	reálné gymnázium v Klatovech	penze
Trakal Karel	1900/1901-1907/1908	suplent, skutečný učitel	LJ, ŘJ, ČJ	gymnázium v Táboře	gymnázium v Táboře
Trčka Josef	1913/1914-1933/1934	suplent, definitivní profesor	D, Z		zatímní správce reálného gymnázia v Jilemnici
Trubáček Karel	1874/1875-1876/1877	suplent	LJ, ČJ		gymnázium v Písku

Třesořlavý Josef	1911/1912- 1921/1922	profesor, ředitel	LJ, ŘJ	okresní řkolní inspektor v Suřici	
Valenta Antonín	1913/1914-1942	suplent, definitivní profesor, zatímní správce	M, F, T, TĚS		penze
Vančura Vojtěch	1912/1913-1934	suplent, definitivní profesor	D, Z	reálka v Praze (Nové Město)	penze
Vedral Emil	1903/1904- 1937/1938	výpomocný učitel	ZP	ředitel kůru	
Veselý Jan	1881/1882- 1882/1883	suplent	LJ, ČJ		odeřel ze služby
Vítek Otomar	1872/1873-1879	profesor	NB	kněz strahovských premonstrátů	zemřel
Vlček Josef	1873/1874- 1875/1876	suplent	LJ, ŘJ, ČJ		gymnázium v Jičíně
Vodrářka Bohuř	1906/1907- 1908/1909	suplent	LJ, ČJ	kandidát gymnaziální ho učitelství v Deřtné	odeřel
Vyhnánek Jan	1874/1875-1907	suplent, definitivní profesor	LJ, ŘJ, ČJ		penze
Wildmann Mauric	1877/1878- 1878/1879	suplent	LJ, ČJ, NJ	kandidát středo- řkolského učitelství	vystoupil ze služby
Wilhelm Jan, PhDr.	1902/1903	suplent	PŘ, M, F		reálka na Královských Vinohradech
Woldřich Josef, PhDr.	1907/1908	suplent	PŘ, M, F	gymnázium na Královských Vinohradech	reálka v Praze 3
Zdráhal František	1908/1909- 1911/1912	profesor	D, Z	reálka v Kutné Hoře	reálka v Českých Budějovicích

Vysvětlivky:

ČJ - český jazyk
D - dějepis

F - fyzika
FJ - francouzský jazyk

CH - chemie
KR - kreslení
LJ - latinský jazyk
M - matematika
MOD - modelování
NB - náboženství
NJ - německý jazyk
PH - filozofická propedeutika

PŘ - přírodopis
RÝS - rýsování
ŘJ - řecký jazyk
T - tělocvik
TĚS - těsnopis
Z - zeměpis
ZP - zpěv
ŽRP- ženské ruční práce

Příloha č. 9 – Budova gymnázia

Zdroj: soukromé fotografie autorky (pořízené 3. dubna 2013)

Pohled na budovu (dnes prostory SPŠ a SOU Pelhřimov) z ulice Příkopy

Základní kámen budovy a pohled z ulice Růžová

Příloha č. 10 – Ředitelé gymnázia

Zdroj: Archiv Muzea Vysociny Pelhřimov – Rx 5229

Příloha č. 11 – Fotografie několika profesorů a ředitele Václava Petrů

Zdroj: Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov – Rx 3638

Popisek:

horní řada zleva – profesor Augustin Šebesta, profesor Emil Sekera, profesor Eduard Janáček, profesor Ferdinand Paulík

spodní řada zleva – ředitel Václav Petrů, ředitel gymnázia v Táboře Ris, profesor Jan Vyhnánek

Příloha č. 12 – Pedagogický sbor gymnázia ve školním roce 1902/1903

Zdroj: Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov – Rx 3012

Popisek:

horní řada zleva – Jan Novák, Josef Tobiášek, Karel Trakal, Václav Šebek, Tomáš Snětivý, Josef Kratochvíl, Jan Wilhelm

spodní řada zleva – Josef Krkoška, Ferdinand Stocký, Jan Vyhnánek, Václav Petřů, Eduard Janáček, Augustin Šebesta, Šimon Bárta

Příloha č. 13 – První maturanti z roku 1889

Zdroj: Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov – Rx 5230

Příloha č. 14 – Oktáva z válečného roku 1915

Zdroj: Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov – Rx 3030

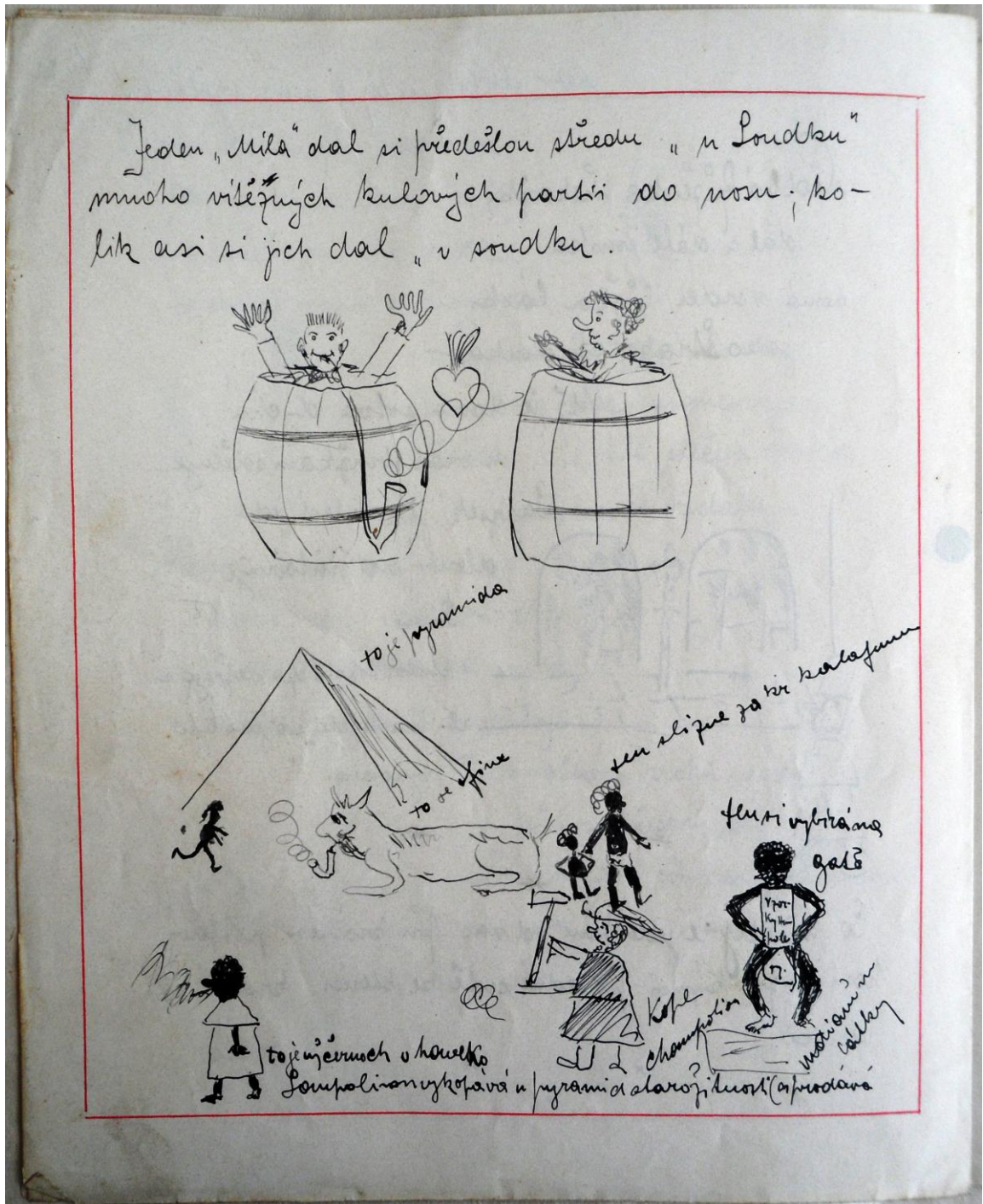
Příloha č. 15 – Sjezd studentů gymnázia (nedatováno)

Zdroj: Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov – Rx 5431

Příloha č. 16 – Ukázky ze studentského časopisu *MÝŔŦ*

Zdroj: SOKA Pelhřimov, Gymnázium Pelhřimov, Studentské časopisy, inv. č. 213, kart. 22.

Stouhou vybavale na ni jenom čekal
Zatím Babič piliar bral, a mokrý jčný
rozum jemu semil, v břícho hogné stekal.

Podléz nahoru přeč přišla; ale musí
pivo stáčet; snad ji bude moči pomoci
se sudy snad zacházet zvě snad tu zkusí.

Do sklepa hned za ní chvátal, z čisto jasna
ale dluh slit. Než „votrok“ při svém letu
vroucně vzdychal: „Kluverka má jati jsi bránu“

